.91

MEVLEVİLİKTE RESİM, RESİMDE MEVLEVİLER

ŞAHABETTİN UZLUK

MEVLEVİLİKTE RESİM

RESİMDE MEVLEVİLER

30 EYLÜL 1207 30 EYLÜL 1957

BU KİTAP, TÜRKLÜĞE, İSLÂMLIĞA VE İNSANLIĞA VARLIĞI ŞEREF OLAN BÜYÜK MEVLÂNÂ'MIZIN YEDİ YÜZ ELLİNCİ DOĞUM YILDÖNÜMÜNDE AZİZ RUHUNA SUNULMUŞTUR.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI
SERİ I. NO. 5

Şahabettin UZLUK

MEVLEVİLİKTE RESİM RESİMDE MEVLEVİLER

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA 1957

30 EYLÜL 1207 30 EYLÜL 1957

BU KİTAP, TÜRKLÜĞE, İSLÂMLIĞA VE İNSANLIĞA VARLIĞI ŞEREF OLAN BÜYÜK MEVLÂNÂ'MIZIN YEDİ YÜZ ELLİNCİ DOĞUM YILDÖNÜMÜNDE AZİZ RUHUNA SUNULMUŞTUR.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 1- 3

I. SELÇUKÎLER DEVRİ. 5-41

Konya'da Mevlâna ve mensupları—Mevlevi dervişlerinden Ressamlar—Portreci Aynüddevlei Rumi — Hayatı ve sanat faaliyetleri — Fresk ressamı Bedreddin-i Yavaş, çalışma yolu ve eserleri —Dekor ressamı Alâeddin Siryanuş'un resimde ve ilimde mevcudiyeti — Dekor ressamı ve Portreci Kaluyanülkunevi — Yaptığı eserler—Çıraklarından Konyalı Ressam Ahmet — Tezyinat ressamı Hâcıyülmevlevi ve eserleri—Aynı mektebin diğer sanatkârları.

BİBLİYOGRAFYA 42-43

II. OSMANLILAR DEVRİ 45-81

Bu devirde Mevlevihaneler — Dekor ressamı Abdurrahmanülmevlevi — Konya'daki eseri — Derviş Medari Mustafa — Nakkaş Dede hakkında Hemdem Çelebinin kaydı — Asarî, takma adıyle Esedî — Kompozisyon Ressamı Behzat—Necefli Ağa — Fennî Dede — Fasih Dede ve çırakları—Eyüplu Derviş Hasan—Fasihî—Hasip Dede ve Musiki—Hasan Leylek Dede—Müsahip Said efendi — Mehmet Nuri — Mustafa Ağa'nın Çini Dekorları Portreci Nâmi Dede.

BİBLİYOGRAFYA 82- 84

III. MEVLÂNA'NIN RESİMLERİ 85-110

Muhtelif Kolleksiyonların muhteviyatı — Türkiye'de hususî ellerdekiler—Kütüphane ve Müzelerde olanlar — İran ve Hint Albümlerinden resimler —Avrupa Müzelerinde bulunanlar —Amerika'daki resim —Resimlerin ressamları hakkında—Eserlerde sanat ve teknik tarafları—Benzeyiş bakımından aralarındaki farklar—Mevlâna'nın şemaili için mevcut dokümanlar—Hilyelere göre Mevlâna'nın tipi— Elbise şekilleri ve onların renkleri.

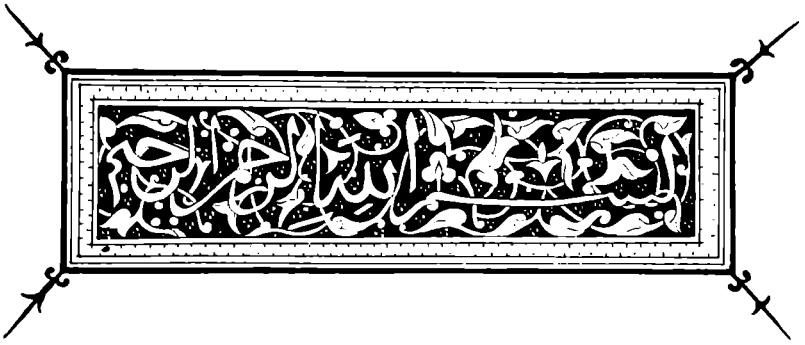
BİBLİYOGRAFYA 111-112

IV. AVRUPA RESMİNDE MEVLEVİLER 113-137

Garp'ta Mevlevilik süjesinde çalışanlar— Rembrandt ve eserleri—Tournefort'un dervişleri—Van Mour ve muhtelif tabloları — Hilair'in Mevlevileri—Smith'in semağ ayini — Bartlett'in şeyhleri ve semâğzenleri — Castellan'ın dervişleri—Graff'ın eserleri — A. Brindesi'nin neyzeni—S. Tamburi'nin karakalem ile yaptığı Kudretullah ef. nin Portresi— Bauer'in duagûsu ve diğer mevlevileri— F. Zonaro'nun Neyzen diye yaptığı kendi Portresi, Zikreden dervişleri, baştaki mevlevi yine kendisidir — Huber'in semağ âyini— De Sinety'nin eseri— A. Gritchenko'nun semağ edenleri —C. Biseo'nun semağ edenleri, yine onun Karakalemle yaptığı Galata Mevlevihanesi mutribinde Na't okuyan mevlevisi—Yine onun yaptığı Mevlevi şeyhi — Üsdat Ali Rıza beyin oğlu Nâsir Çizen'den alınmış semağ âyinine ait tablo —Yazıya ait son söz .

BİBLİYOGRAFYA 138-140

İNDEKS : KİŞİ ADLARI 141-152
İNDEKS : YER ADLARI 152-153
İNDEKS : ÖZEL YERLER 153-155

F.

XIII üncü asır sonlarına doğru Selçuki başşehri Konya'da Mevlâna mensupları büyük bir kalabalık teşkil ediyordu. Derin zevkli mânevi bir âlem içinde Halk ulu mürşidin saçtığı nurlu fikirler etrafında toplanıyordu. Daha o zamanlarda sofîlerden bir zümre maddi bir âlemin ince ve geniş sanat örneklerini yaratmağa çalıştılar. En büyük bir sanatkâr ruhuyla Mevlâna sanatın nihayetsiz derinlikleri içinde şiir, musiki, sema gibi ruhî vecidlerle dervişlerini yeni bir âleme sürüklüyordu.

Bu asırda başlıyan kuvvetli cereyan Mevlâna'- (1207-1273) nın muakkipleri tarafından ileri götürüldü. Bilhassa, oğlu Sultan Veled (1225-1312) babasının fikirlerini bir tarikat halinde ortaya çıkardı. Âyin ve usullerini tâyin etti. Mevlâna âşıkları her tarafta mevlevihaneler uyandırdılar.

İlim adamlarından ehliyetli olanlar, pir ocağında Mevlâna'nın nutuklarını işliyor, ikrar veren canlara seyir ve sülûk talim ediyorlardı. Her Mevlevihane maddi ve mânevi mensuplariyle islâm ve Türk medeniyetine büyük muavenette bulunuyordu. Sanat ve ilim erbabı rahiplerin hıristiyan medeniyetine olan iyiliği gibi, Mevlevî ilim ve sanat adamları da Müs-

* Baştaki Besmele Konya-Selçuki devrine ait olup Fatih No. 4962 de kayıtlı kitabın 558 ci sahifesindedir.

lüman Türklüğün yolunda faaliyet yapıyorlardı. Edebiyat ve sanayiin bütün şubeleri bu feyizli ocaklarda gösterilmekte idi.

XVIII. nci asra kadar, bu kibar ve asîl tarikat evlerinde yüzlerce Âlim, Şair, Hattat, Müzehhip, Ressam, Musikişinas, Mücellit, Oymacı, Tabib dervişler mânevi feyizlerini maddi hünerlerle tamamladılar. Türk Resim hayatında, başlarında altunî sikkeleri, arkalarında yırtmaçlı hırkalariyle bir Mevleviler yeri var. O zengin marifet dünyasının ben burada yalnız Ressamlarını bildirmeğe kendimi veriyorum. Dağınık duran, bazan kütüphanelerin köşelerine atılmış olan Mevlevî eserlerini bir bir senelerce aradım.

Burada, garp kaynaklarındaki Mevleviliğe ait bilgileri de birlikte mütalâa ettim. Bazan bir renk âlemi, bazan bir hat, bir oyma bediası için seve seve günlerimi bağışladım. Onları derin bir aşkın verdiği hazlarla topladım. Bu engin âlemin ruhi heyecanlarını her Türke tattırmak için onu bir kere daha yüze veriyorum. Bugüne kadar, onu (1924)de (Millî Mecmua) sayılarında ve (1945) de ise (Konya)da neşretmişdim. Gerek makale hali ve gerek kitap şekli herhalde bugünkü mevcudiyetini arz edemiyordu.

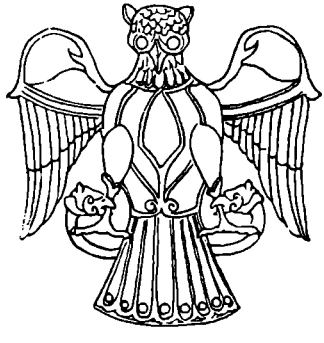
Bu uğurdaki mesaimi yakından takip eden yakınlarım onu daha geniş bir bilgi ve bütünlük içinde bir üçüncü defa neşretmekliğimi temenni ve arzu etmişlerdi. Ben o yüksek alâkayı yerine getirmek için büyük bir cesaret içinde çalışarak, ufak bir derece daha genişlettiğime, büyüttüğüme inanmış bulunuyorum. İncelemelerimi 4 bölüme ayırarak Doğu ve Batı âlemlerinden Mevleviliğin resim ve yazı mensuplarını imkân dahilinde tanıtmağa ve bildirmeğe uğraştım. Her bahsi resimle, yazıyla, bibliyoğrafya ile tamamlamağa çalıştım.

Tetkiklerimde, kendilerinden yardım gördüğüm değerli bilginlere burada pek içten teşekkürlerle borçlu olduğumu arz ediyorum. Bilhassa, o yüksek isimlerden ölenlerini rahmetle ve sağ kalanlarını da minnet ve saygıyla anmak isterim. Merhum Veled Çelebi başta olduğu halde, Galata Mevlevihanesi şeyhi Ahmet Celâlettin, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Apdül-Bâki, Beyazıt Kütüphanesi müdürü İsmail Sâip, Hüseyin Dâniş, Bursalı Mehmet Tahir, İhsan Mahvi. Sağlardan İbnül-Emin

Mahmut Kemâl, Hasan-Âli Yücel, Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver, Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk beyleri bir defa daha derin bağlılıklarımla hatırlıyorum[1].

Konya, Ocak 1957

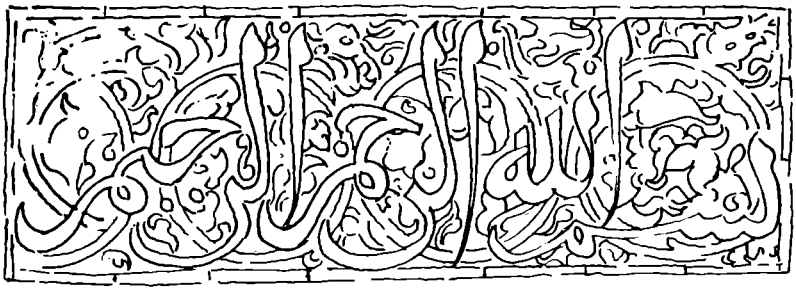
ŞAHABETTİN UZLUK

[1] Bu muhtelif meslek sahiplerini pek kıymetli görgüsüyle V. Çelebi, N. Uzluk, A. Avni, R. Yekta, M. Bahari, İ. Mahviyi saygı ile anarım. Her birinin kendi şubesindeki çalışması yayıma çıktıkça Mevlevîliğin Türk-İslâm kültüründeki hizmztleri tamamiyle aydınlığa verilmiş olacaktır. Bilhassa, bu arada V. Çelebi'nin Tükçeye çevirdiği "Mesnevi" ler ile N. Uzluk'un yaydığı "Mevlâna'nın Mektupları,,, "Yedi öğüdü,, ve "Sultan Veled divanı,, her halde, insan enerjisinin ölçüsüne misâl olabilecek ve fakat karşılığı henüz ödenemiyen büyük uğraşmaları teşkil ediyor.

I. SELÇUKÎLER DEVRİ

Konya'da Mevlâna ve mensupları— Mevlevi dervişlerinden Ressamlar— Portreci Aynüddevlei Rumi— Hayatı ve sanat faaliyetleri— Fresk ressamı Bedreddin Yavaş, Çalışma yolu ve eserleri— Dekor ressamı Alâeddin Siryanuşun resimde ve ilimde mevcudiyeti— Dekor ressamı ve Portreci Kaluyanülkunevi. Yaptığı eserler— Çıraklarından Konyalı Ressam Ahmed— Tezyinat Ressamı Haciyülmevlevi ve eserleri— Aynı mektebin diğer sanatkârları.

Milâdi XI nci asır içinde ana yurtlarından ayrılan Oğuz Türkleri Garb'a doğru yürüyerek Maveraün-nehir taraflarında yerleşmişlerdi. Orada İslâm dinini kabul etmişler ve büyük istilâlar yüzünden İran topraklarında yurt tutmuşlardı. XI ci yüzyılları içinde vukua gelen tarihî vakalardan biri de Selçukilerin İran arazisi üzerinde Hükûmet kurmalarıdır. Bu hükûmet epey bir zaman Türk şan ve şerefini her tarafa yaymağa muvaffak olmuştu. Geniş hudutlarıyla Sultan Melik Şah zamanı Türk Hakanlığının kuvvetli olduğu vakitlerdir.

Göçebelikten medeni hayata geçen Türkler, çadırı terk ederek kendileri için güzel binalar kurmak yolunu çoktan öğrenmişlerdi. Bu ihtiyacı duyuracak sanat bilgileri ile İslâm dininin tesirleri altında Şark mekteplerinin tetkik usullerini alarak, İslâmi şekillerde eserler ortaya koyuyorlardı. Selçukilerin İranda vücuda getirdikleri abidelerle, diğer sanat mahsullerinde İslâm izlerini bulmak daima kabildir.

Melik Şahın (1072-1092) tarihinde vefatı üzerine oradaki Türk düzeni bozuldu. Şark'da ışık salan büyük bir mum sönüyordu. Bu halden Anadolu'da aynı idareye tabi yaşıyan Türkler istifadeye düştüler. Beş beylik içerisinden kuvvetli bir vilâyet merkezi olan Konya'da istiklâl devri başlıyordu. Konya Sel-

[2] Besmele, KONYA'daki Karatay Medresesinin içinde duvar çinileri üstündedir.

çukileri adını alan bu yeni Hükûmet teşkilâtında sanata ve ilime de büyük bir ehemmiyet veriliyordu. İlk zamanlarında civar beyleriyle savaşlar yapan Selçukî devleti gittikçe büyüyordu.

Malazgirt (1071) muharebesinden sonra Anadolu'da Türk mevcudiyeti kendini etrafa saydırdı. Eski Türk ananelerine sadık kalan Selçukî Padişahları Oğuz türesince hareket ediyorlardı. İdarî, askerî, iktisadi, sınâi muntazam teşkilat yapmışlardı. Devlet teşkilâtının en mükemmelini Selçukiler meydana çıkarmışlardır. Daha XI nci asır içinde mimarî eserler yapan Selçukî artistleri yanında çalışan ressamların bulunması mümkündür. Bu tarihe ait âbideler Rüknettin Mesud'un (1107-1156) hayratı olarak gözükmektedir. Milâdi XI ve XIII ncü asırlarda Selçukilerin etrafla münasebetleri ziyadeleştiği gibi toprak ve nüfusları da evvelkinin bir kaç mislini bulmaktaydı.

Moğul istilâsı Şark'ın büyük bir nüfusunu Anadolu'ya göçmeğe zorladı. Bu yürüyüş topluluğun bütün unsurlarını ihtiva etmekteydi. Debdebe ve ilmi seven Selçukî Sultanları memleketlerine gelecek olanları çok gözetiyorlardı. Büyük bir rağbet ve teşvik ile Anadolu'nun büyük şehirlerinde zevkli ve kibar bir hayat sürülüyordu. Türk yaşayışında sanatkârların mevkii sayılmaktaydı. Büyük Sultanlardan Alâattin Keykubat I (1219-1236) devri Selçukilerde ilim, edebiyat ve sanat gibi medeni faaliyetlerin fazla revaç bulduğu zamanlardı. Payıtahta muhtelif teknik bilgileriyle âbideler kuruluyor, sanatkâr simalar yükseliyorlardı.

Anadolu'da bütün güzel sanat şubeleri inkişaf etmişti. Şiir, musiki, mimaride müstakil eserler meydana döken Selçukî Türkleri resim ve heykeltıraşlıkla iştigâl etmekten çekinmiyorlardı. Bu sanatlarda derin duyuşlu hünerverler vardı. Çok kuvvetli bir sanat mevcudiyetinin Konya ve Küçük Asya'nın ortasında bulunan diğer müterekki şehirlerinde örneklerine tesadüf ediliyordu. Tuğla-Horasan sanatı taş binalara geçerek yüksek ve güzel methallerini süslemekteydi.

Türklerin en eski sanat eserlerinde müşahede ettiğimiz âbidevî şekil ve tezyinat Selçukî hudutları dahilinde vücuda getirilen eserlerde bütün şa'şası, letafetiyle nazara çarpmaktadır. Burada Konya'yı sanat hareketlerinin merkezi saymak

lâzımdır. Büyük Şark âlimleri, sofileri, şairleri, sanatkârları orada birikiyordu. Bir sanat bahçesi olan şehirde mimarî Türk incelikleri, sanat harikası örnekleri çakraşıyordu. Bu engin sanat kaynağında Türk erleri büyük kudretler gösterdiler. Zengin sanatlı eserler yarattılar.

Türklüğü yücelten bütün bu sanat güzellikleri Konya'ya bir tepeden sağılıyordu. Yanları kalın bir surla çevrilen Alâattin tepesi, şehrin göğsünde elmas bir tac gibi pırıldıyordu. Tepede içlerini hünerver Türk üstadların yapıp işledikleri ziynetli saraylar (1156-1188), yanı başında Alâaddin Padişahın ikmal ettirdiği cami (1209-1220), iç kaleden hariçde mavi çini kubbe Karatay medresesi (1251/1252), zarif taş işlemeler içinde ince minare (1263), biraz ileride renkler hazinesi Sırçalı medrese (1242/1243), daha ötede Sahip Ata (1258) birer yıldız gibi parlıyordu.

Geniş yollar üzerinde iki taraflı evler, berrak sular akan çeşmeler, yer yer yükselen türbeler, mavi alevler içinde yanan minareler, kubbeler, yeşil tutluklar ve gül bahçeleri, Türk başkentine doyulmaz bir manzara veriyordu. Dev gibi dört tarafı kapatan surlar, üzerinde her vezirin ihtişamını gösterir kuleleriyle heybeti artıyordu. Türk başşerhrinin sanat ve siyasi mevkii yanında bir de mânevi büyüklüğü vardı.

İslâm ve Türk dünyasının ilim hanedanı Mevlâna oymağı (625/1228) Konya'ya yerleştikten sonra, büyük ikramlar, hürmetler görüyordu. Başta Sultan Alâeddin (1219-1237) olarak Saray Erkânı, şehrin yüze gelenleri, kendisine bende oluyorlardı. Sultanül-Ulema'nın (1155-1231) vefatından sonra, irşat makamında oğlu Mevlâna Celâleddin bulunuyordu. Pederi hayatında ve ondan sonra Kâmillerden kemale ermiş atasının yolunda gidiyordu. Onun gibi, halka pek içaçıcı vaizlar nasihatlar ediyordu.

Konya'da ilk klâsik medrese hayatı başlıyarak tasavvuf cereyanıyla birlikte ilerliyordu. Mevlâna tarafından takib edilen vahdeti şuhut nazariyesi halk arasında müntesipler buluyor, çok kimseler bu açık ve parlak yolu kabul etmekten uzak kalmıyordu. Vaktın Padişahı bile, sohbetlerine devam etmeği bir şeref ve feyiz alma biliyordu. Mübarek ağzından

Tanrı kelâmlarını işitmek için her taraftan köme köme insanlar geliyordu. Yüzleri aşan müritler arasında bir çok hüner sahibi erler bulunmakta idi.

Bütün Mevlevî kaynakları, Mevlâna ile Sultan Veled'in resim sanatında geniş bilgileri olduğunu işaret ediyorlar. Bilhassa, bu haberleri Mevlâna'nın muhtelif kayıtlarıyle de teyit etmek kabildir. Meselâ: Mevlâna, Mesnevînin müteaddit sahifelerinde resme ait pek zengin fikirler vermektedir. (Mesnevî' cilt I. S. 186) de resim üstüne iki büyük hikâyesinde de kendisinin bu çığırda pek kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bu hikâyelerden birinde, resim sanatının tarihine temas ediyor. Selçukiler vaktında bu sanatın geniş ölçüde muhitte tanındığı ve hattâ meyhanelerde ve hamamlarda muhtelif örnekleri bulunduğunu anlatıyor:

نقش رستم کان حمامی بود
قرن حمله فکر هر خامی بود

"Rüstem'in tasviri hamamı süsliyecek olursa, kalp gözü açık olmıyan ondan hamle gelecceğini ve hamle edileceğini sanır." Hamam duvarlarına resim yapmak âdeti eskiden beri Türklerde vardı. Bilhassa, bu mevzuun Selçukilerdeki örnekleri üstüne Velet Çelebi'de pek kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Hattâ, yakın zamanlara kadar Konya'nın muhtelif hamamlarında meselâ: Sultan hamamında pek üstün kompozisyon resimleri bulunduğunu aynı kaynak söylemektedir.

ذهنی ده اولان طرفه ادا ، شکل و شمائل
میخانه‌لرك صورت بی جانله بکزر

Hamam ustalarına varıncaya kadar, resim bilgisinin mevcudiyetini söylüyor. Nitekim: (Mesnevî, cilt I, S 118) de bir kimsenin vücuduna arslan resmi yaptırmak için hamama gittiğini ve orada usta tarafından adamın sırtına arslan resminin ne suretle nakşedildiğini şöyle izah ediyor:

این حکایت بشنو از صاحب بیان
در طریق و عادت قزوینیان

بر تن و دست و کتفها بی کزند
از سر سوزن کبودیها زنند
سوی دلاکی بشد قزوینیئ
کی کبودم زن بکن شیرینیئ
کفت چه صورت زنم ای پهلوان
کفت بر زن صورت شیر ژیان
طالعم شیرست نقش شیر زن
جهدکن رنك کبودی سیر زن
کفت بر چه موضعت صورت زنم
کفت بر شانه‌کهم زن آن رقم

Rivayetciden şu hikâyeyi de dinle: Kazvinlilerin âdetleri; vücutlarına, kol ve omuzlarına, kendilerine zarar vermeksizin iğne ile mavi döğmeler döğdürmekti.

Bir Kazvinli, tellâğın yanma gidip "Bana bir döğme yap; fakat canımı acıtma" dedi. Tellâk "Söyle yiğidim; sana ne resmi döğeyim?" diye sorunca "Bir kükremiş aslan resmi döğ" dedi.

"Talihim aslandır, onun için aslan resmi olsun, gayret et, döğmeyi adamakıllı yap!"

Tellâk "Vücudunun neresine döğeyim?" dedi. Kazvinli "İki omuzumun arasına" dedi.

Diğer bir hikâyesinde (Mesnevî, cilt I, S. 136) da Anadolu'lu ressamların Çinlilerden daha üstün bir bilgiye mâlik bulunduklarını şöyle açık ediyor:

چینیان کفتند ما نقاش تر
رومیان کفتند مارا کروفر
کفت سلطان امتحان خواهم درین
کز شماها کیست دردعوی کزین
چینیان با رومیان بحث آمدند
رومیان از بحث در مکث آمدند

اهل روم و چین چون حاضر شدند
رومیان در علم واقفتر بدند
چینیان کفتند یك خانه بما
خاص بسپارید یك آن شما
بود دو خانه مقابل در بدر
زان یکی چینی ستد رومی دیکر
چینیان صد رنك از شه خواستند
پس خزینه بازکردان ارجمند

Çinliler "Biz daha mahir ressamız" dediler. Rum halkı da dedi ki: "Bizim maharetimiz daha üstündür"

Padişah "Sizi imtihan edeceğim; bakalım hanginiz dâvasında haklı" dedi.

Çinlilerle Rum diyarı ressamları hazırlandılar. Rum diyarının ressamları ilimlerine daha vakıf kişilerdi.

Çin ressamları "Bize bir hususî oda verin, bir oda da sizin olsun" dediler.

Kapıları karşı karşıya iki oda vardı, bir tanesini Çin ressamları aldı, öbürünü de Rum ressamları.

Çinliler, Padişahtan yüz türlü boya istediler. Yüce Padişah bunun üzerine hazinesini açtı."

Mesnevînin daha pek çok yerlerinde, resimden ve ressamdan söz açan Mevlâna (Fihi ma Fih, Fasıl 56, S. 209) da:

« اکمل‌الدین کفت‌که مولانا را عاشقم و دیدار او را آرزومندم وآخرتم خود یاد نمی‌آید نقش مولانا را بی این اندیشها و پیش نهادها مونس دارم می‌بینم وآرام می‌کیرم بجمال او ولذتها حاصل می‌شود از عین صورت او یا از خیال او ، فرمود اکر چه آخرت و حق در خاطر نیاید الا آن همه مضمرست در دوستی و مذکورست »

Bir hikâyede meşhur Mevlevî doktorlardan Ekmelettin dedi ki: "Mevlâna'ya âşıkım ve didarını arzuluyorum. Ahiretim

hatırıma gelmiyor. Mevlâna'nın nakşını bu endişeler ve hâtıralar olmaksızın, munis ve ârâmım görmüyorum. Aynî suret olsun veya hayalî olsun, onun cemalile lezzetler hasıl olur." Bunun üzerine Mevlâna:

مهر پاکان درمیان جان نشان [723]
دل مده الا بمهر دلخوشان
چون خلیل آمد خیال یارمن [74]
صورتش بت معنیٔ او بت شکن
شکر یزدانرا که چون او شد پدید [75]
درخیالش جان خیال خود بدید

Mesnevilerini söylüyor.

Fih'i mafih (Fasıl 67, S. 267) de hayalî sanatlar arasında resmin şekle geçmesini ancak sanatkârın bu eser üzerinde çalışmasından meydana gelebileceğini izah ediyor. Ayni zamanda, hayalleri muhtelif derecelere ayırıyor. (Fasıl 67, S. 268) de sanatkârla, sanattan olmıyanın hayallerini ölçüyor ve aralarında büyük farklar bulunduğunu açık ettikten sonra, sanattan olmayanın hayali hakikatten uzaktır, sözüyle tabiî bir istidadın yalnız bilgi ile inkişaf edebileceğini kabul ediyor.

Sultan Veled de Mevlâna gibi, büyük bir sanatkâr ruhuna malikti. Resimde büyük bir vukufu vardı. Nasıl Mevlâna çocukluğunda bu sanata merak etmiş ve onu ustasından öğrenmiş ise, Sultan Veled de babasından ve onun muhitinde toplanan ustalar yanında bilgisini ileri götürmüştür. Şiirinde, musikisinde, resiminde babası gibi, pek ince ve derin sezişleri topluyor. Ondan bir parça okurken, bir nağme dinlerken, büyük hayrete düşmemek; çekici kuvvetine bağlanmamak kabil olmıyor. Maddi ilimlerle mânevi feyizleri ayni ölçüde tamam-

* [723] Temiz kişilern sevğisini canının içine dik, gönlü hoş olanların sevgisinden başka sevgiye gönül verme. Mesnevi C. I.

[74] Sevgilmin hayalı bana Halil gibidir. Sureti put ama manası putları kırmaktır. Mesnevi C. II.

[75] Tanrı'ya şükürler olsun ki o âşıkâr olunca can, onun hayalında kendi hayalını gördü. Mesnevi C. II.

lamış bulunuyor. Onu Mevlâna'dan ayırmak mümkün değil, fakat Mevlâna'yı onda görmek pek mümkündür.

Umumiyetle sanat ve sanatkâr problemlerini muhtelif eserlerinde tetkik ve teşrih eden Sultan Veled, bakınız (İbtidaname S. 304/338) de onu ne suretle ele alıyor ve tafsil ediyor: "Eğer bir kimse kendi fikir ve içtihadiyle bir sanatı öğrenmek isterse elbette buna kaadir olamaz. Bilhassa, uzun zamanlar bir çok çalışıp çabaladıktan sonra öğrense bile yine eksik olur. Fakat, "amma bir lâhzada üstatdan öğrendiğini senelerce kendi çalışmasıyla hasıl edemez" diyor ve sanatı öğrenmek isteyenlerin mutlak suretde metodik şekilde bir üstaddan, bir okuldan yetişmesi lâzım geldiğini ihtar ediyor.

Aynı konuyu (Rebabnâme S. 162) de başka bir yönden incelemektedir. Orada sanatkârdaki kudretin muayyen bir ölçüye tabi tutulmasını istemektedir. Sanatkârı ele alarak "Bir nakkâş derse ki ben muktedir bir nakkaşım, çok güzel nakışlar, resimler yaparım, fakat fena nakışlar yapamam" Böyle bir sanatkârın da hakikatte mesleğinde iktidarı bulunmadığını işaret eder. "Biliniz ki o, sanatında maharetli bir üstat değildir" der. "Diğer biri ben iyi, kötü her çeşit resmi, nakşı yaparım; Rum, Türk, Arap (Zenci) hangi uslûpta olursa yaparım derse işte sanatında maharetli üstad odur, çünkü elinden her türlü resim geliyor. Tanrı da kudretini yarattıklarında göstermiştir. Bu kara toprakta, o mavi göklerde ne güzel şeyler, ne garip maddeler yaratmıştır."

Bu suretle, eser ile sanatkâr arasında derin bir rabıtanın mevcut bulunduğunu açıkca söylemektedir.

Ayrıca (İntihanâme, S. 42) de tamamiyle sanatkârın hususî şahsiyeti üzerinde duruyor. Herhangi bir eserden sanatkâra nasıl geçilebileceğini açıklıyor. "Sanatkâr kimse, yaptığı sanat eserinden anlaşılır. Bir kimse sanatkâra hizmet etmeden, kendi kendine sanat öğrenemez.,, Bunun yalnız bir üstatdan elde edilmesi kaabil olabileceği üzerinde ısrar etmektedir. Bununiçin diyor ki: "Bir üstatdan o sanatı öğrenmedikce o sanat yüzünden ışık yakamaz, faydalanamaz".

Maârif (S. 312) adlı eserinde ise başka bir farkın tavsifine

girişiyor. "Meselâ bir sanatkârın güzel bir eserini gören bir insan, sanatkârı bu gördüğü eserden daha çok bilir ve takdir eder" noktasında tekrar duruyor ve eserden âmiline intikal etmenin ne suretle mümkün olabileceğini gösteriyor. Böylece de engin konusunu bir bütün halinde anlatıp çiziyor.

Baştan sona kadar, sanatı haber veren eserleri derin hayranlıkları ve ince fikirleri topluyor. Bilhassa, babası gibi çoşkun heyecanlarını Rebabile, Tamburile söyliyen Sultan Veled, şiirleriyle hislerini bazan pek yüksek bir tarzda şekillendiriyor. Kelimelerden kurduğu ifadelerde en güçlü bir ressamı yenecek üstünlükler gösteriyor. Divanında Mevlâna gibi, büyük bir salâhiyetle resmi anlatıyor. Meselâ: (Divan, S 125) de Selçukî emirlerinden Alemettin Kayser'e yazdığı gazellerde, ince duyuşlardan ve ağlıyan bir kalpten içli bir ses vardır.

چنانك ذات یکی شخص کوبود نقاش
کند چو خواهد دیو و فرشتهٔ هرجا
زخوب و زشت تواند نکاشت برکاغذ
پس او بصنعت خود فرد باشد و والا
ز ذم و مدح که بر نقش نیك و بد سازند
برو نیاید نقصی جز آفرین بسزا
بلی چو نقش بدی را کند هجو بجد
شود شکور که کشتست صنعتم پیدا

"Birisi ressam olsa dilediği yere istediği şeytan ve melek resimleri yapar. Güzel ve çirkin ne dilerse kâğıda çizebilir. Çünkü o kendi sanatında biricektir ve yücedir; övmeye ve sövmeye ait iyi ve kötüyü resimle yapar. Bu resimlerden dolayı ona aferinden gayri hiçbir noksan gelmez. Evet kötü resmi çirkin ve fena bir şeyi aynı fenalık ve çirkinlikte yapacak olursa görenler o resmin çirkinliğini ve fenalığını adam akıllı kınarlarsa kendisi sanatım aşikâr oldu diye şükreder".

Bu geniş zevk ve güzellik çeşidinden herhangi birini takip ederken, mutlaka büyük sanatkâr mevcudiyetini bütün bir halde daima görüyoruz. Her bir şubenin mevcudiyetini o şu-

belerin dayandığı kuvvetli teorilerin elde olmasile kaabil olabileceğini hülâsa ediyor. Onun ve babasının resim sanatkârına yol gösteren salâhiyetli bilgileri vardı. Bunlar, bütün bir hayatın sonuna kadar işlenmiş, tesbit edilmiş derin fikirlerdir ki, bugün estetik dediğimiz ve Garplilere şerefini verdiğimiz bu bilgi şubesinin Türkler arasında iki büyük temsilcisinden öğrenmiş bulunuyoruz.

İşte Mevlâna ve oğlu Sultan Veled bir Türk ve müslüman, hattâ sofî olmalarına rağmen, aynı zamanda resim sanatını ve ressamlık fikrini pek geniş bir çerçeve içinde kabul etmiş ve yalnız soylarının medenî kuvvetine tâbi olmuşlardı. Binaenaleyh, hem vahdeti şuhudu düşünmüşler; hem de resim, musiki ve şiirle ona gitmek yolunu bulmuşlar ve yolcularile bu gayeye erişmek için, bazan pervane olmuşlar, bazan çoşmuşlar, çok defa da kuldaki enerji izlerini geniş ölçülerde sezdirmeye ve sevdirmeye kendilerini vermişlerdir. Bu suretle, cihanın sanat sahasına Türklük hesabına pek büyük varlıklar hediye etmişlerdir.

Muhtelif tabakalara mensup ve kalbleri ilâhî bir vecdile çarpan bu engin ruhlu âşıklardan Konya'da bir sanat âlemi teşekkül etmişti. Hattat, ressam, mimar, musikişinas, şair ve tabiplerden mürekkep olan bu âlemin Türk sanatında pek üstün bir mevkii vardı. Menakiplerin bildirmelerine göre: Aynüddevle-i Rumî o zamanın meşhur portrecilerinden biridir. Hayat ve eserleri hakkındaki kayıtları okuyacak olursak, kendisinin o devrin pek yüksek bir sanatkârı olduğunu göreceğiz. Bilhassa Eflâkî (V. 144) de sanatkâra ait haberler, benim bu yoldaki düşünce ve kanaatlerimi tamamile tastik etmektedir. Meselâ:

« الحکایه همچنان یاران مکرم مقربان حرم خرم عظم‌الله ذکرهم چنان روایت کردندکه ملکهٔ زمان بانوی جهان خاتون سلطان کرجی خاتون رحمهاالله که ازجمله محبان خالص ومریدهٔ خاص خاندان بود و دائم درآتش شوق مولانا می سوخت اتفاقا خواست که بقیصریه رود سلطان را ازونا کزیر بود از انك کزین و صاحب رای رزین بود و تحمل بار نار فراق آنحضرت نداشت مکر دران عهد نقاشی بودکه در صورتکری و تصویر مصورات مانیٔ ثانیٔ بود و درفن خود مانی را در

نقش‌مافرومانی می‌کفت واورا عین‌الدولهٔ رومی کفتندی اورا تشریفها داده اشارت کردکه تا صورت مولانا را درطبقی کاغد رسمی بزند وچنانکه می باید درغایت خوبی بنکارد وکزارکند تا مونس اسفار او باشد پس عین‌الدوله با امیی چند بحضرت مولانا آمد تا ازین حکایت اعلام دهد همچنان سرنهاد واز دور بایستاد پیش ازانك سخن کوید فرمود مصلحت است اکر توانی همانا که طبقی چند کاغد مخزنی آورده عین‌الدوله قلم بردست کرفته توجه نمود وحضرت مولانا بر سرپا ایستاده بود نقاش نظری بکرد وبتصویر صورت مشغول شد ودرطبقی بغایت صورتی لطیف نقش کرد دوم بارنظرکرد دیدکه آنچ اول دیده بود آن نبود در طبقی دیکر رسمی دیکرزد چون صورت را تمام کرد باز شکلی دیکر نمود علیها دربیست طبق کوناکون صورتها نبشت وچندانك نظر را مکرر می‌کرد نقش پیکر دیکرکون می دید متحیر مانده نعره بزد وبیهوش کشته قلمها رابشکست عاجز وار سجدها می‌کرد همانا که حضرت مولانا همین غزل را سرآغاز فرمود که

آه چه بی‌رنك وبی‌نشان که منم
که ببینم مرا چنان که منم
کفتی اسرار درمیان آور
کومیان اندرین میان که منم
کی‌شود این روان من ساکن
اینچنین ساکن روان‌که منم
بحر من غرقه کشت‌هم درخویش
بو العجب بحری کران که منم
این جهان وان جهان مرا مطلب
کاین دوکم شد درآن جهان که منم

فارغ ازسودم و زیان چو عدم
طرفه بی سود و بی زیان که منم
کفتم ای جان تو عین مایی کفت
عین چه بود در این عیان که منم
کفتم آئی بکفت های خموش
درزبان نامدست آن که منم
کفتم اندر زبان چو در نامد
اینت کویای بی زبان که منم
می شدم در فنا چو مه بی پا
اینت بی پای پا دوان که منم
بانك آمد چه می دوی بنکر
در چنین ظاهر ونهان که منم
شمس تبریز راکه دیدم من
نادر بحر و کنج کان که منم

همچنان کریان کریان عین الدوله بیرون آمد و کاغذها را بخدمت گرجی خاتون بردند مجموع آن صور را در صندوق نهاده درسفر و حضرخود با خود می داشت و در هر حالتی که شوق آن حضرت او را غالب شدی در حال مصور و مشکل می شد تا آرام می کرفت. »

"Melike-i zaman Banuyi cihan Hatun-ı Sultan Gürcü Hatun rahimallah ki cümle-i muhibbanı halisden ve müride-i hass-ı hanedan idi ve daim Mevlâna'nın ateşi şevkında yanardı. İttifaka istedi ki Kayseriyyeye gide ve sultana andan infikâk yoğdu andanki güzin ve sahibi re'yi rezin idi ve ol hazretin bârı-nârı firakına tahammülü olmadı, meğer ol ahidde bir nakkaş vardı ki suretgerlikde ve tasviri muvsavveratta Mânii sâni idi ve fenninde, Mâniye, nakşimizde aşağı kalursun derdi ve ana Aynüddevle-i Rumî derlerdi; ana teşrifler verip tâ Mevlâna'nın suretini bir tabak kâğıtta bir resim kılıp ol

kadar ki gayet hûblukta tasvir eyleyüb güzar eylesün tâ anın munisi esfarı olsun deyu işaret eyledi, pes Aynüddevle bir kaç emin ile hazreti Mevlâna'ya geldi, hem öyle baş koyup uzaktan durdu söz söylemezden evvel maslahattır, eger kadir isen buyurdu, hemana bir kaç tabak mahzenî kâğıt getirüp Aynüddevle ele kalem alup teveccüh kıldı ve Hazreti Mevlâna ayağ üstünde durmuşdı, nakkaş bir nazar eyleyüb tasviri surete meşgul oldu ve bir tabaka begayet lâtif bir suret nakş eyledi. İkinci kerre nazar eyledi, gördü ki ol evvel gördüğü değildi, başka bir tabaka bir resim vurdu, sureti temam eyledikde gene başka bir şekil göründü, aleyha yigirmi tabaka gûnagûn suretler yazdı ve ne kadar ki nazarı mükerrer eyledi ise başka gûna nakş-i peyker gördü, mütehayyir kalup bir nağra urdu ve bihuş olup kalemleri kırdı ve acizvar secdeler eyledi, hemana Hazreti Mevlâna hem bu gazele seragaz buyurdu:

Ah ben nekadar renksiz ve nam - u - nişanesiz bir adam imişim. Yani, kim ve ne olduğunun anlaşılması nekadar güç bir adam imişim! Ben kendimi olduğum gibi nasıl görebilirim?

Bana gizli şeyleri ortaya koy diyorsun. Benim bulunduğum bu yerde orta neresidir bilmiyorum.

Ben, böyle hem sâkin görünür hem yürür iken (Yâni hem sükûnette hem harekette iken) benim ruhum nasıl sükûnet bulur?

Benim denizim kendinde gark olup gitti; ben ne acayip ve ucu bucağı bulunmaz bir deniz imişim!...

Bu cihanda ve o bir cihanda beni sorup arama (Yâni bu iki dünyada da beni isteme) çünkü benim bulunduğum cihanda bunların her ikisi de kayıp ve mahvolup gitmiştir.

Ben adem gibi faydadan da zarardan da müberrayım. Ben ne kârı, ne zararı olan garip bir adamım. (Ben kârı da zararı da olmıyan ne garip bir adamım.)

Ona şöyle dedim: Ey ruhum, sen bizim aynımız ve kendimizsin. Şöyle cevap verdi: Ben böyle apaçık ve ayan iken aynın ne hükmü olur?.

Ben ona sen o musun? deyince: aman, sus! benim ne olduğum daha dile gelmemiştir. Yâni daha ne söylenilmiş ne anlaşılmıştır dedi.

Yine ona: evet lisanla söylenilmiştir, lâkin işte sen, dil ile söylemeğe ihtiyaç olmaksızın: o, benim! demektesin, dedim.

Ay gibi ayaksız olarak fenaya doğru yürüyüp gidiyorum. İşte hem ayaksızım hem koşmaktayım, buna sen ne dersin?

Nagihan kulağıma şöyle bir ses geldi: Niçin konuşuyorsun? baksana bana ki, hem gizliyim hem ayânım. Buna ne dersin?

Şemsi Tebrizi'ye mülâki olduktan sonra artık ben ancak denizlerde bulunan nevadirden ve madenlerde ele geçen hazâyinden sayılırım [3].

Hem öyle giryan giryan Aynüddevle dışarı çıktı ve kâğıtları hizmet-i Gürcü Hatuna götürdüler o suretlerin mecmuunu bir sandığa koyup sefer ve hazarında kendiyle dutardı ve ol Hazretin şevkı ana galip olduğu halette derhal musavver ve müşekkel olurdu tâ aram bulurdu."

Bu kayıtlar, onun sanattaki mevkiini ve elinde büyük bir hüneri olduğunu anlatmaktadır. Vakıa, yaptığı eserlerden zamanımıza kadar kalmışları, maalesef yoktur. Bununla beraber, sanatkâra ait bir eserin kopyası bugün kolleksiyonumda mevcut bulunmaktadır. Bilhassa, mezkûr vasikanın mütemmim örnekleri üzerine Eflâkî'de geniş ölçüde bildirişler vardır.

Eflâkî'deki diğer malûmata göre: Aynüddevle'nin Rumî ek isminden Konya veya civarı şehirlerden birinde dünyaya gelmiş olması anlaşılıyor. Bilhassa, resim tahsilini Konya mektebine mensup üstadlardan biri yanında yapmış olması kabildir. Meselâ: (1237/1245) tarihinden resimde pek ileride kuvveti olduğunu anlıyoruz. Bu tarihte sanatkâr saray mensupları arasında bulunuyor. Fakat onun Mevlâna'ya intisabı herhalde bu zamanda vardı. Çünkü, kendisini Mevlâna'nın portresini yapmak için memur edenlerin Mevlâna ile pek sıkı münasebetleri çoktan başlamış bulunuyordu.

Eflâkî, bu uğurdaki faaliyetleri şu suretle tasvir etmektedir: Selçukî padişahlarından Keyhüsrev II. (1236-1246) nın Gürcü Hatun كرجى خاتون adında bir kızı vardı. Bu kadın, Vezir

[3] Bu gazeli aziz dostum Hüseyin Daniş (1871-1943) ölümünden bir kaç gün evvel Türkçeye çevirmişti. Bir çok kıymetli eserler kazandırdığı Türklüğe en son bir hediyesi olmuştur. Mevlâna'nın yüzü suyu hürmetine işlediği bu iyiliğinden ötürü adını burada rahmetle yadediyorum.

Muineddin Pervanc'nin karısı oluyordu. Gerek kocasının ve gerek kendisinin ilme, tasavvufa çok merakları vardı. Hattâ, birçok defalar kendi saraylarına Mevlâna'yı davet eder ve sohbetlerine devam ederlerdi. O tarihte maalesef bunun yılını doğru bir surette tâyin etmek pek güçtür. Muineddin Pervane, vazife ile Kayseri'de bulunuyordu. [1]

Gürcü Hatun da onun yanına gitmek istedi. Fakat, kısa bir zaman için bile olsa Mevlâna'dan uzak kalacağını düşünüyordu. Lâkin, bu kederini azaltmak için bir çareye başvurdu. O da sarayın ressamı, Aynüddevle'yi bir kaç memurla Mevlâna'nın yanına göndermek ve bir portresini yaptırmak fikri idi. Bir gün, Aynüddevle'yi bir kaç saray memurile bu vazifeyi yapmağa davet etti. Aynüddevle, bu işi yapmak için Mevlâna'nın huzuruna çıktı. Bir şey söylemeden Mevlâna'nın yanında başkesmiş ayak üzeri duruyordu. Mevlâna, sanatkârın ne maksat üzerine ziyaret ettiğini anladı ve kendisine şu sözlerle ziyaret sebeblerini açık etti:

Resmimi çıkarmak isteyorsun. Eğer kaadir isen çıkar dedi. Bu söz üzerine Aynüddevle Mevlâna'nın ayak üzeri poz almasını, kendisinden rica etti. Ve resmini çizmeğe başladı. Bir tabaka kâğıt üzerine gayet lâtif bir suret nakşetti. İkinci defa baktı, başka türlü gördü. Başka bir tabakaya daha bir resim vurdu. O da bittikten sonra yine başka bir şekil göründü. Bu suretle, muhtelif görünüşleri veren yirmi suret yazdı. Bunun üstüne ressamın hayretini gören Mevlâna, yukarıdaki gazeli söyledi.

Eflâkî, bu halden pek mütehassis olan sanatkârın geçirdiği heyecanları anlatırken, Aynüddevle'nin hayretinden kalemlerini kırdığını ve dışarıya çıktığını kaydediyor. Vakıa, Mevlâna gibi büyük bir dâhinin bu ânlarda mütcaddit mimik hareketleri yapmış olması pek kabildir. Fakat, şu noktayı da kat'iyyen unutmamak lâzımdır: yapılan resimler şayet Mevlâna'ya benzememiş olsaydı, Eflâki'nin fikri aksine Aynüddev-

[1] Gürcü Hatun ve Muineddin-i Pervane hakkında tarihî kaynaklarda pek çok izahlar vardır. Bilhassa, H. Hüsameddin Amasya tarihi 1, 2, S. 413-450 H. Etem ve A. Tevhid'in Tarih Encümeni mecmualarındaki Muineddin-i Pervane başlıklı makalelerini okuyabilirsiniz.

le'nin resimleri Gürcü Hatuna götürmesine lüzum kalmazdı. Binaenaleyh, resimler bir hâtıra olarak daima saklanabilecek bir benzerliği taşıyordu.

Onun içindir ki, Aynüddevle Gürcü Hatun'un emrini muvaffakiyetle yerine getirdi, 20 resmi Hatuna teslim etti. Gürcü Hatun, resimleri bir sandığa koydu ve beraberinde Kayseriye götürdü. Eflâkî, resimlerin nekadar müddet içinde yapıldığını söylemiyor, yalnız onların kâğıt üzerine yapıldığını ve siyah kalemle çizildiğini işaret ediyor. Gürcü Hatun Mevlânaya hasret çektiği zamanlarda bu resimlere bakardı. Bu suretle, derin özleyişlerini gidermeğe çalışırdı. Sanatkâr, bundan sonra ikinci bir eser olarak Mevlânanın Başneyzeninin bir portresini vücuda getirmiştir [5].

Hamza dedeye ait bu eserin ne zaman vücuda getirildiği malûm olmamakla beraber, Mevlâna'nın sağlığında işlendiği muhakkaktır. Çünkü, Hamza Dede Mevlâna hayatta bulunduğu zamanda vefat etmiştir. Hattâ, öldüğünde Mevlâna kendi elile onu mezarına götürmüştür. Bu hususta gerek Eflâkî ve gerek onun tercümesi Mesnevihan Mahmut Dede Sevakıbında kâfî derecede izahat vardır. Binaenaleyh, Dede'nin hayatını böylece belli ettikten sonra, mezkûr eserin bugün meydanda olmadığını ve fakat ancak mezkûr resimden Hasib Dede tarafından yapılmış bir kopyasının kolleksiyonumda olduğunu haber verebilirim.

Bendeki bu kopyaya göre: resim, Hamza Dede'yi ayak üzeri pozunda göstermektedir. Büyüklüğü 20 × 15 sm. dir. Resimdeki renkler ve kıyafet Selçukî devrini pek açık bir surette belli etmektedir. Bilhassa, çizgi ve renk itibariyle pek iyi bir teknik taşıdığı gibi, menazır kuvveti de pek üstün bir değere misâl olmaktadır. Bununla beraber, kopya eden ressamın, kopya esnasında mütemmim düşünceler de ibraz etmiş olması pek mümkündür. Bilhassa, bu mevcudiyet kıyafette pek açık bir halde bulunmaktadır.

[5] Bu Neyzen'in başka bir ressam tarafından yapılmış bir portresi Ankara'da Etnoğrafya müzesinde bulunmaktadır. Bu eser, kolleksiyonumdaki portrenin pozunda değildir.

« منقولست کالویان نقاش و عین الدوله هر دو نقاشان رومی بودند مکر کالویان روزی حکایت کردکه در استانبول در لوحی صورت مریم و عیسی نکاشته اندکه همچون عیسی و مریم بی‌مثل است و از اطراف عالم نقاشان جهان آمده مثل آن نتوا نستند کردن هما ناکه عین الدوله در هوس آن صور در پیش کرفته در آن دیر بزرك استانبول سالی مجاورت نموده رهبانان آن مقام راخدمات کرد شبی فرصت یافته لوح در بغل کرده روانه شد چون بقونیه رسید بزیارت مولانا مشرف کشته فر مودکه کجاها بودی حکایت لوح را کما کان باز کفت فرمود تا آن لوح روح افزا را تفرج کنیم هما ناکه در غایت خوبی و لطافت بود بعد از توقف بسیار فرمود که این دو صورت خوب از توشکایت عظیم میکند که درمحبت ما راست نیست و عاشق دروغ است کفت چکونه کفت ایشان میکویندکه ماهر کز خواب و خوار نداریم و دایما قایم اللیل و صایم النهاریم و عین‌الدوله مارا کذاشته شب خواب میکند و روز می‌خورد اصلا در موافقت مانیست عین الدوله کفت ایشا نرا قطعا خواب و خور محالست و سخن وکفتار نیست و نقش بیجانند فرمود که توکه نقش با جانی و چندین صنایع داری و ساختهٔ نقاش که عالم وآدم و مافی الارض والسما دست‌کار اوست روامی شد که او را بکذاری و خودرا عاشق نقش بیجان بی معنی کنی تا ازان صور بیخبر چه حاصل میشود و تراچه فایده رسد فی‌الحال توبه کرده سر نهاد و مسلمان شد »

"Nakledeler ki, Nakkaş Kâluyan ile Aynüd-Devle, her ikisi de Rûmî nakkaşlar idi. Bir gün Kâluyan hikâyet etti ki : İstanbulda bir levhada Meryem ile İsâ suretini nakş eylemişdiler. İsâ ve Meryem gibi benzeri yoktu. O suretin hevesinde olarak yola çıktı. İstanbul'un büyük kilisesinde bir yıl mücavir kaldı. O makamın rahiplerine hizmetler etti. Bir gece fırsat bulup levhayı koltuğu altına alarak yola çıktı. Konya'ya geldi-

ğinde Mevlânânın ziyareti ile şeref kazandı. Mevlânâ : Nerelerde idin diye sordu.

Levha'nın hikâyesini olduğu gibi anlattı. O, cana can katan levhayı seyir edelim, buyurdu. Levha, güzellikte, latiflikte son derecede idi. Çok durakladıktan sonra, bu iki güzel suret, senden, bizim sevgimizde gerçek değildir, yalancı âşıktır, diye şikâyet ediyorlar, dedi.

Nasıl? dedi. Onlar, bizim uykumuz, yememiz, içmemiz yoktur; daima geceleri ibadet ederiz, gündüzleri oruç tutarız. Aynüd-Devle, bizi bırakıp gece uyuyor, gündüzleri yemek yiyor, asla bize uymıyor, diyorlar; dedi.

Aynüd-Devle, onlara asla, uyku, yemek muhaldir, söz, lakırdı söylemezler, cansız nakışlardır, dedi.

Mevlânâ, buyurdu sen ki canlı nakışsın, bu kadar sanatların vardır, bir Nakkaşın eserisin ki âlem, âdem, yerde, gökte olan her şey onun icadıdır, yakışık alırmı ki, onu bırakasın, kendini, cansız, manasız nakşın âşıkı edesin, böylece o habersiz suretlerden ne hasıl olur, sana ne fayda gelir? Derhal tevbe eyleyup baş kodu, müslüman oldu." Cl. Huart, Les Saints des Derviches Tourneurs, Paris, 1922, T. II., P. 65.

Sonradan sanatkârı tamamiyle saraydan ayrılmış ve Mevlâna'ya bende olmuş görüyoruz. Nitekim, bu yıllarda resim kuvvetini daha ileri götürmek, belki de diğer mektep tarzını etüd etmek maksadiyle Istanbul'a müteaddit seyahatler icra ediyor. Hattâ, Eflâkî'nin Kâluyan ağzından naklettiği bu haberlerde onun, seyahatinde bir sene kadar İstanbul'da bir Manastırda papazın yanında hizmet ettiğini ve fakat bir gün mezkûr Manastırda Bizanslı bir nakkaşın yaptığı İsa ve Meryem tablosunu, birlikte Konya'va getirdiğini söylemektedir.

Kendisini epey bir zaman Konya'da mensupları arasında göremiyen Mevlâna, nerede olduğunu sormuş, Aynüddevle de meseleyi anlattıktan sonra, Mevlâna resmi görmek istemiş ve ressam derhal tabloyu Mevlâna'nın gözü önüne getirmiş koymuştur. Mevlâna tabloyu uzun uzadıya inceledikten sonra, pek güzel bir eser olduğunu Aynüddevle'ye söylemiştir. Binaenaleyh, sanatkârın resim şubelerinde büyük bir kuvveti olduğu gibi, portrecilikte de onlardan daha üstün olduğunu kabul edebilirim.

Fakat çok acıklıdır ki ressamın bunlardan başka daha ne gibi eserleri bulunduğu ve kendisinin hangi yılda vefat ettiği hakkında hiçbir vesikaya malik bulunmuyorum. Mevlâna türbesi civarında ve diğer mezarlıklarda kabrini kaç senedir aradığım halde bulmak kaabil olmadı. Her halde, pek umuyorum ki, hayatını sanat heyecanlarını Mevlâna'nın aşkiyle geçiren bu değerli Mevlevî ressamı, belki de pîrinin ruhunun dolaştığı Konya muhitinden uzakta yatmaktadır. Fakat, nerede ve hangi kaybolmuş mezar taşının altındadir?.

Şeyh Bedreddin Yavaş شيخ بدر الدين يواش المعروف بالنقاش da Konya mektebi Ressamları arasında zikre şayan, bir sanatkârdır. Hayatına dair mevlevî menbalarındaki bilgilere göre: Mevlâna yaşar iken kendilerine Konya'da mürid olmuş, Mevlâna ve oğlu zamanında olmak üzere uzun bir hayat sürmüştür. Bedreddin'in adı menakiplerde sık sık geçmektedir. Bir çok hikâyeler ağzından zabtolunarak nakledilmektedir. Herhalde, onun da sanat hayatına Konya'da başlamış olması ve bazı eserler vücuda getirdiği mezkûr vesikaların bahsetmeleriyle malûm olmaktadır [6].

Bilhassa, sanatkâr resimde en çok duvar süsleriyle meşgul olarak, bu uğurda pek zengin bir seri bırakmıştır. Meselâ: bu eserlerinden bazıları, Hüsameddin Çelebi'nin şehir konağında ve Meram'daki Bağı hümam'ında bulunuyordu. Fakat, bir çok aramalarıma rağmen bu eserlerden hiçbir örnek ortaye çıkmadı. Yalnız Fresk şubesinin o devirde pek ziyade rağbet bulduğu ve gayet zengin eserler işlendiği müteferrik vesikalarda okunmaktadır. Hattâ, buna benziyen pek olgun bir eseri ikinci Kılınç Aslan'ın sarayında işlemişler, pek yakın zamanlara kadar duruyordu.

Fakat, bugün gerek son eseri ve gerekse Yavaş'ın işlediği nakışlar ortada olmadığı için, sanat değerleri hakkında teferruatlı bildirişte bulunmak kabil değildir. Yalnız, mezkûr resim çalışmasının Selçukiler vaktında eski Türklerin takip ettikleri bir işçilik dahilinde devam ettirildiğini işaret edebilirim. Sanat-

[6] Eflâkî'de iki Şeyh Bedreddin adı geçiyor. Her ikisi de Mevlâna'nın dervişlerinden bulunuyor. Fakat, o biri mimardır. (1283) de Mevlâna'nın üzerine kurulan türbeyi inşa etmiştir. Tafsilât almak için Mevlâna'nın türbesi etüdüme bakabilirsiniz

kârın Mevlâna türbesi (1273) dahilinde bazı iç resimleri işlemiş olması pek mümkündür. Çünkü, sanatkâr Mevlâna'mn vefatı anlarında Konya'da bulunduğundan orada yapılan bu sanat hareketine iştirâk etmiş olması daima düşünülebilir.

Lâkin, mezkûr eserin o günkü mevcudiyeti mütemmim bazı sanatkâr faaliyetlerile renk yönünden yenilikler kazanmış olmasına rağmen, esas ana çizgilerin Bedreddin Yavaş tarafından işlenmiş olabileceğini düşünüyorum. Bu ilk faaliyetini mimar Bedreddin ve Abdülvahit yanında icra etmiş olduğu kanaatini taşıyorum. Mezkûr eserdeki yenilikleri ayırmak suretiyle asıl eser hakkında düşüncelerimi söylemek istiyorsamda sanatkârın çalıştığı branşta kuvvetli bir ressam olduğu ve bilhassa, metin çizgilerin büyük bir olgunluk içinde daima gözleri kendine çektiği açıkça fark olunabilir.

Tamamiyle figürsüz bir mevzu tutan bu eserler, herhalde muasırları arasında pek iyi bir notla karşılanabilecek bir varlıktadır. O devir çinilerinde ve taşlar üzerinde tesadüf ettiğim ölçülü tek resimler düz ve düz olmayan yüzlerde daha büyük bir kalıp içinde terkip olunmuşlardır. Bilhassa, bu izlerle sanatkârın resim şubesi yanında heykeltraş ve kabartma işçiliğine de vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Fakat, pek yazıktır ki diğer sanatkâr hakkında tesadüf ettiğim engellere bu zavallı ressam şahsiyetinde de rastlıyorum. Bunun da onun gibi, ölüm yılı ve mütemmim eserleri hakkında büyük bir talihsizliğe maruz kalıyorum.

Aynı devrin mütcakip ressamları arasında sanatkâr hüviyeti yanında daha çok ilim mevcudiyetiyle tanınan Alâeddin-i Siryanuş علاءالدين ثريانوش vardır. Menakiplerin kayıtlarına nazaran Mevlâna zamanında derviş olmuş ressamlardandır. Bilhassa, mezkûr vesikalardaki bildirişlerde kendisinin bir gece rüyada herhangi bir sebepten idamına lüzum görülmüş ve fakat idama giderken Mevlâna'ya yolda tesadüfle şefaati üzerine serbest bırakıldıktan sonra, bende olmuştu. Artık, hakikî bir itikat içinde Mevlâna'nın yolunda yürüyerek, mürşidinin dikkatini celbetmeğe kendini vermiştir [7].

[7] Eflâkî'de muhtelif bildirişler arasında, bir gün Ahî Ahmet ile aralarında semağ ve raks üzerine ceryan etmiş bir münakaşadan bahis vardır. Siryanuş'un dinî mevzularda üstün bir kuvvete malik olduğunu pek açık bir surette anlatmaktadır.

Bu suretle, pek az zaman içinde dikkati çekebilecek bir mevcudiyete erişmiştir. Menakiplere göre: bir çok defalar Mevlâna'nın sohbetlerine devam etmiş ve Mevlâna'ya ait pek zengin nakillerde bulunmuştur. Hattâ, oradaki hâtıralarda kendisine bu ismin Mevlâna tarafından verildiği zikredilmektedir. İlk zamanlarda, Müslüman olmadığı ve fakat Mevlâna'ya intisap ettikten sonra İslâmiyyeti kabul ettiği kayıt olunmaktadır. O zamanki Mevlâna mensupları arasında yüksek ilim vasıfları yanında bir o kadar da sanatin değeri vardı. Fakat, birinci hüviyeti hakkında nekadar geniş kayıtlara tesadüf ediyorsam, maalesef resimdeki mevkii hakkında pek muhtasar işaretler görüyorum.

Konyalı olması büyük bir ihtimal dahilinde olan sanatkârın hayatının diğer taraflarını göstermek için bugün elde mevcut vesikalarda pek kapalı bir surette duran sanat varlığından ziyade, ilimdeki faaliyetleri görülmektedir.

Nitekim, bu noktaya temas eden bazı satırlar onun bir çoklariyle ilim münakaşalarında bulunduğunu ve karşısındakilere daima üstün geldiğini anlatmaktadır. Binaenaleyh, pek kısa olarak dokunduğum bu ismin, sanat heyecanlarına dair misallerini vermekten istemiyerek mahrum bulunuyorum.

Aynı devirde, Şahabettin isimli bir ressam geçmektedir. Bilhassa, ismin menakiplerde Mevlâna'dan bahseden sahifelerde zikredilmesine bakarsak, herhalde yakın müridlerden biri olduğuna hükmedebiliriz. Sanat hayatına temas eden haberler, maalesef pek kısa satırları tecavüz etmemektedir. Meselâ: Mevlâna bizzat (Divanıkebir, cild 2) de yazdığı şiirler arasında bu ismi zikretmektedir. Herhalde, Mevlâna'nın bahsettiği bu isimle Eflâkî'de geçen ismin aynı şahıs olabileceğini düşünüyorum [8].

Mevlâna bu şiirlrimde Konya'nın o zamanki medreseleri arasında Akıncı adiyle bir medrese bulunduğundan ve içinde hüner sahibi pek çok devrişler ikamet ettiğinden bahsetmektedir. Mezkûr medrese bugün ortada olmamakla beraber, şimdiki Kız muallim mektebinin olduğu yerin doğusunda bulunuyordu.

Bilhassa, (Sevakıp, S. 314) de Mahmut Dede bir gün Mevlâna'nın bazı dervişlerle Hüsamettin Çelebi'nin bağına gittiğini kaydediyor. Dervişler arasında Şahabettin Gûyende'yi takdim ediyor. Bu zat giderken yolda eşeğin bağırmasından hiddet ettiğini ve deynekle onu dövdüğünü, fakat bunu gören Mevlâna dayanamıyarak eşeği niçin dövdüğünü ve bunun doğru olmadığını, çünkü bir çok büyüklerin ve hattâ Peygamberlerin eşeğe bindiklerini, binaenaleyh, kendisinin de eşeği dövmemesi, belki sevgi göstermesi icap ettiğini tavsiye ettiğini yazmaktadır. Mezkûr zatın sanat hayatı tamamiyle yünde bulunmayan bu ressam olması pek büyük bir ihtimal dahilindedir.

Nitekim, gerek Divanıkebir'de ve gerek Eflâkî'deki kayıtlar da sanatkârın hayatını tamamile izah etmekten çok uzaktır. Her iki kitabın yazılışlarındaki gaye gözönünde tutulacak olursa bu hususta iki me'hazin de kabahatli olmadıklarını anlayabiliriz. Bunların haricindeki bütün menbalar ise aynı menfi neticeyi veriyorlar. Binaenaleyh, Mevlevî menbalarının dışında pek çok eserleri gözden geçirdiğim halde, bu hususdaki aradıklarımı bulmuş değilim. Ben de bu zaruret ve mecburiyet karşısında sanatkârın yalnız adını haber vermekle iktifa ediyorum.

Aynı vesikanın yazışına göre: Şahabettin شهاب الدين bu devrin yüksek sanatlı ressamları arasında gözükmektedir. Bilhassa, onun da dekorcu bir ressam olması pek yakın bir ihtimal dahilinde olmakla beraber, eserleri hakkında maalesef hiçbir bilgiye sahip bulunmamaktayım. Yalnız, bazı ihtimallere nazaran bu sanatkârın da Mevlevî mahfillerde eseri bulunduğunu düşünebiliriz.

Verilen bu izahlara göre sanatkârın mücerret yaşadığı, yani evli ve çocukları olmadığı anlaşılmaktadır. Yalnız, Mevlevî menbalardaki işaretlere nazaran, sanatkârın XIII üncü asırda hayatta olduğunu anlıyorum.

Vakıa, pek kısa olan işaretler yanında, sanatkârın pek büyük şahsının tamamiyle malûm olmamasına rağmen, istikbalin böyle bir aydınlığı doğuracağına inanıyorum. Herhalde,

şimdiye kadar gördüklerime göre ressamın doğum ve ölüm yıllarıyla eserlerinden büyük bir kısmı da henüz meçhulluğunu muhafaza etmektedir.

Mevlâna, vakıa Selçukî Vezirlerinden Muineddin Pervane'ye yazdığı mektubunda: İkinci bir Şahabeddin adından bahsetmektedir. Fakat, bu zat Fahrüttüccar Şahabeddindir ki, Mevlâna'nın damadı bulunuyordu.

Mevlâna'nın, sağlığında derviş olan ressamlardan biri de de Kaluyan'dır. Mevlevî menbaları kendisinin yaşadığı yılların sanat hayatında pek kuvvetli olduğunu kaydediyorlar. O da Alâeddin Siryanuş gibi, Mevlâna'yı tanıdıktan ve kendisine intisap ettikten sonra İslâmiyyeti kabul etmiştir. Bilhassa, resimde aynı branşta çalıştığı Aynüddevle ile uzun müddet arkadaşlık etmiştir. Menakiplerdeki bir çok hikâyeler Kaluyandan naklolunmaktadır. Sanatkâr, asıl itibarile Konyalı zengin bir aileye mensuptur. Mezkûr ailenin ismi Beyşehir'deki Eşref oğlu camiine ait (696) tarihli bir vakfiyede geçmektedir.

Bu vesikadan pek güzel anlıyorum ki, âilenin Konya haricinde müteaddit arazisi bulunuyordu. Vakıa, bu ailenin Konya'daki mevcudiyetine dair yaptığım araştırmalarda henüz bir vesika bulmuş değilim. Hernekadar yukarıdaki vakfiyyeden Beyşehir'de ikamet ettiklerine dair bir düşünce hatırıma geliyorsa da, Sivas'ta (1271) tarihli bir taşta sanatkârın adı Kâluyanül Kunevî كالويان القونوى diye kazılıdır. Belki de sanatkâr doğrudan doğruya Konya'da doğmuş ve fakat ailesi Beyşehir'de ikamet ediyordu.

M. Koman'a ait anonim iki Karaman Tarihi: Kelûk bin Abdullah'ı mimarlık ve gerek ressamlıkta üstad olarak takdim ediyor. Bu iki muhtelif kayıt, benim şimdiye kadar sanatkâr hakkında müdafaa ettiğim noktaları tamamiyle kuvvetlendirir mahiyettedir. Bilhassa, o vesikalardan ilki (930 H) yılında Derviş Hüseyin bin Seyit Kasım-ül-Kadirî tarafından kopye edilmiştir. Onda فى بيان المقامات وبناى المعروف فى اللارنده كذا من ديار سنان başlığı altında ve (S. 216-217) de Karaman'ın maruf eserlerinden bahs ederken Türkçe şu şiiri yazmaktadır:

یوز یکرمی درت محله مزین بنا
سکز مدرسه هم خوشدر امیر موسی
اســـتاد کلوك خوش یاپوب آنی
قودی جهـانه کوزل آرمغانی

Bu mısralar, sanatkârın Karaman'da, yâni eski ismile Lârende'de mütcaddit yapılar vücude getirdiğini, hattâ bu eserlerini ortaya koyduğu sıralarda mimarlıkta üstad mevkiinde bulunduğunu anlatıyor. Binaenaleyh, benim XIII üncü asırda Konya'da bir mektep halinde mevcudiyetini kabul ettiğim Kelûk bin Abdullah'ın yerli ve yabancı vesikaların kaydetmekikleri bir nokta yâni mimarlık sanatındaki yüksek şahsiyeti bu suretle gayet kuvvetli olarak tebarüz ettiği gibi, mektep sınırının da Konya'nın haricinde bir çok mahallerde mevki işgal etmiş olduğunu pek açık bir surette meydana çıkarmaktadır. O halde Kelûk bin Abdullah daha önceki asır içinde yapıcılık sanatıyla Konya ve civarının meşhur bir ustası bulunuyordu.

İkinci vesika از تواریخ آل قرمان در وصف قونیه فخر المکان adı altında ve (S. 34/35) de XIII üncü asrı tavsif eden Farsça yazılar arasında şu satırlar vardır

« درسـال ششصد دوازده بلدهٔ سیواسرا اعمار نوین کرد سر در کشور کماخ و ارزنجان را از لوث دشمن بدست آور درحصـار متین بنا کرد بر قصر فلك آباد در طرز زیبا قصر نوین بنا کرده شـد اسـتاد نقاش کلوك صیقل او بدست هنروری چشم حیر تزا نهاد برجدار حصار لوح زیبا ساختند دران لوح کـفتهٔ سلطان علما که این خط بلیغ بعباراتها نوشته بود »

هذه دائرة تدفع السـیل الدافق
و الخیل السـابق و لاتنفع الویل
الطـارق فی اللیل الغاسق *

Bu ibarelerden Selçukî Sultanının yani Birinci Alâeddin Keykubat'ın Milâdî XIII üncü asırda Kemah ve Erzincan'ı düş-

* Bu bir dairedir ki şiddetli hücum eden seli def eder, koşan atları def eder, gecenin koyu karanlığına ârız olan belâya fayda vermez.

mandan temizledikten sonra (612 yılında) Sivas'ın imarıyla uğraştığını ve aynı sırada Konya'da Felek Abât فلك آباد adında gayet güzel tarzda yeni bir kasrı, üstat Nakkaş Kelûke inşa ve tezyin ettirdiğini, hattâ şehrin kale duvarına da Mevlâna'nın babası Sultan-ül Ulemanın (1230) söylediği Arapça nesri hâk ettirdiğini bildiriyor ki, böylelikle Kelûk'un mimar hayatı yanında aynı ölçüde bir ressamlığı bulunduğunu ve bu meslekte de üstat mevkiinde olduğunu katî surette açıklamaktadır.

Binaenaleyh, taş vesikalara göre de sanatkârın iyi bir mimar ve heykeltraş olduğu anlaşılmaktadır. Kaluyan'ın ne kadar müddet Beyşehir'de ikamet ettiği belli değildir. Yalnız, muhtelif tarihli vesikalara nazaran bazen Antalya'da, bazan Ilgın'da, Akşehir'de, Sivas'ta bulunmuş ve hayatının büyük bir kısmını da Konya'da geçirmiştir. Kıymetli sanatkârın ressamlıktaki faaliyetlerine ait izler âbideler üzerine işlediği süs ve plâstik örnekleri veren desenlerdedir, bu eserlerle onun asıl branşı olan portreleri kadar belki canlı ve onlar kadar belki kuvvetli misaller olduğunu göstermektedir.

Bilhassa sanatkâr, Antalya (1219), Ilgın (1267), Sivas (1271) daki eserleri Mevlâna'ya intisap ettiği ve fakat henüz Müslüman adını almadığı zamanlarda vücude getirmiş, Nalıncı türbesi (1200), Sahib Ata (1283), Karatay (1251), İnce minare (1263) eserlerinde ise, İslâm dinine girdikten sonra, Kelûk bin Abdullah imzasını kullanmıştır. Bütün bunlara rağmen, belki de sanatta Kaluyan adında bizim Müslüman bildiğimiz bir ismi taşıyordu ki, mezkûr isim Türkler arasında müteaddit ailelerde ad olarak geçmektedir[9].

Bu meseleye dair, Garpli müdekkiklerden söz açanlar, ya onu doğrudan doğruya bir müslüman adı Kelûk bin Ab-

[9] Y. Aykut bu ismi Gölük şeklinde kabul ediyor. Halbuki, Kelûk bin Abdullah'ın doğrudan doğruya Müslüman olması benim henüz kabul edemiyeceğim bir iddiadır. Meselâ: ismin sonunda Abdullah ek kelimesinin bulunması onun pek katî olarak sonradan Müslüman olduğunu ispat ettiği gibi, Selçukîler devrinde bu türlü Müslüman adlarile bir çok şahıslar hatırlıyorum. Mevlevî menbalarındaki mevcut kayıtlar da benim bu fikrimi tamamile haklı göstermektedir.

dullah كلوك بن عبدالله ismile zikrediyorlar ve yahut (Sivas, Divriki, S. 21, Nota 4)de olduğu gibi, bu hususta bazı noktaları kaydediyor. Meselâ: Orada Cl. Huart (Konia, S. 163) dan naklen verilen izahlar arasında Kâluyan isminin menşei hakkında birtakım mütalâalar ileri sürülmektedir. Bunların içerisinde İmparator Jan'ın âlemini misal alarak aralarında Yunanca Kaluyanist kelimesile nisbet arıyanlar olduğu gibi, fikirlerini bir neticeye bağlamadan bazı düşünceler ileri sürmekle iktifa edenler de vardır.

Cl. Huart, Kâluyan ismini Rum farzediyor ki, ben bu kanaati biraz tuhaf buluyorum. Aynı düşünce (Sahip Ata Oğulları ile eserleri, S. 120/121) de iddia olunmaktadır ki Cl. Huart'ın fikri gibi, çürüktür. Mekitarist (Kalenkaryan mecmuası, nota) kelimede iştikaklardan bir araştırma yapıyor: Kel-kuvvet, Kelgh-Güzellik, Ug heceleri Kelglug ismini teşkil ediyor. Her halde, çok zamanlar ortodoks Türk aile isimlerinde bulunan bu kelimeler, cemi olarak Kenglugyan şeklinde istimal olunmuştur. O halde, Kâluyan كالويان , Kelukyan كلوكيان suretinde farzettiği bu iki ad, aynı isimden ibarettir.

Kelûk Bin Abdullah, Selçûkî devrinin çok çalışkan ve çok eseri olan bir ressamıdır. Mevlevî vesikalarda ve hususî ellerdeki kaynaklara göre: XII. de ve XIII üncü asrın ortalarında sanat hayatına karışmış ve bu asır içinde birçok eserlerde imzası üstad nakkaş olarak kaydedilmiş bulunuyor.

Bilhassa, (618) de birinci Alâeddin Keykubat'ın Konyadaki köşkünün enteriyör resimlerini yapmıştır. Vakıa, bugün ortada bulunmayan bu kasrın zengin örneklerinden tamamiyle mahrum olmaklığıma rağmen, herhalde insana hayret verecek bir ölçüde pek kıymetli eserler olabileceğini düşünmekliğime hiçbir engel yoktur.

Çünkü, (1907) yılında yıktırılan bugünkü köşkün iç süslerine ait resimlerin, Felek Abâd adındaki kasrda aynı düşünce ve tersim usulleriyle vücude getirilmiş olabileceğini daima tasavvur edebilirim. Meselâ: Alman kaynaklarının bildirmelerine göre: mezkûr köşkün dış görünüşü gibi, gayet yüksek sanatlı bir iç süsleri vardır. Hattâ, ikincisindeki, pek değerli

üstün resimlerini üstad nakkaş Kelûk tarafından yapılmış olduğunu bir defa burada tekrar edebilirim.

Plâstik sanatlarda büyük bir kuvveti olan Kelûk'u Anonim Karaman tarihine göre: "Üstad Nakkaş" diye kabul etmek lâzımdır. Binaenaleyh, bütün eserlerinde sanatkârın ne büyük bir kuvvet ve ölçüde çalıştığını takip etmek her zaman kolaydır. Bugün pek çokları kaybolmuş eserleri düşünerek diğer örneklerde olduğu gibi resim mevzuunda pek olgun bulunacağını zan değil ve fakat kabul etmiş bulunuyorum.

Bu Saraya ait daha bir çok bilgileri, kıymetli elyapmalarile birlikte (1936) da (Konya Köşkü) adı altında, pek muhterem dostum F. Sarre yayına vermişti. Ne yazık ki, Berlin'e yapılan son hava akınlarından birinde kendisi aramızdan kayboldu.

Bilhassa, iç süslere ait mevzularda dekoratif şekiller gibi, figürlü resimlerle meşgul olduğuna dair kuvvetli izler görüyorum. Vakıa, imzalariyle Konyalı olduğunu pek açıkça söyleyen sanatkâr, bunu daha çok memleketi haricinde bıraktığı eserlerde tatbik etmiştir. Konya'da ise yalnız eserleri üstüne kendi ve soyadını atmakla iktifa etmiştir. Pek çok eserler yapmış olan ressam, aynı zamanda bir çok sanatkâr çıraklar yetiştirmişti. Pek uzun yıllar yaşamış olan Üstad Kelûk'un ölüm yılı maalesef el'an karanlıkta durmaktadır.

Taş üzerinde, resmin en ince detaylarını işlemiş bir Konya mektebi karakterini tamamile tatbik etmektedir. Bütün eserlerde, Asya'nın muhtelif sanat unsurları pek parlak ve cazip bir fırça ile ortaya konulmuş gibidir. Doğum yılına dair, Mevlevî ve başka menbalarda bir kayıt bulunmamakla beraber, muhtelif tarihlerde yaptığı eserlerden uzun yıllar hayatta kaldığını görüyoruz. Ondan sonra, ne gibi eserler meydana getirmiştir ve nerede vefat etmiştir? bu noktalara aydınlık verecek vesikaları çoktanberi aradığım halde, bulmak fırsatından uzak bulunuyorum.

Ahmet, Konya'lıdır ve XIII. asır Selçukî Ressamları arasında dekoratif mevzularda kendini göstermiş bir sanatkârdır. Herhalde, resim tekniğini Konya'da tamamlıyan Ahmed'in imzası Sivas'ta (عمل احمد القنوی) bulunmaktadır. Bilhassa, orada Kelûk bin Abdullah ile müşterek çalışmasına bakarsak, aynı zamanda kendisini onun talebesi addettirmiyecek sebep yoktur.

Binaenaleyh, Ahmed'in kendi memleketi olan Konya'da birçok eserlerinin bulunacağını düşünebiliriz. Fakat maalesef pek geniş ölçüde araştırmalar yapmış olmaklığıma rağmen, şimdiye kadar Konya'daki eserlerini bulup çıkarmak mümkün olamamıştır.

(Sivas ve Divriki) yazıcıları, bu sanatkâr'ın yalnız Sivastaki eserlerini bahis mevzuu ediyor ve hakkında pek kısa haberler veriyorlar. Herhalde, bu muhtasar bilgiler her şeye rağmen, Konyalı bir ressamı kazandırmak bakımından büyük bir hizmettir. Bununla beraber, sanatkâr hakkında daha geniş, etraflı izahlar vermekten şimdilik uzak bulunuyoruz.

Yalnız, bütün gayretlerime karşılık toplıyabildiğim biricik işaretler (Sivas ve Divriki) muharrirlerinin kayıtlarından, onları burada bir defa daha tekrarlamaktan ibarettir. Acaba, bu sanatkâr daha ne gibi eserler vücude getirmişti, ne zaman vefat etmişti?

İşte, bu ve bunlara katılacak daha birtakım sorulardır ki, maalesef hiçbir suretle, hiçbir vesika yardımiyle aydınlanmasına imkân yoktur. Yirmi beş seneyi dolduran mesaim arasında ise böyle bir fırsatı henüz elde etmiş değilim.

Bu kayıt, yalnız Van Berchem ile H. Edhem'in (Sivas ve Divriği, Kahire 1910, S.9) de bulunmaktadır. Halbuki aynı şehir üstüne Uzunçarşılı ve R. Nafizin (Sivas şehri, İstanbul 1928, S. 103) veyahut A. Gabriel'in (Anadolu Türk âbideleri II, Paris 1934) eserlerinde en ufak bir işarete bile tesadüf etmiyorum. Binaenaleyh, birincilerin yorgunluklarını büyük bir takdirle yad ederken berikilerin de aynı kaynaktan faydalanmalarına rağmen, onu geçmemelerine hayret duyuyorum.

Yalnız, Konyalı Ahmed'in Kelûk'un talebesi olması büyük bir ihtimalle kabul olunabilir. Mezkûr sanatkârın çini resimlerinde büyük faaliyeti vardır. Herhalde muhtelif eserler iş-

lemiş olmasına ihtimal verdiğim sanatkârın (1218) tarihli Sıvasta'ki eseri, ustasının muahhar zamanlarda yapmış olduğu örnekleri arasında bulunduğu için, mezkûr eseri kendisinin olgun zamanlarına ait misâller yanına kaydetmek lâzımdır. Bu eserlere göre Ressam Ahmet sanatta kendisine pek iyi bir mevki temin edebilmiş ve en ziyade dekoratif mevzularda kendisini saydırmıştır.

Bilhassa, üstadı Kaluyan'ın (1300) yıllarına yaklaşan sanat faaliyetleri yanında, bir çok iç mimarî süslerin vücude getirilmesine iştirâk ettiği herhalde ihmal edilmiyecek bir noktadır. Fakat, mezkûr tarihe kadar meydana konulmuş eserlerin pek çoklarında pek zengin iç süsleri olduğu halde imzası bulunmamakla beraber, Sivas'ta işlediği eserler arasında stil itibariyle büyük bir yakınlık görüyorum ki, bunların da aynı sanatkâr elinden çıkmış olmalarına inanıyorum. Konya'lı Ahmet, XIII cü asrın üstünbir dekorcusu ve fakat hayatı tamamile karanlıktan kurtulmamış bir sanatkârıdır. [10]

XIV cü asırda ise, Hacıyülmevlevî, ince zevk ve hissile Akşehir'de herkesin tanıdığı bir ressamdır. Bu da, diğerleri gibi Konya mektebinde tezyini resmi elde etmiş ve kuvvetli örnekler vermiye başlamıştır. Nereli olduğuna dair katî bilgim olmamakla beraber, orada sanat yapmasına bakarsak Akşehirli olabileceğini düşünebiliriz. Taş üzerinde dekoratif eseri, bir mezar taşını süslemektedir. Eser, Mahmud-u-Hayranî Türbesinin sol tarafına düşen Çiçek Hatun'un چیچك خاتون kabrinin iç yüzündedir ki, sanatkârın imzası "reseme Hacıyülmevlevî رسم حاجی المولوی "suretinde mahkûktur. [11]

[10] Bu adı ilk defa Van B e r c h e m Anadolu'da Arapca kitabeler başlıklı yazısında malûm etmişti. Fakat, Sanatkârın şahsiyetini daha fazla aydın edecek işaretleri yapmamaktadır. Mevlevî menbalarda ise, bu nokta üstüne hiçbir kayıt yoktur. Ben yalnız, Kelûk bin Abdullah'ın Mevlevî olmasından talebesinin de aynı yolda bulunabileceğini düşünüyorum.

[11] Sanatkârın daha bazı eserleri bulunduğunu A. Tevhid'in notunda okumuştum. Yakın zamanlarda aynı ismi ve eseri, R. M e l û l Akşehir mezar kitabelerini toplıyan kitabında (S.182) de tekrarlamıştır. Mezkûr eser içinde sanatkârın çalışma tarzına ait daha bazı örnekeler vardır. Oraya bakabilirsiniz.

Üst kaideyi muhtelif münhanilerden mürekkep bir kenar hattı ve bu hatların iki alt köşeleri kıvrımlı direklerle düz satıhlı bir kaideye bağlanmaktadır. Bilhassa, yukarıda münhanilerin iç ve dış kısımları pek ince hatlarla tatlı tesirli bir mevcudiyete tahavvül etmektedir. Aynı örneklerin eşitleri ahşap malzeme ve kitap sahifelerinde mevki işgal etmektedir. Mezkûr hatların ve gerekse ortaya isabet eden mahaldeki şamdanın kenar hatları pek olgun bir elin izleri olmaktadır.

Meselâ: Diğer, bir misalde sanatkâr tamamiyle başka bir zevk altında eserini tamamlamıştır. Orada, üst kaide münhanileri daha az bir genişlikte ve fakat daha çok münhanilere tahavvül etmektedir. Bu münhanilerin alt kaidesi düz bir hatla bitiyor. Bunun altından başlıyan direk başlıkları burada hemen hemen bir süs vazifesi gören iki rozete değişiyor ve ince bir çerçive içersinde dört parçaya ayrılmaktadır. En üstteki ornamentli kısım aynı zamanda, süslü bir Selçukî sülüsü oluyor.

Başka bir eserinde ise, üst süs kısmı doğrudan doğruya pek ciddî bir yazı sınırı oluyor. Bilhassa, orada diğerlerinde gördüğüm çeşitli hat ve yazı terkipleri tamamiyle daha ağır başlı bir kenar hattına mevkiini vermiş bulunuyor. Ve dış yüzde kitabe adedi diğerlerinin birkaç misline çıkıyor. Evvelkisinde gayet dar bulunan çerçeve payı bu son eserde belki daha çok göze batacak tarzda süse geçiyor ve bazen yanlara genişliyen tesir birdenbire sivrileşiyor.

Aynı yıllar içinde, Haciyülmevlevî Ressam Yusuf'a nazaran, daha fazla eserleri ortada olan bir artisttir. Bu zatın da Konya'da eserlerine tesadüf etmiş değilim. Bütün eserleri Akşehir'de Mahmud-u Hayranî türbesi civarında bulunmaktadır. Bu sanatkâr da hemşerisi gibi Hattatlıkla ressamlığı şahsında toplamıştı. Yani ressam olduğu kadar da yüksek bir hattattır.

İnce emekli ornamentleri yanındaki hatları meselâ sülüsleri, nesihleri yahut yalnız sülüsü veya karışık kompozeleri sanatkârda böyle ikinci bir hüviyetin mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Bazen سعید شهید بداق بن حسن آقسرایی kabir ta-

şında olduğu gibi, Selçukî sülüsünü en yüksek bir noktaya kavuşturmuş görünüyor.

Yahut وفات یافتن مرحومه مغفوره ستی صالحه عوض خاتون da bulunduğu gibi, dekor derecesini en üstün bir hale getiriyor.. Herhalde, Haciyülmevlevî birbirinden ayrı zevk ve yüksekliği olan beş eserinde de bu sanatın tek sayılacak üstatlarından biri olarak bulunuyor.

Sanatkâr, bazen sadelik ve çok defalar da tatlı bir kalabalık içinde en sert mermerlere dekorlar işlemiş, bazen onları pek kıvrak bir yazı terkibi ile bütün sathı doldurmağa uğraşmıştır. Fakat, bütün bu mesaiden sızan izler gayet kuvvetli bir el hareketidir. Ona bu kuvvetinden dolayı devrinin büyük bir dekorcu ustası diyebiliriz.

Bana öyle geliyor ki, eserler sanatkârın ne ilk eserleri ve ne de sonudur. Belki, böyle ve belki de bunlardan daha zengin ve yüksek pek çok eserleri vardır. Aynı mezarlığın sessizlikleri içinde duran Arslan, Yusuf bin Hamza Elmeşhu-rüttürk İsa-el-Kunevî, Mehmet bin Ali bin Garipşah Ettâcik.. gibi sanatkârların isimleriyle karşı karşıya bulunuyoruz. Yine öyle biliyorum ki, bunlar Hacıyülmevlevî ile muasır mektebin çıraklarını teşkil ediyordu. Fakat talih bana onların da öbürleri gibi, yalnız hakkında ufak bir işaretten ileriye gitmek fırsatını vermemiş bulunuyor.

Bilhassa, bu yıllarda Konya'da büyük bir çokluk halinde kitap ressamlarını görmekteyiz. Meselâ: Onlardan Muhlis bin Abdullah (1278), Mehmet bin Abdullah (1279), Yusuf bin İsa (739), Celâlettin Yusuf (1353), Hasan bin Osman (683-770), Mehmet bin Kutlu (791), Hasan bin Ahmet (784), Osman bin Abdullah (726), Ahmet bin Mehmet (732) adları, bu uğurda büyük bir dikkatle takibe değeri olan sanatkârlardır. Çalışmalarını daha çok dekor üzerinde tesbit edebildiğim bu isimlere daha bazılarını katmak suretiyle, adetlerini büyük bir sayıya çıkarmak mümkündür.

Gerek ilk mesnevî tezhipçisi ve gerek kısa bir fasıla ile onu aynı çığırda takip eden diğerleri, bu birinci sanatkâr kadar üzerinde durulmaya lâyik birer artist bulunmaktadırlar. Büyük heyecanlarını taşıyan güzel şekilli eserleri bugün hususî ellerde,

Mevlâna müzesinin köşelerinde yer almaktadır. Teknik yolu ve renkleri tamamiyle hususî bir işçiliği toplamaktadır.

İç sahifelerde ve gerek kaplarda pek zengin değişmeler içinde, pek orijinal bir tarzın gayet geniş hususiyetlerine örnek olmaktadır. Herhalde, pek eski bir zamandanberi yüzde olan bu şubenin daima daha olgun bir şekilde devam ettiği pek açık bir surette meydanda durmaktadır.

Meselâ: Desen ve renk itibariyle bütün terkiplerde görülen hususiyet, sanatkâr elindeki kuvveti, gayet tatlı bir ifade ile bize anlatmaktadır. Nitekim, bu izler ufak ölçülerden başlıyarak, genişliğe ve büyüklüğe doğru gitmektedir. Hattâ, en küçük ve en büyük örneklerde bu ölçü daima vardır.

Bununla beraber, hat değişikliği, renk zenginliği, ifade olgunluğu hep bir müsavilikte, bir kuvvette, bir yükseklikte kendini göstermektedir. Tek halinden çokluğa yükselen veyahut mürekkepten sadeliğe geçen bütün çalışmalarda, pek engin bir surette yalnız pek güçlü bir varlıkla karşı karşıyayız.

Herhalde, bazan portre, bazan peyzaj, pek çok defalar da yalnız hatlarla, yalnız şekillerle karşılaştığımız gibi, bir okadar çoklukta da renklerden mürekkep ifadelerle heyecanları toplanmış görüyorum. Fakat, bu varlık, nasıl olursa olsun, aynı değeri, aynı ölçüyü, aynı kuvvette muhafaza etmektedir.

Bilhassa, bu tipler öyle bir çeşit içinde bulunuyor ki, onu bu değişmelerden biri içinde bulunduğumuz zaman daima yeni bir buluş, yeni bir zevk ve fakat bunlara karşılık pek iç izleri veren hisleri büyük bir kusursuzluk içinde görmeğe ve mütemadî bir istekle onları tekrar görmekle yeniden anlamağa uğraşıyoruz.

Bu kadar çeşit içinde sanatkâr ruhu daima sezilecek bir durumdadır. Mesalâ: Onu çizgiler halinde seyrederken, yahut renkler halinde toplanırken, veyahut şekilleri, hisleri, heyecanları verirken daima üstün bir güzellik içinde her şeklin, rengin ve hattın insanda engin izler bıraktığı muhakkaktır.

Uzun yıllar içinde zengin bir listeyi verecek olan bu meçhul artistler, pek iyi biliyorum ki, adları, sanları bu kadar az değildir. Fakat, her günün geçen günden ve her yılın evveki yıldan

daha lâkayit ve ilgisiz oluşu, diyebilirim ki, onlardan pek çoklarını bize kaybettirmiştir.

Onun için, bu yılların izlerini, bu sanatkârların eserlerini, bütün tafsilleriyle, takip etmek değil ve fakat uzun zaman içinde pek az bulabildiğim izlerini ve sanlarını burada istemiyerek gayet kısa bir çerçeve içinde sunmak mecburiyetinde kalıyorum. Belki, bu zenginliği daha geniş ölçüde Osmanlılar devrindeki sanatkârlarda sezdirmeğe muvaffak olacağım.

(1443) yılında, dikkatimizi Yusuf bin Hamza-el Meşhurüttürk İsa-al-Kuncvî عمل یوسف بن حمزه المشهور الترك عیسی القنوی adlı bir ressam çekiyor. Bu sanatkâr da, en çok resmin dekoratif mevzularında faaliyet göstermiştir. Konya'da eseri bulunmadığı halde, Akşehir'de (8 Safer 859) tarihli bir eseri vardır. رسم هذالتصدیر الحقیر الفقیر احمد بن مظفر الصرافی الا قشهری adlı bir zatın kabir taşının süsleridir.

Uzunluğu 17,86, baş ucu yüksekliği 0,28 ve genişliği 0.285 ince bir granit taşı üzerine pek güzel süsler ve gayet nazik Selçuk hatlarını ihtiva etmektedir. Bu eserine nazaran, sanatkârın aynı zamanda büyük bir hattat olması kuvvetli bir ihtimal dahilindedir.

Çünkü, gerek tezhipli ve resimli kitaplarda, gerek taş, ahşap ve çinilerde ressamların aynı vakitte hattat oldukları ekseriyetle vakidir. Binaenaleyh, Konya'lı Yusuf'un da iyi bir dekorcu ressam olmakla kalmadığı, belki bir o kadar ölçü ve kuvvette de yazılar yazan meşhur hattat olduğu malûm olmaktadır.

Sanatkârın biricik olarak rastladığım bu eserinden başka, daha neleri mevcuttur maalesef hiç bilmiyorum. Yalnız, Nasrettin Hoca mezarlığında bulunan birçok taşların vaktiyle insan oğlu elleriyle büyük tahripler gördüğünü düşünecek olursak, Yusuf'un daha bazı eserleri olabileceğini tahmin edebiliriz.

Bilhassa, böyle bir eserin herhangi yeni bir inşaatta kullanılmış olması akla uzak değildir. Binaenaleyh, oğlunun eserini gördüğümüz zatın acaba kendisi sanatkâr değil miydi? Bu soruya kat'î olarak evet diyemiyeceğim ve fakat büyük hattâ

pek büyük bir güvenme ile inanıyorum ki, o da muhakkak bir artistdi.

Belki de, oğlu gibi hem hattat ve hem ressamdı. Belki de, yalnız bir yönlüydü. Ressamdı veyahut yalnız hattattı. Herhalde, bu noktaları katî söylemek için gerek Konya'da ve gerek Akşehir'de yeni eserlerinin zuhur etmesine ihtiyaç vardır.

Birkaç yıl farkıyla aynı sanatkâr listesine Arslan'ı ve yahut Mehmet bin Ali bin Garipşah عمل محمد بن علی بن غریبشاه التاجیك adlarını kaydetmek lâzımdır. Bilhassa, bu iki sanatkâr hakkında da pek az malûmat olmakla beraber, Akşehir'de sanatlarına devam etmişlerdir.

Birinci ve gerek ikinci isimlerin başına bir dekorcu ressam kelimesini ilâve edecek olursam tamamiyle onlara yarayışlı bir sıfat bulmuş olurum. Her iki sanatkârın Akşehir'de eserleri vardır. Onlardan ikinci sanatkârın biri küçük ve diğeri büyük olmak üzere iki eseri bulunmaktadır.

Sanatkâr, birinci eserini (23 Recep 756) tarihinde vücude getirmiştir. İkinci eserini ise (16 Şaban 752) yılında yaptığı anlaşılmaktadır. Birinci sanatkârın eseri olmakla beraber, maalesef işleme tarihi kayıtlı değildir. Belki de bu iki sanatkârın daha bazı eserleri vardır.

Fakat, şimdiye kadar bu mütemmim vesikaları haber verecek kaynaklar henüz zuhur etmemiştir. Herhalde, mahallî araştırmalara daha ihtiyaç olmakla beraber, birçok taşların lüzumlu ye lüzumsuz inşaatta istimali bu hususta beklenilen ümitleri de büsbütün boşa çıkarmaktadır. Mamafih, öyle bir araştırmayı ve gözlemeyi katî olarak akılda tutmak lâzımdır.

Dekoratif bir mevzula portreciliği de aynı ölçüde tatbik eden Akşehir'deki Selçukî devri sanatkârları bilhassa, pek zengin desenli portreler bırakmışlardır. Tarihleri oldukça ilerliyen bu mahsullerin yalnız münferitlerden ibaret bulunmadığı, bilâkis çok geniş bir halde kompozisyon figürlerinde mevcut olduklarını hatırlatmak pek yerinde olacaktır.

Bununla beraber, Prof. Dr. Süheyl Ünver (1956) yılı Temmuz ayı içinde bu mıntıkada yaptığı tetkiklerde pek çok mik-

tarda figürlü eserleri ve bu arada müteaddit mevlevî ressamının mevcudiyetini haber vermektedir ki, her halde plâstik sanatlar tarihimizin bu devri, Konya mektebi muhitinin Konya'ya inhisar etmediğini, yani, geniş tesis hudutlarını göstermek bakımından da ayrı bir kıymeti haiz bulunmaktadır.

Bazı mezar taşları üstündeki figürlerin kimler tarafından işlendiğine dair işaretler varsa da, büyük bir kısmı maalesef bu işaretlerden mahrumdur. Yalnız, sitil itibarile aralarında bulunan büyük yakınlık, mezkûr eserlerin aynı mektebe mensup sanatkârlar elinden çıktığını göstermektedir.

Büyük bir benzerlik arzeden bu eserlerin pek zengin bir topluluğun Akşehir'de bulunuşunu, bize o muhitte bu nevi mevzuların geniş ölçüde revaçta olduğunu ve hattâ kuvvetli bir şekilde bir gelenek olarak orada genişlemiş bulunduğunu açıklamaktadır. Mamafih. bu faaliyet âmillerinin menşeyi itibarile Konya Mektebine mensup bulunmaları gayet katîdir.

Bu sanatkârların eserlerinin bulunduğu yerde (1/11/799) tarihli bir eserde عمل مصطفى بن جومارالمعروفى diye hiç işitmediğim bir isimle karşılaşıyorum. Bunun da diğerleri gibi, Konya'ya mensup ve fakat Akşehir'de ressamlığa devam edenlerden biri bulunduğu bir zan mevzuudur. Belki de, bu eserin haricinde daha bazı yapmaları vardır. Mamafih bu noktalar henüz mechuliyetini muhafaza etmektedir.

Kendisine ait daha bazı eserlerin olmasını umuyorsam da geçen zaman arasında kaybolmuştur. Bilhassa, saray âilesinden bir hatunun kabrine ait vazifeyi kabul etmesi, kendisinin aynı zamanda, saray mensuplarından olabileceğini ümit ettirmektedir. Bu sanatkârlarla Türk ressamlığının Selçukîlerden Osmanlılara ne suretle intikal ettiğine vakıf olabiliyoruz. Bu şimdiye kadar, ayrı ve rabıtasız bir surette incelenen Selçukî devri sanatının bir kül olarak Osmanlılar elinde yaşadağını izah edebilirim. Osmanlılar devrinde, daha Bursa mektebi başlamadan evvel, Selçukî mektebi tekniği Ressam Ahmet bin Abdullah gibi, muakkiplerle devam ediyordu.

BİBLİYOGRAFYA

Mevlâna Celâleddin: Mesnevi. C. I. S. 118/136/186.

" Fihi Mâfih Metin Tahran Basması 1330/1952, S. 209.

" Divan-ı Kebir. C. II. S. 125/268.

Ahmet Efkâki Menakibül-Ârifin, Varak. 144/195/196.

Hüseyin Hüsamettin: Amasya Tarihi 1329/1913 C. II. S. 413/450.

Ahmet Tevhit: Türk Tarih Encümeni mecmuası. 1925, No: 9 (86) S. 172.

Süleyman Fikri: Antalya Vilâyeti Tarihi. İstanbul 1338/1922 S. 50/56.

Derviş Hüseyin b. Kasimül Kadri-Fi Beyani Makamat ve Binayı Lârende S. 216/217.

Anonim Karaman Oğlu Tarihi: Farsça. Dervasfi Konya. S. 34/35.

Max v. Berchem, Halil Edhem: Sivas et Divrigi S. 21. Not: 4 Kahire 1910.

M. Cl. Huart : Konia. La Ville des Derviches Tourneurs, 1897. S. 163.

M. Ferit, M. Mesut: Sahip Ata ve Oğulları.İstanbul, 1935. S. 120/121.

Fr. Sarre. Der Kiosk von Konia, Berlin, 1936, S. 20.

Rıfkı Melûl Meriç: Akşehir Mezar Kitabeleri. S. 182.

A. Süheyl Ünver: Konya Mecmuası No.82.Konya 1945, sayfa 1/9.

Rıdvan Nafiz, İ.H.Uzunçarşılı: Sivas Şehri, İstanbul 1928. S. 103.

A. Gabriel: Monuments Turcs d'Anatolie, Paris 1934 T.II. P.161.

Anonim Selçukname: Uzluk Basımı 1952. S. 27.

İbni Bibi: Tarihi Âli Selçuk. C. III. S. 195.

Ahmet Tevhit: Anadolu Kitabelerine ait notlarından.

F.N. Uzluk; 1944 yılında yaptığı incelemeye ait notlarından.

F.F. Uğur: Folklor Postası, İstanbul, 1945. Sayı. 7.

M. Ragıp, Gazi Mihal: Konya'da musiki. Ankara 1947, S.18/19.

Molla Cami: Nefahatülüns tercümesi. İstanbul 1270. S. 513/525

Osman Behçet: Mevlâna Celâleddin'in hayat ve mesleki. İstanbul. 1328. S. 36.

Radloff: Das Schamanithium und seine Kultur. Leipzig 1885, S. 60/61.

Y. Rihter, Persiens Mystiker Dschelal-eddin Rumi. Breslau 1933.

F. Taeschner, Der Anteil der Chrısten und der Muslime an der islamischen Kunst. Leipzig 1932.

Sultan Veled: İbtidanâme. yazma 936 h. Sayfa 304/338.

Sultan Veled: Rebabnâme yazma 700. h. Sayfa 162.

Sultan Veled: İntihanâme yazma 724 h. Sayfa 42.

Not. Bu üç S. Velen Mesnevisi F. N. Uzluk'un hususî kitaplığında olup türkçeye'de terceme edilmiştir.

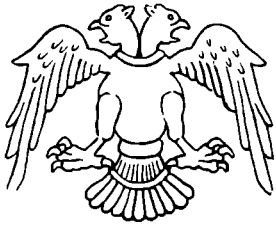
Sultan Veled: Maârif. Ankara 1949, Sayfa 313.

Sultan Veled Divanı. F. Nafiz Uzluk yayımı, Ankara 1941 S.120.

Dr. Suphi: Amelî ve nazari Türk musikisi. İstanbul 1935. Cilt 2 S. 50.

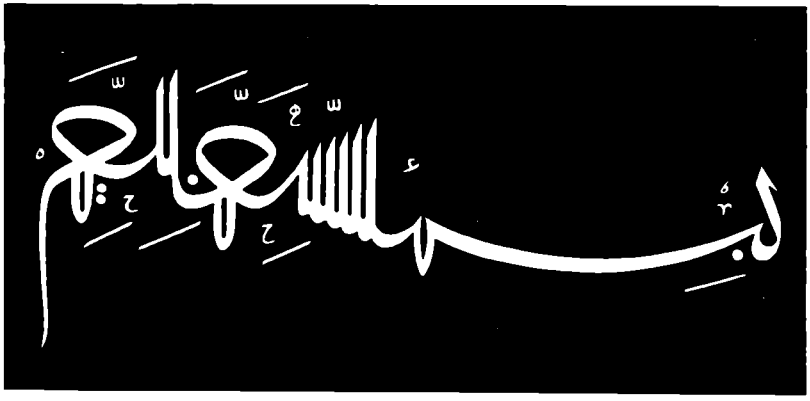
Rauf Yekta: Mevlevî âyinleri. İstanbul 1934. No 1.

Karl Thylmann: Ghaseln der Dschelâl-eddin Rumi. Stuttgart 1912 Seite 66.

II. OSMANLILAR DEVRİ.

Bu devirde Mevlevihaneler— Dekor Ressamı Abdurrahmanülmevlevi— Konyadaki Eseri— Derviş Medari Mustafa— Nakkaş Dede hakkında Hemdem Çelebinin kaydı— Asarî, takma adıyla Esedî— Kompozisyon Ressamı Behzat— Necefli Ağa— Fennî Dede— Fasih Dede ve çırakları— Eyüplu Derviş Hasan— Fasihî— Hasip Dede ve musiki— Hasan Leylek Dede— Müsahip Said Efendi— Mehmet Nuri— Mustafa Ağanın Çini dekorları— Portreci Nâmi Dede.

Bu devirde Mevlevilik büyük bir mevcudiyet kazandı, Padişahlar ve Emirler Mevlevî tarikatına karşı büyük bir sevgi hissediyorlardı. Bilhassa, Mevlâna ailesile Padişahların akraba oluşları bu nüfuzun kuvvetli surette artmasına sepep olmuş, Osmanlı idaresi altında bulunan bir çok memleketler de o devrin telâkkisine göre hayır sahipleri yüzü suyuna Mevlevîhaneler uyandırmışlardı. İkinci Beyazit zamanında, Türk sanatının resim şubesi pek güzel bir şekilde ilerlemekte ve Abdurrahman ül-Mevlevî gibi büyük nakkaşlar yüzde bulunmakta idi.

En belli bir eseri, Konya'da Mevlâna türbesinin iç süsleridir. Nâzik ve ince bir ruhun hislerini yaşatan kubbe içi ve duvar yüzleri sanat gözünde yüksek bir eserdir. Sevimli ve tatlı renkler, dekorlar, üzerinden yıllar geçtiği halde eski tazeliğini, parlaklığını el'an saklıyorlar. İnsan letafetin, servetin, sabrın bu engin mucizesi altında derin bir vecde dalıyor. Sanatın yüz çeşitli, hünerli hatlarından, renklerinden, altun çiçeklerinden gözlere ve kalplere sonzuz bir neş'e akıyor. Sivri kemerlerin içi, kubbe, duvar ve sütunlar ruh okşayan binlerce renkler ve şekillerle dolmuş duruyor.

Karahisarî'nin besmelesi (İslâm Eserleri Müzesi)

Yeşil kubbenin kıble duvarında pencere altına düşen dekor ve selvi resimleri altında sanatkârın tezhipler içinde güzel hatları dikkati celbediyor. Koyu yeşil zemin üstünde altun kabarmasiyle şu satır parlıyor

« نقشة القبة الحضرا فی امر بالدولة السلطان المؤید بتأ ییدالله المستغان سلطان بایزید بن محمد خان

Bunun altında kırmızı alevler halinde şu satır görünüyor:

علی ید العبد الضعیف المولوی عبدالرحمن بن محمد الحلبی و انشد فی تاریخه هذیالبیتین »

Burada هذیالبیتین sözünden sonra bulunması gereken beyitler ortada yoktur. Yalnız biz bu tarihin (887/1482) olduğunu biliyoruz. (Bk. Prof. Dr. F. N. Uzluk'un notlarından.)

Herhalde, orada sanatkâr eski süs stilini bozmamak için büyük bir yorgunluk duymuş ve onu en büyük itinalar içinde yaşatmağa çalışmıştır. Dekorlar, kırmızı, mavi, yeşil zeminler üstünde kaynaşan renkler, yapraklar ve çiçekler uzun bir etüd mahsulüdür.

Bunda (F.R. Martın, Miniatures de Bahzad, Pl. 6) Semağı tasvir etmektedir. Bilhassa, âyinin yapıldığı mahal bir cami dahili veya dervişlerin ikamet ettikleri tekkenin mescidi olsa gerektir. Mihrabın önünde, ayakta iki zat durmaktadır ki, birisinin tekkenin şeyhi ve diğerinin Kaari-i Mesnevî olması muhtemeldir. Önlerinde de kalın bir kitap yerde durmaktadır.

Bu iki zatın ilerisinde sağ tarafta mutrip (Ney, def) ve el çırpandan mürekkep bir gurup âyin okumaktadırlar. Ortada semağzenler dönmektedirler ve iki tarafta da mütaatit şahıslardan bir ziyaretçi gurubu derin vecd içinde semağı takip ediyorlar. Herhalde, renkli olması büyük ihtimal dahilinde olan bu kompozisyonun maalesef Martin kitabında renksiz olarak kopyasını sunmaktadır.

Biz de ayni kopyadan faydalanarak bir ikinci kopyasını takdim etmekteyiz. Mamafih kopya haddi zatinde pek güzel basıldığı için, bizimkinde de resmi bütün teferuatı ile takip etmek imkânı vardır. Ayni sanatkârın diğer bir eseri de

renkli yapılmış bir misali temsil etmektedir. Süje itibariyle birinci eserinden daha az bir değer taşımamaktadır.

M.S. Diamand, (A. Handbook of Mohammedan Decorative Arts, P. 36) da Behzad'ın bir ikinci eseri olarak açık havada bir derviş gurubu dansını haber vermektedir. Eserin aslı Londra'da British Museumda İran mahsüllerini ihtiva eden salonda teşhir olunmaktadır.

Eserin ebadı hakkında malûmat yoksa da pek güzel deseni, tatlı renkleri bulunduğu açıklanmaktadır. Bahzad, İran kaynaklarına göre: onu (1570) yılında vücude getirmiştir diye kayıt ediyorlarsa da Armanak Sakızyan eserin Bahzad'ın olmayıp fakat ayni tarihte çalışan Kasım Ali'nin eseridir diyor. (899-1494) tarihli Nizami'nin hamsesinde bulunmaktadır.

Heratlı Muhamedi'nin (1548) yılında işlediği bir semağ minyatürü (Art Islamic, Vol II, P.138) olup (1935) de yayınlanmış muhtelif İngiliz kaynaklarında hakkında açıklamalar vardır. Ebadı meçhul olan bu eserde 11 derviş bulunmaktadır.

Kompozisyon: Hariçte daire çalan bir dervişi muhtelif pozlarda bir yuvarlak olarak ihtiyar ve genç dervişler takip ediyorlar. Resmin etrafını talik yazılar, bazan süsler çevrelemiştir. Yukarıda bir dört köşe içinde talik bir yazı görülüyorsa da, pek iyi okunamamaktadır. Fakat, onun tam aşağı hizasında dervişlerin arasında bulunan Amele Muhamedi imzası pek iyi okunmaktadır.

R. M. Riefstahl, (1934) yılında New-York'ta İran ve Hind minyatürleri resim sergisinde iki neyzenle bir semağzeni tasvir eden bir eser teşhir etmiştir. Mezkûr eserde, bağdaş kurmuş bir derviş ney üflemektedir. Buna nazaran, birinci plânda solda bir ikinci neyzen, önünde semağ eden dervişi takip etmektedir. Her üç dervişin de etrafı mütaaddit çiçeklerle bezenmiştir.

Vakiâ minyatürde sanatkârına ait bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat sitil ve deseni itibariyle yukarıda adı geçen eserlerin sitillerinin tesiri altında bulunmaktadır. Belki de ayni resim ekolünün muakkipleri tarafından vücude getirilmişti. Büyüklüğü 51/2 3 1/4 m. arasında bulunmaktadır.

Prof. Dr. F. Taeschner, (Türkiyat Mecmuası, cilt, 2, S.

282/83) de Nasuh hakkında Şark kaynaklarına dayanarak bilgi vermektedir. İstanbul'dan Tebriz'e, Tebriz'den Irak'a kadar bir çok şehirlerin, geçitlerin pek mükemmel tarzda resimlerini, perspektif krokilerini havi bir kitap yazmıştır. Matrakcı'yı XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, tarihçiler arasında saydığı gibi, ayrıca da matematikçiler yanında söylemektedir. Silâh kullanmayı pek iyi bilen Nasuh'u Mıtrak veya Matrak denen oyunun Osmanlılar arasında bulucusu olarak göstermektedir.

Bu arada güzel yazısı olduğu gibi güzel resimleri de vardır. Sultan Süleyman'la Irak seferine iştirak etmiş ve uğradığı şehirlerin sulu boya manzaralarını çizmiştir. Bilhassa, Konya'nın kaleli zemanını tesbit etmiştir ki, tarihî yönden büyük bir değer taşımaktadır. O devirde bulunan, fakat zamanımızda ortadan kaybolmuş bir çok meçhul eserleri toplamaktadır. Dünyada tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kitaplığı (2295/35) numarasında bulunmaktadır.

Bilhassa, üstünde bugün bir camiden başka şeyler kalmıyan Alâettin tepesinde mütaaddit camiler, saraylar, diğer teşkilâtın temellerini havi bloklar vardır. Hattâ, bazılarının ikinci sur haricinde o zamanlar yapı yoktu şeklinde yürüttükleri iddia ve mütalaâların ne kadar çürük ve esassız uydurmalar olduğunu pek açık surette meydana koymaktadır. Mevlâna türbesinin yanındaki siteye ait yapıların bugüne kadar uğradıkları mühim değişme ve kayıplarını gayet vazıh olarak anlatmaktadır.

Binaenaleyh, bu resimli vesika herşeyden evvel Konya'nın XVI. yüzyılındaki vaziyeti ile bugünü arasındaki tahavüllerini bildirdiği gibi, herhangi bir yerin de gelecekte yapılacak araştırmalarda yapılara ait şekillerin tesbiti mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu hale göre, imar hareketlerinde şehrin dünkü izlerini tamamen yok etmeyerek bilâkis sakladığı mevcudiyetin korunmasını temin etmek lâzımdır.

Sakıp Dede (Sefine, cilt 3, S. 50/51) Ressam Medarî Mustafa'dan bahsetmektedir.

Verdiği malûmatta: Derviş Mustafa'nın ressamlığını kaydediyor, fakat eserleri bulunduğuna dair birşey demiyor. Yal-

nız, hayatına ait verdiği izahlar arasında, birinci Bostan Çelebi (1558-1630) Konya'da dervişlik eden ressamlardan biri olduğunu bildiriyor [12].

Resimde kuvvetli bir desen sahibi olduğunu ve en ziyade duvar resimleriyle meşgul bulunduğunu haber vermektedir. Gençliğini Karaman ve Karahisar tekkelerinde geçiren ressam Mustafa, ihtiyarlık anlarında Konya'da karar kılmış ve hayatını da orada tüketmiştir. Ölüsünün Şemsi Tebrizî kabristanında olduğunu işaret ediyor. Aynı tarihlerde türbe içinde bazı dekoratif eserler hediye etmiştir. Mirza Ali'nin talebesi olması büyük bir ihtimal dahilindedir.

Âli Merhum (Menakıb-ı Hünerveran. S. 57.) de Fahri'den bahsetmeden evvel oymacılığın menşeyine temas ediyor. Bu sanatın, pek eski çağlardan beri bilinen bir sanat olduğunu yazmaktadır. Halbuki, biz daha ileri gideceğiz. Kağıt ve deri gibi muhtelif malzemeyi kullanarak Orta-Asya Türklerinin, vakıtlarında pek iyi mahsûller verdiğini biliyoruz. Fakat, Osmanlılarda daha çok Peyzaj süjesine tesadüf ediliyor. Hususî bir teknik altında V asır ortalarında eser verdiklerini Prof. Dr. Y. Strzygowski haber vermektedir. Binaenaleyh, bu mahsûllerin figürle tatbikleri İran ve Yunan tesirlerinden uzak olarak Türk-Asya sanatı orijinaletesinde İran yolu ile Anadolu'ya gelmiş bulunuyordu.

Üstat Veli Can, Habib'e göre (Hat ve Hattatan. S. 261) de (1587) yılında İstanbul'a gelmiş ve Sarayın ressamlık vazifesini kabul etmişti. Âli ise (Menakıb-ı Hünerveran. S. 67/68) da (995) de yani bir sene farkla (1586) da İstanbula geldiğini kaydetmektedir. Halil Etem de, Âli'nin fikrine iştirak etmektedir. İstanbul'da ikameti sırasında resmin muhtelif şubelerinde çalışarak bir çok eserler vücude getirmiştir.

Bilhassa, eserleri daha çok portre mevzuunu teşkil ediyor.

[12] Selvi resimlerini, çok eski zamanlardanberi Türk ressamları peyzajda hayat sembolü olarak kullanıyorlardı. Gerek tek ve gerek kompozisyon halinde sık sık bütün plâstik örneklerde rastlayabiliriz. Bu unsuru sonraları da mezar taşlarına kadar tatbik etmişlerdir. Bir çok İslâm devri örneklerinde de aynı mevkii muhafaza etmiştir. Meselâ: Peyzaj ressamları arasında Bursalı Safî'nin üstüne kuşlar kondurabilecek kadar canlı selvi resimleri yaptığını şuarâ tezkireleri zikrediyor.

Eserlerine İstanbul kitaplıklarında rastlamak mümkün olduğu gibi, Avrupa müzelerinden en çok Paris'de Arts Dekoratifs müzesinde bulunmaktadır. F. R. Martin: (The miniature Painting and Painters of Persia, India, and Turkey, II. S. 229) de ayakta bir şeyi göstermekte olan derviş ile tabak içinde bir şey takdim eden Türk kızı levhaları bu Müzede saklı bulunmaktadır.

Her iki eserinde işleme tarihi (1570) dir. İstanbul'daki eserleri ise, yine portre olarak işlenmişlerdir. Fakat, tarihleri işaret edilmiş değildir. Köprülü zade Ahmet Paşa kütüphanesinde (No. 375) bir album içersindedir. Bir derviş portresidir. Diğeri ise, Nurettin Rüştü Büngül'ün kolleksiyonundan Güzel Sanatlar Akademesi kitaplığına intikal etmişti. Fakat, bu eserin mektebin yangınında kurtulup kurtulmadığını maalesef bilmiyoruz.

Büngül (Eski Eserler Ansiklopedisi. S. 170) de Akademiye sattığı bu eserin bir fotoğrafisini basmıştır. Biz de mezkûr resimden bir kopyasını pülümle çizdik ve okuyucularımıza arz ediyoruz. Resim: Ney üfliyen bir dervişi tasvir etmektedir. Derviş, mihrapvari çerçevenin içinde diz bükmüş oturuyor ve ney üfliyor. Onun etrafını muhtelif mısralarla kenar suları süslüyor. Klişesi pek güzel çıkmadığı için biz de daha detaylı ve açık olmasına, arzularımıza rağmen, muaffak olamadık. Mamafih, bir fikir vermesi bakımından az çok fayda temin edebilecekdir.

Aynı yıllar içersinde Derviş Haşim'i hatırlıyoruz. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un müşahedesine göre: (1011/1602) tarihli Kutbinayı adı altında yapılmış bir portre de imzası bulunmakdadır. Mezkûr eser: İstanbul Belediyesi müzesinde saklı durmaktadır. Aynı yerde daha muahhar zamanlara ait yağlı boya semazen dervişler vardır. Maalesef, bu ikinci eserin kim tarafından ve hangi yılda işlendiği malûm değildir. Her iki eser hakkında da daha geniş bilgi vermekten mahrum kalmaktayız.

Gelibolu'lu Âli (Menakıb-ıHünerveran. sayfa 57) de Bursalı Fahri'yi tanıtmaktadır. Y. von Karabacak (Zur orientalischen Altertumskunde. Seite 46/49) de şark ve garb kaynaklarına

dayanarak yazı dışında kalan eserlerinden bahs etmektedir. Viyana Saray kütüphanesinde üçüncü Sultan Murad'a ait İstanbul'dan çıkma murakka bir albümde sanatkârın pek güzel yazısı ve ayrıca da bahçe kompozisyonu vardır. Hattat Fahri'nin Türkiye kitaphanelerinde mütaaddit yazı örnekleri olduğu halde resim süjesindeki bu eseri yalnız Viyana'da bulunmakdadır. (1935) de Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'la kütüphanede beraber tetkik ettiğimiz bu iki eserin ayrıca fotoğraflarını da tedarik etmiştik.

Bilhassa, bu iki eseri (G. Flügel. Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der K.K.Hofbibliothek zu Wien Band I. S. 79.) de tafsil etmektedir. Her iki eserin de renksiz fotosu Karabacağın yukarıda zikr ettiğimiz kitabında (Tafel V ve VI) da normâl büyüklükte neşrolunmuştu. Doğum tarihi henüz mechûldür. Bursa'lı M. Tahir (Osmanlı Ressamlar cemiyeti gazetesi. yıl 2. No. 18.S.351/52) de Fahri'nin (1020/1611) de İstanbul'da vefat ettiğini yazıyor ki, sanatkârın bir çok eserlerini orada vücude getirdiği anlaşılmaktadır.

Hattâ, Viyana'da bulunan eserlerde (1572) tarihi vardır. Bu suretle sanatkârın mezkûr eserleri ölümünden 39 sene önce vücude getirdiği malûm olmaktadır. Fahri'nin Sait Halim Paşa'da enfiye kutusu ve Keçeci zade Reşat Fuat da bir keşkülü olduğu gibi, Heykeltıraş Mesrur İzzet'de ve eski eserler Müzesi kütüphanesinde üç adet Talik levhasını biliyoruz. Hattat Değirmenci zade Hacı İbrahim'de Nasihatülhükeması bulunuyordu. Daha evvel, birinci Sultan Ahmed'e takdim ettiği Gülistan oyması, dördüncü Murad zamanında ancak dikkati çekebilmiş ve kendisine mükâfat olarak süslü bir sandıkça ihsan olunmuştur.

Burada Fahri'nin bahçe tablosu hakkında ufak bazı izahlar vardır. Onu yakından görmek imkânında bulunmıyan okuyucularımız, bu hususta az çok fikir edineceklerdir: Eser, gülü, bülbülü, ağacı, yeşili bol, dağlarında ayni yeşillikler bulunan iki bahçe âlemini tasvir ediyor. Açıktan koyuya doğru giden renkler, bazen çimenler, portakal ağaçlarının yapraklariyle koyulaşıyor. Bazen, renklerin koyuluklarında berraklığa bürünüyor.

Açık, koyular yanında renklerden renklere geçiyor; bazen karanfil, gül, yasemin, lâle çiçekleri oluyor. Bazen renkler, koyu yeşile bürünüyor. İnsan, onun cansız bir tabiat taklidi olduğunu unutuyor, bu iki âlemin renkten renge, şekilden şekile akan, çeşidi bol güzel çiçeklerden mürekkep bir kenar suyu dört tarafı çevrildidiğini görüyor. Türkçe kaynaklardan Habib'in (Hat ve Hattatan. Sayfa 261) da dediği gibi, Bursalı Fahri benzersiz ve bahçeler tertibinde, ağaç ve çiçeklerin nevilerini kesmekte büyük maharet göstermiştir.

XVII. asır Mevlevî sanat âleminde iki mühim sima vardır. Esedî ve Behzat adında olan bu ressamlar, hayvan ve portre resimlerinde kuvvet gösteriyorlardı. Evliya Çelebi (Seyahatname. Cilt 1. S. 61) Yenikapı Mevlevihanesini anlatırken, Âsarî adını taşıyan bu ressamın mezkûr Mevlevîhane duvarlarından birinde pek güzel bir yazısı ve arslan resmi olduğunu söylüyor[13]. Bilhassa, bu resmin sanat yönünden pek kuvvetli bulunduğunu gören her şâirin arslan resmi için münasip bir şiir yazdığını da haber vermektedir[14].

Mezkûr sanatkâr hakkında ayrıca Sakıp Dede (Sefine. Cilt 2. S. 37) izahlar vardır. Her iki kaynaktan da ayrı birer şahıs olarak gösterilen bu isimler, sanatkârın asıl adı ve diğeri takma adıdır. Bir çok Mevlevî Dervişleri, böylece, sonradan konulan isimleriyle tanındığından Dede'nin de asıl ismi Asarî olduğu halde, arslan resimleriyle meşgul olduğundan, Esedî adını takmıştır. Binaenaleyh, Evliya Çelebi'nin eserinden bahsettiği ressam Âsarî Derviş Esedî'nin asıl ismi kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor.

Sakıp Dede, Âsarî'nin hayatına temas eden satırlarda: onun Edirne'nin Muradiye mahallesinden olduğunu ve zengin bir aileye mensup bulunduğunu kaydettikten sonra mezkûr şehrin Mevlevîhanesinde Mevlevîliğe intisap ettiğini yazmaktadır.

[13] Mezkûr kabristanda pek uzun araştırmalar yaptığım halde, maalesef kabir taşını bulmak imkânını elede edemedim. Hattâ, bu hususta Konya meşahirine ait yazma kabir listesinde de ismine rastlayamadım.

[14] Evliya Çelebi'nin söylediği eser, bugün meydanda değildir. Yalnız, mezkûr Mevlevîhaneye giden kale kapısının dış yüzünde sağda yapılmış büyücek bir Arslan resmini vaktiyle görmüştüm. Bana öyle geliyor ki, Asarî'nin yaptığı arslanlardan biri olacaktır.

Bilhassa, müteakip hayatına dair izahlarında kendisine mürşidlik eden Kız Dedenin vefatiyle artık orada duramadığını ve şarka bir seyahat yaparak Horasan'a kadar gittiğini ve avdetinde Konya'da kalarak Sultan Veled Medresesi duvarına karşılıklı iki arslan yaptığını söylüyor. Bilâhara XVII. Asır içinde İstanbula döndüğünü ve Kulekapısı Şeyhi Gavsî Dede vaktında mezkûr Mevlevîhanede bir hücrede ikamet ettiğini yazıyor.

Hattâ, mezkûr mahaldeki ikameti esnasında alâmet olmak üzere Semağhane civarındaki odasının duvarına güzel bir arslan resmi yaptığını ilâve etmektedir. Vaktiyle mezkûr Mevlevîhanede pek uzun incelemeler yaptığım halde, bahsi geçen bu eseri bulamamıştım. Vakıa, benim oradaki tetkiklerim (1919-1924) yıllarında olduğu için Mevlevîhanenin bir çok tamirlerden sonraki anlarıydı. Semağhanenin yanında bu nevi hücrelerden hiçbiri ortada bulunmuyordu. Binaenaleyh, bahsedilen bu odanın daha evvel kaldırılmış olmasına ihtimal veriyorum.

Bilhassa, benim bildiğim zamanlarda karşılıklı iki odadan biri boş ve hârap bir halde, diğerinde de orada şeyhlik etmiş bazı kimselerin kabirleri durmakta idi. Sanatkârın Yenikapı Mevlevîhanesindeki eserine gelince: Orada bir müddet ikamet ettiği veya bir hatıra nevinden olarak mezkûr eseri işlediği zannolunabilir. Yine Evliya Çelebi (Seyahatnâme. Cilt 1. S. 61) Behzat adındaki ikinci ressamın portre ve harp resimlerine çalıştığını söyler. Meşhur portre ve kompozisyon ressamı Tiryaki Osman Çelebi gibi, sanatında ikinci Behzad idi [15].

Kitaplardaki kayıtlardan maada henüz eserlerini görmediğim bu Mevlevî ressamı hakkında Sakıp Dede'de mütemmim bazı izahlarda, Behzad'ın ailesi Solakzadeler, daha (1625) tarihinde Kulekapı Mevlevîhanesinde Mevlevî muhibbi olmuşlardır. Bilhassa, Ankaralı İsmail Dede zamanında kendisine

[15] T. Öz'ün Güzel Sanatlar mecmuası, (S. 4/7) de bu sanatkâra ait bir yazısı vardır. Orada, bahis mevzuu olan ressam Evliya Çelebi'de zikri geçen Osman Çelebi'dir ki, aslen Bosnalı ve Tiryaki Osman Çelebi adıyla meşhur olan zattır. Pek çok kıymetli harp resimleri, mezkûr mecmuada neşredilmiştir.

biat etmiş ve Mevlevî olmuştu. Binaenaleyh, çok dilek ettiği Mevlâna bendeliği sanat ve ilim istiyen gönlünü derin bir tasavvuf çeşnisiyle dolduruyor, hücresinde Mevlevî peşrevlerini tatlı musikarile ile inletiyordu. İlim şubelerinden tarihle uğraşıyordu.

Galata Mevlevihanesinin nezih muhitinde ondan başka sanatkâr dervişler de bulunuyordu. Behzat, resim sanatını Yeniçeri olduğu zamanlarda Hasbahçe'de öğrenmiş ve en ziyade kompozisyon resimlere merak salmıştı. Hattâ, bu meyanda dördüncü Murad'ın Bağdat ve Revan seferlerine iştirak etmiş, pek kıymetli tablolar işlemişti. Behzat, Evliya Çelebi'nin dediği üzere, tasvir yazmada Veli Can evvel ve diğer fenlerde asrının ikinci Cemşidi idi. Mevlevîliğin Türk kültürünü kuvvetle temsil eden sanatlarından ressamlıkta büyük bir ad bırakarak dünyaya gözlerini kapamıştır[16].

Y. Karabacak (Zur Orientalischen Altertumskunde S. 76/82) de ve F. Sarre'nin (1908/1909) yıllarında (Jahrbuch der K. Preuss. Kunstsamlungen XXVII. Bd) bahsettiği Behzat imzalı eser, vaktiyle R. Martin tarafından İstanbul'da Murakka bir albüm içinde bulunarak Gentile Bellini kopyesi diye haber verilmektedir. Mezkûr eser, o zaman İstanbul'dan uzaklaştırılmış ve el'an İngiltere'de hususî bir kolleksiyonu süslemektedir. Binaenaleyh, ressamı Behzad'ın olarak takdim edilen bu resim, meşhur Heratlı Behzad'a ait olmayıp belki, çok sonraları yaşamış bir sanatkârın eseri bulunmaktadır.

Esasen, portrede gördüğüm kavuk ve kaftan şekilleri de eski Behzad'ın eseri olmadığını gayet açık surette anlatmaktadır. Bu resmi, ufak bir yazı ile H. Etem (Şehbal, No 87) de işaret etmişti. Hattâ, bu resmin Sultan Cem'e ait bulunduğunu iddia ediyordu. Merhumun ve gerek A. Süheyl'in (İlim ve San'at bakımından Fatih devri albümü I. S. 42) dediklerini pek kabul edemiyorum. Çünkü, aslı Bellini tarafından tersim edilen bu resmin İtalyan ve Fransız kaynaklarına göre doğru olmadığı

[16] (1920) de Galata Mevlevîhanesi kabristanında Behzad'ın taşını üç parça olmuş bulmuştum. Kayıtsız insanların ihmali yüzünden harap olan kitabesinde şu mısraları okuyabilmiştim: Ecel gör bozdu yazık nakş-ı Behzad'ı (1063). Evliya Çelebi (Seyahatname Cilt 1, S. 447) birinci mısrağa نگار ئی diye başlıyor. Halbuki, taşta bu kelimeler hiç fark edilemiyordu.

pek açıktır. Çünki İtalyalı ressamlar tarafından yapılmış Sultan Cem portreleriyle bu resim arasında pek büyük ayrılıklar vardır.

O halde, resim Şark kaynaklarına vâkıf bir sanatkâr tarafından resim yapmakta bulunan bir ressamı tasvir etmektedir. Hattâ ressamın kendisi olması da mümkün gözükmektedir. Kavuk ve kaftan ressamın yaşadığı devre isabet etmektedir. Bu noktadan bir ressam kostümüne misâl olduğu için ayrı bir tarih değerini haiz bulunmaktadır. İkinci bir Behzat XVII. Asırda İstanbul'da yaşıyordu. Bunu İranlı göstermek istiyen Karabacak'ın (S. 80/81) deki iddiaları maalesef esaslı bir dokümane istinat etmemektedir.

Bilhassa, Sarre ve Martin tarafından iddia olunan resimler meşhur ressam Behzad'a ait olmaktan pek uzaktır. Eser, vaktiyle İstanbul'da murakka bir mecmua içinde olarak R. Martin tarafından satın alınmış bir albümde bulunuyordu. İki muharririn de (1600) senesine ait demeleri Karabacak'ın dediği gibi, doğru değildir.

Nitekim, bu yolda Behzad'ı Müstakimzade (Tuhfeihattatin, S. 144)den öğreniyoruz: "Behzat, bazı kibârın azat-kerdelerinden olup bidâa-i daniş ve maarifle perveriş bulmuştu. Hüsnühatt-ı sülüs ve neshi kendine zâd-ı bihter eylemek için sâlik-i râh-ı kemal-i ihtimam ve imam demekle bennam Hafız Mehmet efendiye iktida ve temeşşuk ve hüsnühatta sûret verip temaşa edenler Aristo olsa suretbaz olan bunda heyulâdır derler idi. Vakıa ehlihat meyanında nur-ı mücessem kâmil âdem olup Silivrikapusu dahilinde vaki İbrahim Paşa Camiinde müezzin idi. Sultan Mehmet IV. (1648-1687) Hanın cümlei eyyamında hayyalelfelâh deyu mahfili maarifte ikamet eden erbab-ı irfandandır".

Bundan başka sanatkârın diğer eserleri hakkında henüz hiçbir bilginin yayıma çıktığını hatırlamıyorum.

Yine bu asır içinde dikkatimizi çeken daha bazı ressamlar vardır. Meselâ: Fennî takma adıyla tanınan Mehmet Dede veya Çelebi, şâir tezkireleri kadar da Mevlevî membaların bahsettikleri bir sanatkârdır. İstanbul'da yerleşmiş asîl bir ailenin çocuğudur. İlk zamanlarına ait pek uzun izahlar yoktur. Yalnız, tezkirelerdeki kayıtlar ilk önce bir müddet hazine ki-

tabetinde bulunduğunu, bilâhara (1648-1687) Müneccimbaşı Ahmet Dede vasıtasiyle IV ncü Mehmed'e musahip olduğunu, fakat bundan sonra tarikata sülûk edip Mevlevîliğe girdiğini haber verir. Âdem Dede zamanında (1647) Galata Mevlevihanesinde çile doldurmuştur.

Bilhassa, sanatkâr oradaki ikameti esnasında kendini sanata vermiş ve bir çok eserler işlemiştir. Resmin Fresk mevzularında çalıştığı gibi, ayrıca portre ve kompozisyon ressamlarına hoca olmuştur. Resimdeki hususî çalışması talebeleri Fasih ve Fasihî gibi muakkiplerle bir çok seneler devam etmiştir. Yalısı içindeki nakışları tamamile kaybolmakla beraber, Ayetullah'da mevcut bir panu bu hususiaki tecssürleri az çok azaltmaktadır. Bu eserin benim üzerimdeki tesiri, herhalde Dede'nin iyi bir ressam olduğu fikrini kabul ettirmektedir.

Sanatkârın gerek yalısında ve gerek (1681) de işlediği Beşiktaş Mevlevihanesi tavan nakışları kendisinin daha eski eserlerini teşkil ediyor. Bugün, ortada olan panosu ise sanatkârın son zamanlarına ait bir eseri olsa gerektir. Binaenaleyh, Dede daha dervişliğe intisap etmeden evvel resim tekniğinden anlıyordu. Bunu Enderundaki üstadlardan biri yanında öğrendiğini umuyorum. Fakat, hocasının kim olduğunu tâyin etmek maalesef kabil olmamaktadır. Aynı zamanda, pek güzel yazıları da ayrıca bahsedilmeğe lâyıktır.

Fennî'nin (1653) içinde gittikçe büyüyen tarikat ateşi onu bir müddet sanat uğraşmalarından uzaklaştırıyor. Ölmeden bir defa olsun, Pirine yüz sürmek telâşına düşüyor. Belki de, bu his onda ölüm vaktının çok uzun olmayacağından ileri geliyordu. Sâdık bir Mevlevî dervişi için, en makbul bir dilek ancak bu olabilirdi. Fennî Dede, yanında bir çok hediyeleri olduğu halde, Konya kervanına karıştı. Konak yerlerinde yatırları ziyaret ede ede yeşil bahçeler arasında Âşıklar Kâbesi'ne kavuştu. Evvelâ, Mevlâna ile bir dilden görüşen halvet yoldaşı Tebrizli Şems'in manevî makamını ziyaret etti. Güzel beldenin Mevlâna'ya giden yolunu tuttu. Mâneviyat sultanının kapusu önünde baş eğip huzura dahil oldu. Medit bir iştiyakın derunî isteklerini göz yaşlaryla niyaz etti. Gümüş kapının eşiklerine yüzünü gözünü sürdü. Mânevî bir bürgü altında kırmızı, mavî, yeşil... alevlerle tutuşan Bedred-

din-i, Yavaş, Abdurrahman ül-Mevlevî, Mirza Ali, Medarî Mustafa, Nakkaş Dedelerin ince nakışlarını göz altından süzüyordu [17]. Bu coşkun sanat âleminin binbir çeşit çiçeklerine vurgun fırça sahiplerinden biri de kendisi değil miydi?

Huzurunda yer öptüğü büyük Piri, kendi yolunda yürüyenlere hat yazmayı, musiki öğrenmeyi, resim yapmayı ve daha bir çok hünerlerle uğraşmayı helâl bildirmiş, bu vasıtalarla ellere el açmamalarını buyurmuştu. Bütün bunları emreden Mevlâna, Rebab'a bir tel bile ilâve etmişti. O tarihte ecdadı postunda ikinici Bostan Çelebi oturuyordu. Fennî Dede, gitti, Pirzadesile görüştü. Derviş niyazı olan hediyelerinin kabul edilmesini rica etti. Çelebi, Dede'ye çok ikram ve iltifat etti. Konağında misafir kalmasını söyledi. Fennî Dede, konakta eğleşiyordu. Geceleri orada kalıyor, gündüzleri Pirine gidiyordu [18].

En büyük temennisi kalıbını Pir ocağında dinlendirmekti. Zaten onu buraya kadar sevkeden kuvvet, önüne geçemediği bu isteği, değil miydi? Fakat, İstanbul'da daha yiyecek ekmeği ve içecek suyu vardı, kendisini çekiyordu. Bu sırada hassa çırağlarından bir vezir Konya'yı ziyarete geldi. Tanrının hikmetine bakınız ki, Dede'yi göndermek için vezir vasıta oldu. Çelebi ile görüşürken Dede'yi de beraberinde götürmeyi niyaz etti. Fennî Dede, bu nutku haklamadı. Son bir defa huzuru ziyaret etti, yerlere yüzünü gözünü sürdü, göz yaşları içinde ayrıldı.

Kervan, Konya bağlarını geçerken, Fennî Piri üzerinde yükselen yeşil kubbeye bakıyor ve ağlamaktan kendini tutamıyordu. Yol alıyor, yeşil kubbe uzakta berrak bir ufuk altında yeşil bir bulut gibi, görünüyordu. Günlerce, ayrılık yaşı döke döke İstanbula ayak bastı. Fennî Dede, geldikten pek az sonra,

[17] Bu vâdide onun gibi gönlünü çiçek âlemine kaptırmış daha bir takım çiçek meraklıları شكوفه نامه‌جيلر nazarımızı celbediyor. İstanbul kütüphanelerinde bu güzel çiçek devrinin pek çok renkli nümuneleri muhafaza edilmektedir.

[18] Yanan konak diye bugün ismi kalan Çelebi konağı, Aşçıbaşı Nizamettin Çelebi'nin evinden dergâha kadar uzanıyordu. Konya'yı ziyarete gelen bütün büyükler orada misafir olurlardı. Türk tarzında haremlik ve selâmlık bölümlerini hâvi idi. (1825) de yanmıştır.

yalısında ânî bir hastalığa tutuldu, döşeğe düştü. Zavallı sanatkâr, her gün biraz daha soluyor, biraz daha eriyordu. Nihayet (1711) de hayata vedâ etti. Cenazesini Rumelihisarı'nda kayalarda aile kabristanına koymuşlardır [19].

Sanatkârın bu acı yokluğunu, yetiştirdiği Fasih adlı bir ressam gidermeğe çalışıyordu. Yanya eşrafından Dokakin ailesine mensuptur. Maalesef kaç tarihinde doğduğunu bilmiyoruz. Gözden geçirdiğim bir çok vesikalar da doğum yılını bildirmiyorlar. Yalnız, divanlarındaki haberlere göre, Fasih'in Arnavut köyünde doğduğunu öğreniyorum [20]. Gençlik çağını, Köprülüzade Ahmet Paşa'nın vezirliği vaktında hazine kâtibi olarak geçirmiş, sonra birdenbire bu vazifeden kendisini affettirip Mevlevîliğe intisap etmiştir.

Gavsî Dede zamanında, Galata Mevlevîhanesinde ikrar vermiş, derviş olmuştur. Üç sene hizmet gördükten sonra, hücreye çıkmış güzel yazısı ve ince hisli resimleriyle sanat hayatına iştirâk etmiştir. Fasih, resimde hocası Fennî Dede gibi, fresk resimleri, portre ve allegorik mevzularda kendini gösteriyordu. Fasih, odasında yalnız yaşıyor ve kimse ile ihtilât etmiyordu. Bir kaç kedisi ve resimleri, en yakın dostlarıydı. Bir çok şâir tezkireleri sanatta pek kuvvetli olduğunu söylüyor. Meselâ: Safaî (Tezkiret üş-şüara, S. 319) bütün bilgilerinden başka, ressamlık fenninde Çinli nakkaş Mâni'nin ikincisi olduğunu ve nakışlarının benzeri bulunmadığını iddia etmektedir.

Buna benzer ikinci bir kaynakta, Sakıp Dede (Sefine, Cilt 3, S. 104) de hususî hayatı hakkında geniş ölçüde izahlar vardır. Bilhassa, kuvvetli deseni olduğunu, hattâ bir gün yanında pek çabuk bir şeytan resmi yapıp kendisine gösterdiğini anlatıyor. Bütün edebî menbalar, Fasihin ressamlığını büyük bir takdir ile yadeder. Mezkûr Mevlevîhanede tamamla-

[19] Bazı kaynaklar, Sahilname adındaki kitabı Fennî'ye aittir diyorlar. Maalesef, bu haber pek doğru değildir. Bilhassa, rahmetli İ. Saip hoca ile (1920) Beyazit kütüphanesinde bu kitabın (1742) de ölen Hezargratlı Ahmet Paşa'nın oğlu Hacı Fenniye ait bulunduğunu görmüştük.

[20] İstanbul'da muhtelif kütüphanelerde gördüğüm divanları, sanatkâr Kulekapı Mevlevîhanesinde yazmıştır. Bilhassa, birinde Derviş Ebubekir'in hücresinde tamamladığını işaret ediyor ki, kitabesine göre (1665) de yazıldığını anlıyorum.

dığı bazı divanları ve resimleri bulunmaktadır. İbn ül' Emin M. Kemal'in kolleksiyonunda bir gemi resmini gördüm. [21] Eser, kâğıt üzerine çini mürekkeple çizilmiş bir gemiyi tasvir etmektedir. Diğer bir eseri kolleksiyonumda bulunan portresidir. Sanatkâr, bu eseri (1688) tarihinde, yani ölümünden yedi sene önce yapmıştır.

Tezyini mevzuda bir çok eserleri kendi hattıyla yazdığı divanları içindedir. Hayatını resim ve yazıdan temin ettiği para ile idare ediyordu. Bununla beraber, Köprülü kütüphanesinde gördüğüm bir mecmuada Fasih'in Fazıl Paşa'ya yazdığı acıklı bir mektubu vardır. Orada parasızlık yüzünden karanlıklarda kaldığını büyük bir sızı ile bildiriyor. Kendisine ışık için bir kaç okka mum gönderilmesini rica etmektedir. Bazan iyi ve çok kerre sıkıntı içinde yaşıyan sanatkâr, bir gün Mevlevîhanede bütün derviş arkadaşlariyle görüştükten sonra, odasına giriyor ve sır oluyor. Ertesi günü odaya gelen dervişler kendisini ölüm döşeğinde buluyorlar. Mezkûr Mevlevihanenin mezarlığına gömüyorlar. Kabri başında iki mezar taşı vardır, (1695) tarihini tutuyor. [22]

Hazret-i Mollay-ı Rum'un hâkrah-i dergehi
Pertev-i Şems-i hidayet pertevinin pertevî
Tuti-i mu'ciz dem-i âyine-i irfan idi
Sureta derviş idi siyrette şah-ı mânevî
Hak budur ol nüktedânın tabına mahsus idi
Nazm-u nesr-i kıta inşad-ü rubâi, mesnevî
Bu harap - âbâdı terk idüp Cinane attı can
Rahmet-i Mevlâ ile mamur ola Ukba evi
Oku yâsin fevtine bu mısraı tarihidir
Göçtü bâkı mülküne Derviş Fasîh-i Mevlevî

IIII

[21] Mezkûr resime M. Kemal, Sahhaflar çarşısında valilerden Hasan Paşa'nın terekesi satılırken tesadüf etmiş ve satın almıştır. Bu suretle pek kıymetli bir vesikayı yabancı ellere düşmekten korumuştur. Kendisine burada bir defa daha teşekkür sunmayı ve adını yadetmeyi bir borç sayıyorum.

[22] Mezarda iki taş vardır. Biri, Kırım hanlarından Şahingiray'ın, diğeri de şâir Nihadî'nin yazdığı kitabeyi taşıyor. Bu suretle mezkûr kabristanda iki taşlı bir mezar olarak bulunmaktadır.

İkinci Bostan zamanında bir diğer mevlevî ressamiyle karşılaşıyoruz. Nakkaş Dede diye şöhreti olan bu ressam (1639-1701) yılları arasında hayatta bulunmuştur.

Hemdem Çelebi (Mecmua, V. 457) Nakkaş Dede'nin İkinci Bostan gününde iç kubbe duvarlarındaki altun yazı ve nakışları yaptığını ve bu faaliyetini Çelebi, Sultan Mustafa'ya arzedip kendisine mükâfat olarak ayda 330 kuruş Karapınar vakfından aylık bağlandığını, Dede'nin vefatından sonra da bu paranın 110 yaşındaki kızına verildiğini söylemektedir. Hattâ, bu nakışlar (1694) tarihinde yapılmıştır ki, mütaaddit mecmualarda muhtelif şâirler tarafından yazılmış övmeler vardır.

Levnî XVIII. Asırda geniş ölçüde Mevlevîlik süjelerinde çalışan bir sanatkârdır. II.ci Sultan Mustafa (1695-1703) ve III.cü Sultan Ahmet (1703-1730) zamanında sarayın hususi ressamlığını yapıyordu. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver (Levnî - S. 22) de zengin vesikalara dayanarak geniş bilgiler vermektedir. Pek çok muvaffakıyetli eserleri vardır. Münferit ve terkip olarak yaptığı tabloların teferruatlı listesi adı geçen kitapta bulunmaktadır. Topkapı Sarayında III cü Sultan Ahmet Kütüphanesinde mevcut (No 3594) de Seyit Vehbi'nin Surnamesinde işlediği Mevlevîliği alâkadar eden eserlerini burada bildiriyoruz:

(Varak 132) deki tabloda bir düğün âlemini tasvir ediyor. Her tabakadan çeşitli insanlar görülmektedir. Dervişlerden mürekkep zümrenin içinde başlarında destarlı sikke bulunan zat Galata Mevlevihanesi Şeyhi Nayi Osman Dede'dir. Bunlar kalabalığa karışmıyarak sâkin bir köşede oturmaktadırlar. Eser sulu boya ile işlenmiş ve 24 × 37,5 ebadında bulunmaktadır.

(Varak 58) de Ok Meydan'ında yapılan bu düğüne bir çok tanınmışlar da iştirak etmektedir. Burada kemençe, tanbur, ney ve deften mürekkep bir saz gurubu ahenk yapmaktadır. Heyet içersinde üç tane ney üfleyen ve bir tane tanbur çalan mevlevî vardır. Mezkûr mevlevî dervişlerin Galata Mevlevihanesi mensupları olması pek mümkündür. Arka plânda ise cambazlar gösteri yapmaktadır.

(Varak 79) da yine III cü Sultan Ahmed'in şehzadeleri ile maiyetini ve bazı davetli devlet erkânını Padişahın çadırı önünde göstermektedir. Diğer hancndelerle birlikte ney, tanbur çalan fasıl heyeti önlerinde zilleri ile oynayan 8 rakkaseyi tespit etmektedir. Mezkûr resimde diğerleri gibi pek hareketli desen izlerini toplamaktadır.

(Varak 54) de aynı mahalde aynı âlemin diğer bir safhasını kaydetmektedir. Def, musikar ve rebab çalanlarla birlikte raksedenleri ve etrafında kalabalık seyirci kütlesini ve cambazı almaktadır. En geri plânda, muhtelif zümre mensupları arasında başı sikkeli bir mevlevî dervişi görünmektedir. Kompozisyon bakımından eserde büyük bir olgunluk vardır. Bilhassa, desen kuvveti ayrıca dikkati çekmektedir.

Hattat Yusuf Dede mecmuasında gördüğüm kayda göre: Hasan Dede'nin Beşiktaş Mevlevîhanesi dervişlerinden bulunduğu anlaşılıyor. Eserindeki Eyyubî kelimesi, kendisinin Eyyupsultan'da doğmuş olduğunu bildirmektedir. Galata Mevlevîhanesi gibi, o devirde ilim ve sanat muhiti olan bu Mevlevîhanede müteakip zamanlarda da şeyhlerden ve dervişlerden pek çok sanat erleri bulunduğunu eski mecmualar nakletmektedir. H. Etem (Elvahı nakşiye kolleksiyonu, S. 19) Sanatkârın Çinili köşkteki bir eserinden bahsetmektedir. Bir yazı çekmecesinin kapağı içinde, dış taraflarda ve yanlardadır.

Yazı çekmecesi, en evvel (No. 3879) ve (1919) da Yıldız Sarayından çıkmadır. Uzunluğu 0,375, genişliği 0,185 ve yüksekliği 0,13, şekli mustatildir. Kapağın yanları pahlı ve üstü düzdür. Gövdesi ağaç ve ayaklarıyla kenarları fildişindendir. İçi deri ile kaplı olup gerek burası gerek kalemliği altın yaldızla süslüdür. Hokkalar ve rihdan, gümüştür. Başlıca tezyinatı ise, birbiri üzerine yapıştırılmış renkli kâğıttan oyma olup bunlar hep cam altındadır. Aşağı yanlara mavi zemin üzerine çiçek vazoları, kapağın üstü ise dışında kır manzarası, gemi ve kayıkla canlandırılmış deniz kenarında köşk ve kapağın içinde ise romantik bir kır manzarası ve sanatkârın imzası olarak ایوبی درویش حسن yazılıdır.

Manzaralar, Saraylar, Köşkler, Deniz, Orman avlarından mürekkep İstanbul'un Lâle devrindeki hâtıralarını canlandır-

maktadır. Kompoze edilen tabloların heyeti, fevkalâde güzeldir. Manzaraların renklerinde büyük bir kaynayış vardır. İnsan, eseri karşısına aldığı zaman, saatlerce bakmaya doyamıyor. Ağaç ve çiçeklerin aralarına yerleştirilen süvariler, insan, hayvan tiplerinde en ufak bir hatâ göze batmıyor. Maharetli bir elin yaratıcı kuvveti altında renkli kâğıtlardan ancak bu kadar olgun eser doğabilir. Derviş Hasan, birçok marifet erleri yetiştiren Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin büyük bir ressamı olarak yaşıyor [23].

Fennî mektebi muakkipleri içinde göze çarpan simalardan biri de ressam Fasihî'dir. Sanatkârın hakikatte ismi Akmet olduğu halde Fasih'e nisbetini göstermek için Fasihî adını koymuştur[24]. Fasih Dede'nin sağlığında kendisinden Galata Mevlevihanesinde şiir ve resim meşk etmiş, işlek bir fırça sahibi olarak, Mevlevî sanatkârları arasına katılmıştır. Edebî menbalarda Yeniçeri taifesinden sayılması, onu Mevlevî olarak kabul etmeğe asla mâni değildir. Mevlevi hünerverleri arasında bir çok kimseleri tanıyorum ki, önceleri başka memuriyetlerde bulunmuşlar ve fakat en nihayette Mevlevîlikte karar kılmışlardır.

Şu halde, Fasih Dede ile uzun müddet düşüp kalkan, hattâ tamamile onun tesiri altında şiirler söyliyen ve resimler yapan Fasihî'nin hakikî bir mevlevî muhibbi olduğu pek katî kabul edilebilir. Suyolcuzade Hattat Neçip (Devhatülküttap. S. 327) de Fasihî'nin bir aralık Mısır'a gittiğini, orada Selim Bey'in yanında Cezayirli Hasan'dan sülüs ve nesih meşk ettiğini yazmaktadır. Eserleri üzerine uzun söz ediyor. Selim Bey'in evindeki kasırda duvar nakışlarını gördüğünü ilâve etmektedir.

[23] Bizde oymacı Fahri henüz dünyada yokken, Mevlevihanelerde yetişmiş pek çok oymacılar vardı. Bilhassa, Konya'da merhum Halim Çelebi'nin koleksiyonunda gördüğüm bir mecmuada Mehmet bin Gazanfer adlı bir Mevlevinin eserlerine tesadüf etmiştim ki (1507) tarihinde tamamlanmış ve bir çok zengin manzaraları ihtiva ediyordu. İnsan, renkli yapraklardaki manzaralara bakarken gözlerini birinden diğerine geçiremiyordu.

[24] Sanatkârın Fasihî'den başka Şinasi adlı bir derviş talebesi varsa da maalesef şimdiye kadar eserlerine tesadüf etmiş değilim. Yalnız, edebî kaynaklardaki izahlarda: kendisine bulunduğu devrin şâirleri arasında değerli bir mevki ayırmak icap ediyor. (1698) de İstanbul'da ölmüştür.

Bundan başka Fasihî, Lâle devri günlerinin hâtıralarını da Bezm-i küyûf بزم کیوف adındaki albümünde toplamıştır[25].

Bi aded hamd-ü sipas ola Cenab-ı Hakka
Virdi nageh bize bir Padişeh-i zat-i sütûd
Zorbalar melânetin başlıyacak icraya
Dud-u âh-ı zuafa etti semavata suud
Patronayı şecaat ile aktarma edip
Paralattı karaya düşürüp oldu nabûd
Ettiler Yenisaray içre gazay-ı ekber
Gûyyiya hûn-ı adüv oldu o yerde bir rûd
Kırıcak zorbaları didi Fasıhî tarih
Arşa asdı bu kılıncın yed-i Sultan Mahmud [26]

Bu devrin iyi günlerini yaşadıktan sonra, Üçüncü Ahmed'in kanlı ihtilâllerinde bulunmuş ve birinci Mahmud'un tahta çıkışında tarihler söylemişti. (1920) de Yıldız sarayındaki kütüphanede tetkikatta bulunurken, resimli bir el yazması içinde Lâle devrine ait ufak bir tablosunu görmüştüm. Eserin altında Fasihî tarafından yapıldığı yazılı bulunuyordu. Kimbilir, sanatkârın benim daha bulamadığım nice eserleri vardır. Bir taraftan tatlı şiirleriyle Lâle devrini yaşatan Fasihî, diğer taraftan bir okadar ve belki daha üstün ölçüdeki ressam varlığıyla Türk renk âlemine hizmet ediyordu.

Konyalı Hacı Raşit Lûtfullah (1191-1777) yılında ölen bir sanatkârdır. Pek güzel Kur'an yazıları vardır. Avukat Halil Ethem Arda da, bir çok bilinmiyen hattat, müzehhip, ressam ve oymacıların daha eserleri bulunmaktadır. Bilhassa, Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk'un ifadesine göre: mumaileyh pek kıymetli sanat eserlerini havi koleksiyonlara malik imiş. Hattâ, (1924) yılında Konya'da merhum Abdül-Halim Çelebi'nin

[25] Aynı asır içinde dekoratif mevzularda derviş Abî'yi görüyorum. Sanatkâr Edirne'de mesaisine devam etmiş ve bazı eserleri zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bilhassa (1716) tarihli bir eseri Edirnede Vezir konağında bulunuyordu. Mezkûr eser, dekoratif bir kompozisyon içinde iki tavus kuşunu gösteriyor. Desen itibarile pek iyi bir çalşışmayı veriyor. Edirne'de adını taşıyan bir mahallesi de vardır.

[26] Bu şiirin Sultan Mahmut I. için söylediğini A. Refik, (Lâle devri S.161/162) de yazmaktadır.

koleksiyonunda gördüğüm meşhur oymacılardan Gazenfer'in oymalarını da veresesi Kitapçı Mahmud'a satmış, ondan da avukat satın almışdır. Ayni sanatkârın diğer bir eserini Halil Ethem (Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu. Sayıfa 19) da 19 sayıfalık erkek ve dişili (942-1535) tarihli bir murakaat mecmuasının İstanbul Eski Eserler Müzesi Kütüphanesinde bulunduğunu haber vermektedir. Ecdat eserlerini büyük bir merakla toplayan ve onları ayni merak ve titizlikle saklayan muhterem avukatın adını burada büyük bir takdirle zikrederiz.

Yine ayni zatta (1120/1710) yılı Mevlevî ricalinden Süleyman'ül -Mevlevî isimli bir sanatkârın eseri vardır. Gül, karanfil gibi çiçeklerden mürekkep bulunan bu albüm pek kıymetli koleksiyonunun güzel bir parçasını teşkil ediyor. Bu meçhul sanatkârın bir ikinci eserinden aziz Profösörün himmeti sayesinde haber alıyoruz. Bilhassa, bu eserinde sanatkâr imza ve tarih atmamışsa da Profösörün tahminine göre XVII. yüzyılın sonuna doğru vücude getirildiği anlaşılmaktadır. Hattâ, Şeyh Sadrettin'in hal tercümesini bildiren Regaibül-Menakıp isimli eserin kâtibi Süleyman- ül'Mevlevî bu kitabı (1090/1679) de istinsah ettiğine nazaran acaba ayni şahıslarmıdır diye bir düşüncemiz vardır. Binaenaleyh, İstanbul'u ziyaretinde Prof. meçhul diğer bir eserin mevcudiyetini müjdelemişdi ki, böyle daha bir çok sanatkârların meçhuliyetten kurtarılması onun bu değerli haberlerine medyundur.

Bu asırda daha Mevlevihanelerde sanatkâr dervişlerle karşılaşıyorum. Onlardan biri ressam Hasan Leylek Dede adını taşıyor. Kabrinin Yenikapı Mevlevîhanesi yakınındaki mezarlıkta bulunmasından Hasan Dede'nin ora dervişlerinden olduğunu anlıyorum. Kabri malûm olmasaydı bile imzasında Dede diye tasrih etmesi, kendisinin Mevlevî dergâhlarından birinde yetişmiş olduğunu gösterirdi. Nitekim, böyle dervişlerden olup ta dış kabristanlarda yatanlar eksik değildir. Yalnız, Hasan Dede'nin kabir taşında bulduğum ikinci bir hususiyet destarlı bir sikkeyi taşımış olmasıdır.

Bundan anlıyorum ki, Dede, dergâhın mesnevîhanı veya meşayihinden biri idi. Çünkü, hayatta destarlı sikke taşımak ve öldükten sonra kabir taşına resmi yapılmak yalınız Çelebiyan,

Mesnevîhan ve Şeyhlere mahsustur. Binaenaleyh, Dede'nin kabrinde bulunan bu hususiyet kendisinin Mesnevîhan gurubuna mensup olduğunu işaret ediyor. O halde Dedenin mesnevî mensuplarından ve hattâ Yenikapı Mevlevîhanesine intisabı olduğu açık oluyor. Beşiktaş Mevlevîhanesi muhiplerinden musahip Said Efendi mukabele ve diğer günlerde tekkelere gidiyor, orada istidatlı dervişlere nakış öğretiyordu. Hasan Dede'nin de ressamlığı bu zattan öğrendiğini Kulekapı Şeyhi Ataullah Efendi zikretmektedir.

Hattat bilgisini ise, Şeyh Yusuf Dede'den meşk etmiştir. Hasan Dede, Resim Hocası Said Efendi gibi, portre mevzularından ziyade allegorik resimler vücude getirmiştir. Tablolarından bazıları, bugün tanıdığım kimselerin kolleksiyonunda bulunmaktadır. Sanatkârın Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi merhum Baki Dededе hat örneklerinden nesih bir Hilyesini görmüştüm. Bu eseri, Hasan Dede (1794) yılı saferinde yazmıştır. Nakışlarından sulu boya bir Leylek resmi Şeyh A. Celâlettin Dede'dedir. Şeyh Nazif tarafından niyaz edilen bu resim, pek canlı renklerle, yürüyen bir Leyleği tasvir ediyor. Dede bu hayvanın resimlerini çok tekrarladığı için Leylek Hasan Dede adı kendisine alem kalmıştır.

Resmin etrafında bulunan tezhip çerçivesini Mücellit O. Yümni yapmıştır. Aynı mevzuda yaptığı bir kaç tablosu muhtelif şahıslar elindedir. Bütün eserlerde işlenme tarihi yoktur. Yalnız birinde tezhibin (1903) yılında yapıldığını öğreniyorum. [27]

Eserlerinin hepsinde üst tarafta Farsça iki mısrâ vardır:

شیخ مرغانست لقلق لقلقش دانی که چیست

حمد لك و الشكر لك والملك لك یا مستعان *

Bilhassa, Leylek resmi içinde ve çerçivenin dışında Türkçe şu mısralar bulunmaktadır:

[27] O. Yümnü 19 ncu asrın pek kıymetli hattat ve müzehhiplerindendir. Trabzon'da doğmuş ve son zamanlara kadar, Beyazid'de bir dükkânda sanatına devam etmiştir. Birçok güzel yazılar ve tezhipler yazmıştır. 20 nci asır içinde vefat etmiştir.

* Kuşların şeyhi olan Leylek, laklakası ile ne diyor biliyor musun? Hamd sana, şükür sana, mülk de senin, ey bizlere yardım eden!

(Dîvân-ı Mevlâna)

Aşk-ı Mevlâna ile hayret-zede
Mevlevî Seyyit Hasan Leylek Dede

Sanatkâr (1827) de ahirete göçmüştür. İstanbul'da kale dışında Merkez Efendi mezarlığında yatıyor. Kabir taşı üzerinde destarlı bir sikke ve altında uçmak istiyen kabartma bir Leylek resmiyle yukarıdaki Türkçe mısralar mahkûktur.

Müsahip ve Hayalî diye meşhur Said Efendi ise, zevki, hissi yerinde bir Mevlevî idi. (1776) da Eyup'ta doğmuş ve1856 da yine Eyup'ta dünyasını değiştirmiştir. Atâ (Enderun Tarihi, Cilt 3, S. 193/196) da sanatkârın ilk zamanına ait bir hayli izahlarda bulunuyor. Üşüncü Selim zamanında saraya ne suretle intisap ettiğini anlattıktan sonra, bir aralık İstanbul'dan Adana'ya uzaklaştırıldığını ve İkinci Mahmut Padişah olduktan sonra, tekrar İstanbul'a getirildiğini yazmaktadır. Avdeti zamanında Beşiktaş Mevlevîhanesine devam etmiş ve Şeyh Yusuf Dede'den sikke giyerek Mevlevî olmuştur. Bu sırada, bir çok büyüklerle meselâ: Yenikapı Şeyhi Abdülbaki, Kasımpaşa Şeyhi Şemsettin ve keresteci Nuri Dede'yi tanımış ve yüze gelmiştir.

Sanatkâr, bu sıralarda ayna karşısında kendi kedisinin bir portresini işlemiştir. Bundan daha önce bazı eserler vücude getirmiş olacak ki, eserinde sanattaki kuvveti pek açık bir surette anlaşılmaktadır. Tip itibariyle eserin (1800) de işlenmiş olması kabul edilebilir. Bu eserin aslını M. Kemal görmüş ve bir fotoğrafisini bana hediye etmiştir. Diğer bazı eserleri meselâ: Şişman Emin ile keresteci Nuri Dede'nin bir arada yapılmış kompozisyonu, Yenikapı Şeyhi Baki'nin kolleksiyonunda görmüştüm. Bu eseri de kendi portresini yaptığı bir tarihte yapmış olacaktır. Üçüncü eseri, Neyzen Ali Bey'i [28] ayak üzeri pozda ney üflerken gösteriyor, Mezkûr eser, Galata Mevlevîhanesi Şeyhi A. Celâleddin Dede'dedir. [29]

[28] (1823) de Galata Mevlevîhanesinde baş neyzen bulunuyordu. Şeyh Kudretullah ile uzun zamanlar mücadelede bulunmak suretile bu mevkii işgal etmeğe muvaffak olmuştur. (1829) tarihinde vefat etmiştir.

[29] Selânik Mevlevîhanesi şevhi Salâhaddin Dede'deki notlarda mezkûr Mevlevîhanede şeyhlik etmiş bir çok zatların adları vardır. Topal Ali Dede adıyla söylenilen bu zatın orada 40 sene şeyhliği vardır. Kabirtaşı kitâbesinde مأوی به کوچدی شیخ علی دده (1246) da öldüğü anlaşılmaktadır.

Said Efendi, sandalya ve şöhret düşkünü değildi. Kendisine kibir, gurur vermezdi. Sarayda geçirdiği hayatı esnasında da hiçbir fenalığa alet olmamıştı. Yazar, okur ve yazdığını okutabilirdi. Fıtrî zekâsı, güzel huyu ile herkesin muhabbetini kazanmıştı. Sözlerini mantıkçılar gibi idare eder, zerre kadar kusur göstermezdi. Hakim tavırlı, hoşmeşrep, kâmil bir insandı. Hafızası, pek çetindi. Gördüğünü hayalinde tutar, işittiği bir sözü, harfi harfine tekrar ederdi. Said Efendi, aynı zamanda sâzende idi. Gayet içli ney üflerdi. Suluboya portre işlerdi. Merakı insan resimlerinde idi. Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinden Ataullah, ressamlığını pek ziyade övmektedir.

Mevlevîhanelere giderken oralarda pek çok dervişlerin tabiatten resimlerini çizdiğini aynı kaynak haber vermektedir. Sanatkârın en son bir portresi İstanbul'da Çinili köşktedir. Portre, pek ufak ölçüde ve minyatür tarzında kendisinin son zamanlarını gösteriyor. Mevlevî bir Padişahın sarayında mâneviyat sultanına kul olan Said Efendi, hayatında Mevlânasının ateşile yandı, eridi. Büyük Sultanın fahri bugün kendisinin Eyup mezarlığındaki kabir taşını şereflendirmektedir. Kabartma bir sikke resmi altında يا حضرت مولانا ile başlıyan kabir taşında:

Saidi Mevlevî döne döne azmetti ukbaya
Bulunmazdı naziri ah kim dergâhı dünyada
Nedim olmuşdu ol sanisi yok yekta eda çok yıl
Liyakatle Üçüncü Şeh Selim-i dâd-mu'tada
Hele cennet mekân Mahmut hana bulduğu mazmun
Lâtife söylerim zanneyleme gelmezdi ta'dada
Usule aşina neyzendi tepdili makam etti
Seza hicrile nây-i ehli mutrıp gelse feryada
Aziz-i mu'tekit hem müntesip bir pîr idi merhum
Şefi-i cürmi olsun hak erenler ruz-i ferdada
Güher- pâşi münacat ol yazıp tarihini Saffet
Said olsun musahip Hazreti Mollaya me'vâda

(Fi 27 Ca 1272) *

yazılıdır.

* Ca. gök aylarından cemad el ûlâ demektir.

Said Efendi ile bir asırda bulunan M. Nuri, ismi yazılacak bir ressamdı. M. Ziya (İstanbul ve Boğaziçi, Cilt 1, S. 354/355) de Mevlevî tarikatından, gayet güzel Girift üfler, musikişinas ve usul bilir bir zattı diye tasvir ediyor. Bilhassa, ressamlığından bahsceden satırlarda: Fahrî Oyması tâbir edilen bir usulde resimler yapardı diyor. Seyit Cemalettin tekkesi şeyhlerinden Seyit Mehmet Efendinin oğludur. Bütün hayatını orada mücerret olarak geçirmiştir. Fakat, bu haberler arasında ne gibi eserleri bulunduğu izah olunmamaktadır. Yalnız, küçük büyük bir çok tanıdıkları olduğunu, hattâ meşhur Hâlet Efendi'nin de kendisine saygı gösterdiğini işaret etmektedir.

(1822) de vefatını yazdığı halde, doğum yılını maalesef bildirmiyor. Ben de bu hususta bazı menbalara başvurdum, fakat doğum yılını öğrenemedim. Aynı yılın içinde Mustafa Ağa adında diğer bir Mevlevî ressamını görüyorum. Abdülbaki Dede (Mecmua-i Tevarih, S. 72) de sanatkârdan bahsetmektedir. Bu kayda göre: ressamın daha çok cansız mevzularda faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. (1819) da Divan kâtiplerinden Vehbi adlı bir ressamın eseri Konya'da Mevlâna Tekkesinde aşcıbaşı hücresinde bulunuyordu.

Bir başka Portreci Selânik Mevlevîhanesinde sanatında devam ediyor. Nami Dede adiyle anılan bu sanatkârın geçirdiği hayat hakkında pek az bilgiye mâlik bulunuyorum. Yalnız, bazı izahlara göre: kendisi pek temiz kalpli ve itikadı sağlam bir Mevlevî olarak görünüyor. Bilhassa, resim sanatından başka parlak şiirleri ve güzel yazıları varmış. Dede'nin başkaları ağzından dinlediğim şiirlerinde hakikaten pek ince hisler mevcuttur. Avukat A. Adil (İkdam gazetesi, sayı 9043) yazdığı bir yazısında sanatkâr hakkında bazı izahlarda bulunuyordu.

Meselâ: Kolleksiyonunda Nami Dedeye ait bir portre mevcut olduğunu haber veriyor. Bu portrenin Selânik Mevlevîhanesinde Nami Dede tarafından büyük babası Ali Dededen poz alarak yapıldığını bildiriyor. (1922) senesinde mezkûr portreyi gördüm. Eser, başında sikke, arkasında kürkü bulunan ihtiyar bir dervişi tasvir ediyordu. Büyük anasının söyleyişine

göre eserdeki bu ihtiyar zat, büyük babası imiş. Her ikisi de Şeyh Ali Dede zamanında Selânik Mevlevîhanesinde çillelerini doldurmuşlar ve hücreye çıkmışlardır. Resmin XIX. asır başlangıcında vücude getirildiğini anlatmıştır.

Portreyi uzun boylu inceledim. Eser, Suluboya ile yapılmış 12×17 Sm. büyüklüğündedir. Koyu yeşil bir fon üstüne alçı karışık suluboya vurmuştur. Resmin altında tâlik bir yazı ile رسمه نامی kaydı vardır. Eserde ressamın bütün sanat bilgisi pek kuvvetli görürünüyor. Bilhassa, modelini tabiatten intihap etmesi, kendisindeki bu mevcudiyetin pek üstün bulunduğunu izah ettiği gibi bu eserine kadar daha birçok eserler işlediği kanaatini vermektedir. Sanatkâr Nami Dede dünya ilimleri, âhiret ecirlerinin kazanıldığı bu ocağın yüz ağartıcılarından biridir.

Cerahpaşalı Salih, pek kıymetli dostum Hasan-Âli Yücel'in eli ile haberdar olduğum bir başka mevlevî ressamıdır. Tablo, Suluboya bir Kompozisyondur ve 50×67 büyüklüğündedir. En altta ve sağ köşede (Maçka'da kâin mekteb-i İdadi-i Hazret Cihandari beşinci sene şakirdanından Cerahpaşalı Salih Efendi bendeleri tersim etmişdir) ibaresi yazılıdır. Mehmet Esat (Miratı Makteb-i Harbiye, Sayıfa 264) de (1272) de Harbiyeden süvari zabiti olarak çıktığını ve bilâhare öldüğünü okuyoruz. Binaenaleyh, Miratın tarihi (1310/1892) olduğuna göre sanatkârın vefatının bu tarihten evvel vukubulmuş olması pek tabiîdir.

Tablonun birinci plânında elinde asâ tutan destarlı bir mevlevî şeyhi görülüyor ki, Beşiktaş şeyhi merhum Şeyh Nazif Efendi'dir. Solunda ayakta duran ve eliyle birşeyler işaret eden yeniçeri kıyafetiyle bir zatı tasvir ediyor ki, bunun da sanatkârın kendisi olması mümkündür. Çünkü, o zamana kadar yapılmış bir çok eserlerde sanatkârların kendilerini tasvir ettiklerine pek sık olarak rastlıyoruz. İkinci plânda ise pek geniş bir detay içinde Mecidiye Camii gözükmektedir.

O vaktin Mevlevî Ressamlar kafilesine ilâve edilecek isimlerden biri sertarik Hasan Emir Dede zade Hasip Dede'dir. (1799) da Konya'da civar mahallede doğmuştur. Bu zatın

ilk tahsil ve ilk terbiyesi Sultan Veled medresesinde Hindli Vecdi Efendi yanındadır. Hasip Dede, pek küçük yaşta resim, musiki ve şiire karşı büyük bir sevgi duymuş, o zamanki Konya Mevlevihanesinin hünerli erleri arasına karışarak güzel sanatlardaki bu merakına gelişme vermiştir. Aynı zamanda, eski şairlerin divanlarını okumuş ve ney merakını Edirneli M. Nakşi Dede adında bir ressamın yanında ilerletmiştir.

(1817) de 18 yaşında Dergâhın aşçıbaşılık mevkiine geçmiş, (1829) a kadar bu hizmette bulunmuş ve Neyzenbaşı olduktan sonra kendi vazifesini biraderi Nesip Dede'ye terk etmiştir. Mısır valisi İbrahim Paşa Konya'ya geldiği zaman, Dergâhta Dede'nin neyini dinlemiş, Mısır'a dönerken sarayındakilere ney meşkettirmek üzere kendisini Mısır'a götürtmüştür. Hasip Dede, altı ay Mısır'da kalmış, bir müddet hekimliğe merak ederek ilâç yazabilecek derecede iktidar kazanmıştır. Elinde Simya ve Kimya hünerleri vardı. Paşanın desteğile Mısır Mevlevî şeyhliği teklif olunmuş ise de kabul etmemiş, Konya'ya avdet etmiştir.

Konya'da hücresinde şiir yazarak, ney üfleyerek, ressamlık yaparak vaktını geçirmiştir. Neyzenbaşı Hamza Dede'nin portresini görmüş ve kopya etmiştir. Fresk resimleri yapmış ve bir çok simbolik mevzularda eserler vermiştir. Bu eserden bazılarını gördüm. Bir iki eseri de kolleksiyonumda mevcut bulunmaktadır. Bilhassa, Tabut Ali isimli tablosu vaktiyle Mevlâna Dergâhında bulunuyordu. Serbest çizgilerden mürekkep, portre ve dekor krokileri oğlu merhum Nuri Dede'nin kolleksiyonunda idi. Simbolik ve serbest mevzulardaki eserlerin çizgilerinden iyi bir kabiliyette ressam olduğu görülüyor. (1871) de tutulduğu hastalıktan kurtulamamış, Konya'daki evinde Çelebi ve dervişlerle İsmicelâl çekerek Hakka yürümüştür. Kabri türbe havlusunda idi. [30]

[30] Maalesef daha bir çok değerli kimselerin kabir taşlariyle birlikte Müzede müdürlük yapan Y. Akyurt tarafından yok edilmiştir.Ondan sonra bir çok defalar taşların nerede olduklarını sorduğum halde, müsbet bir cevap vermemiştir. Ne akla kulluk ederek bu hatâları işlemişti, elan bilen yoktur.

Pir-i ruşendil sernayıyan-ı Degrâh-ı şerif
Eyledi nur-u tecelliyyat ile terk-i hayat
Bezm-i mevti Eşrefa teşkil eder tarih-i tam
Dembedem Allah deyüp Neyzen Hasip etti vefat

(18 Şevval 1287/11.1.1871)

Bu sanatkârların yanında hatırlanacak daha başka mevlevî ressamları vardı. Meslekdaşları gibi Mevlevihanelerde sanatlarını icra etmemişlerdir. Bilâkis, serbest olarak dışarıda hususî faaliyet ibraz etmişlerdir. Mevzularını mevlevîlik üzerine tahsis etmiş bulunuyorlardı. Bunları münferit ve mürekkep portrelerle enteriyör resimleri teşkil ediyordu. Hüsnü Yusuf, onlardan biridir. (1817) yılında İstabul'da doğmuş, orta tahsilini tamamladıktan sonra, topçu mühendis mektebine girerek (1839) da mezun olmuştur. Elimizde bulunan tabloları, eskizleri, onun resim istidadını bu mektepte geliştirdiğini göstermektedir. Abdurrahman Bey'in yanında kabiliyeti daha ziyade gelişmiştir. Önce damat Müşir Topçu Fethi Paşa'nın dikkatini çekmiş, o da genç ressamın bir resmini Sultan Abdülmecid'e sunmak suretiyle Avrupa'ya tahsile gönderilmesine sebep olmuştur. Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde büyük üstadlardan resim tahsil etmiş, bilhassa İtalya'da bir kadın ressamdan meslekini ilerletmiştir.

Türkiye'ye döndükten sonra yetiştiği mektebin resim hocalığını kabul etmiştir. (1849) da aynadan bakarak yaptığı kendi suluboya portresi başta olmak üzere birçok tabloları, enteriyör resimleri vardır. Dış manzaralarla da uğraşmış olup Ayasofya Camiinin içini gösteren tablo bunlardan birisidir. Anadolu'ya yaptığı seyahat sırasında Afyonkarahisar'daki Mevlevihaneyi (Sultan Divâni türbe, mescit ve semağhanenin içi) gösteren eskizle Konya'da yaptığı 5 eskiz, bir suluboya resmi dikkatimizi çekmektedir.

Bunlardan birisi Mevlâna'nın huzurunı, diğeri dıştan Sultan Selim Camii ile birlikte Yeşil Kubbeyi, üçüncüsü ise Tebrizli Şemsin Türbesi yanından Alâattin tepesini, ıki şerefeli Hatuniye (1832) de Mısırlı İbrahim Paşa ordusunun attığı güle ile yıkılan minarenin bakiyesi ile birinci şerefenin mevcu-

diyetini göstermesi bakımından Konya tarihi için pek ziyade kıymetlidir.

Dördüncü resim suluboya ile Konya Mevlâna Dergâhının güney doğudan yapılmış ve nisbetler iyi hesap edildiği için bir mühendis elinden çıktığını gösteren bu resimde Sultan Selim Camii de görülmektedir. Bu tablo Dr. F. N. Uzluk'un hususî koleksiyonundadır.

Hüsnü Yusuf Bey'in gerek ilk eserinde, gerek mütaakip resimlerinde pek kuvvetli deseni olduğu anlaşılmaktadır. Bu resimlerden birer örnek sunmak suretiyle bu Türk ve Mevlevî ressamını size tanıtmış oluyoruz. Eskizleri gönderen aziz dostum Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e teşekkürlerimi sunarım.

Habip (Hat ve Hattatan, S. 249) de Zeki Dede'den bahs etmektedir. Maalesef bu kayıtlarda sanatkârın yalnız ölüm tarihi yazılıdır. Halbuki İbn'ül Emin M. Kemal İnal (Son Hattatlar. S. 634/638) de Dedenin doğumunu (1227/1812) olarak gösteriyor. Pek güzel yazıları da bulunduğunu verdiği kıymetli bilgilere ilâve etmektedir.

Zeki Dede, eski yazının tâlik şubesinde büyük bir maharete malikti. Hattâ, bu usul ile yazıp bıraktığı örnekler vardır. Sanatcı bir taraftan yazı ile uğraşırken, diğer taraftan da Mesnevî dersleri okutuyordu. Yukarıda işaret ettigimiz kaynaklarda Hat üstadının kim olduğu bildirilmemektektedir.

Bununla beraber onun bu sanat şubesini Bursa'da bulunduğu sıralarda çağdaşı olan Yazı üstadlarından ögrenmiş olması gerektir. Bilhassa, ikinci eserde Zeki Dede'nin (1261) tarihli yazı kopyaları bulunduğu gibi hususî kolleksyonumuzda da daha sonraki zamanlarına ait İsmi Pîri (Ya Hazret-i Mevlâna) vardır ki, (1292) yılında Üsküdar Mevlevihanesinde şeyh bulunduğu zamanlarda yazmıştır. Zeki Dede'nin koleksiyonumuzda pek güzel bir tâlik ile Hazret-i Mevlâna levhası mevcuttur. Yalnız, yazının Zeki Dede tarafından ne zaman yazıldığı belli değildir.

Pek olgun bir talebe yetiştirdiğini de Bursalı M. Tahir (Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi. No 17. Sayıfa 251/52) de zikretmektedir.

Bu talebe, Değirmenci İbrahim'dir. Bursalı bir sanatkârdı. Fakat, onun da doğum yılı kayıt edilmemektedir. Bu nokta meçhul kalmakla beraber mütaakip hayatı hakkında gayet geniş izahat vardır. Sanatkâr, bütün hayatını Bursa'da geçirmiştir. Hattat, aynı zamanda saatcı, bundan başka da bıçak, kalemtıraş yapardı ve hakkâkti. Üstadı Zeki Dede gibi, pek güzel tâlik yazardı.

Bursa'da Ulu Cami ve Hüdavendigâr Camiinde, Söğütde Ertuğrul Camiinde yazıları bulunmaktadır. Bir defasında Mahmut Celâlettin Paşa'nın siparişini kabul etmiş; fakat yazıda bir (v) harfi noksan olduğunun Paşa farkında olmamış. Lâkin, yazı ikmal edildikten sonra Paşa (v) nin eksikliğini sanatkâra hatırlatınca o da müsveddede bunun unutulmuş bulunduğunu kendisine göstermiş ve Paşayı mahçup etmiş. Bilâhare, o boş yere bir (v) ekliyerek bu noksanı tamamlamış ve Paşayı hayrette bırakmıştır.

(1320) de Hicaz'dan avdetinde Üsküdar'da misafir kalmış ve kısa bir hastalığı mütaakip orada vefat etmiştir. Mezarı, Nuh Kuyusunda Harmanlık'ta Seyit Ahmet deresine giden yolun sağındadır. Konuşması insanı sıkmaz, neşeli bir zattı. Burada yazılarından bazı örnekler veriyoruz.

Bundan sonra, Çelebi Yusuf Ziya Paşa'yı takdim ederim. Gerçi, kendisi Mevlevihanede oturmamış, oradan yetişmemişdir. Fakat, Mevlâna soyundan geldiği gibi Mevleviliğe ait konularda çalışmış bulunmaktadır. Eserlerinden pek azını görebildiğim bu sanatkârın Mevlevîlik konuları üstünde çalıştığını Paşanın kardeşi oğlu rahmetli İsmail Bey söylemişti. (Eski Galata Saray Müdürü, Galata Saray Mektebi hakkındaki değerli eserin müelifi Fethi İsmail Bey'in babasıdır.) Y. Ziya Paşa (1840-1897) yılları arasında yaşamışdır. Askerlik mesleğinden yetişerek genarallığa kadar yükselmiş, birçok yıllar Anadolu vilâyetlerinde kumandanlıklarda bulunmuştur. Çelebi Abdün-Nafi Efendi'nin oğludur. İlk tahsilinden sonra, orta ve yüksek tahsilini Harbiyede tamamlamış, resim zevkini bu mektepte ileri götürmüştür. Harbiyede pek kudretli Türk hocaları resim dersi öğretiyorlardı. Kendisi (1276-1860) yılında kurmay yüzbaşı olarak çıkmış, Genel Kurmay birinci şube müdürlüğünde, Petersburg Türk Sefareti askerî ateşeliğinde

bulunmuştur. Evelleri Abdülaziz'in zamanına kadar taşra memuriyetlerinde dolaşmış, İstanbul'a geldiği vakit saraya yaver olarak alınmışdır.

Bu vazifede bulunduğu zamanlarda sarayda ve dışarda büyük ve kuvvetli bir sanat hayatı göze çarpıyor. Ressam Ayvazovski ve Berton sarayda çalıştıkları gibi Guillemet hariçte açtığı akademide bu ceryanı destekliyordu. Sanat aşıkı Paşa, bu iki ceryandan da ayrı ayrı faydalar temin etmekle kalmamış, ayni zamanda kıymetli eserlerini (1908) yılına kadar, devam ettirmiştir. Bu tarihte geçirdiği hastalık çok sevdiği resimden, daha sonra da hayattan onu ayırmıştır.

Osman Hamdi Bey hakkında Türk kaynaklarında ve yabancı dillerdeki literaturlarda geniş ölçüde izahlar vardır. (1842) de İstanbul'da doğdu. (1857) de Hukuk tahsili için Paris'e gitti. Orada 12 sene kaldı. Ressam Blanje ve Jerum'un atölyelerinde resim tahsil etti. (1869) da İstanbul'a döndü. (1871) de İstanbul'da sanat hayatına başladı. Çeşitli süjelerde resimler işledi. Yüksek bir enteriyör ressamıydı. Hamdi Bey, yalnız ressam değildi. Mimarîden, müzikden, şiirden de anlardı. Türklüğe fayda veren zengin yönlerde çalıştı. Resim hayatını memlekette ve dışarıda yaymağa vasıta oldu.

Sanatkârın kuvvetli desenle işlediği kaplumbağlar mürebbisi Mevleviliği ilgilendiren bir eseridir. Bu tablo, şimdi İstanbul'da Türk Ocağındadır. (1330-1914) de Osmanlı Ressamlar Cemiyeti gazetesinin fevkâlade nüshasında bu resim intişar etmişse de ondan bir kopyayı pek koyu çıktığı için burada sunmak mümkün olamamıştır.

Hacı Vesim Paşa birkaç sene farkla yukarıdaki meslek arkadaşını takip eder. Vesim Paşa hem kuvvetli bir Mevlevî, hem de değerli bir ressamdır.

(1824) te İstanbul'da doğmuştur. Babası Bahriye Emini Mehmet Reşit Efen'didir. Deniz Harp Okulunda tahsilini tamamladıktan sonra, gemilerde subaylık, süvarilik, kumandanlık etmişdir. (1851) yılında İngiltere'de denizcilik ihtisası yapmıştır. (1857) de henüz veliaht bulunan Abdülaziz'e Peyk-i Şevket vapurunda süvarilik etmişti. Bilhassa, bu resmî vazifeler arasında sanatla az meşgul olabilen Paşa, Derya kaptan-

lığına kadar yükselmiş, Abdülaziz'in tahttan endirilmesinden sonra gözden düşerek Üsküdar Şemsi Paşa sahilindeki konağında dışarıyla ilgisini kesmek zorunda kalmış, birçok Kuran'lar yazmış, güzel tablolar işlemiştir.

Resimdeki kudreti kendisi için ayrı bir yer tefrik etmemize sebep olmuştur. (1887) tarihli bir tablosu Galata Mevlevihanesindedir. Konya Mevlâna Dergâhı postuna tâyin edilen Abdülvahit Çelebinin padişahtan ferman almak üzere geldiği sırada yapılan resım, bir semağ âyinini gösterir.

Bu konpozisyondaki şahısların izahı şöyledir:

"Konya Mevlevihanesi Post Nişinliğine tâyin buyurulan Reşadetli Abdülvahit Çelebi Efendi hazretlerinin Kulekapısı Mevlevihanesinde âyini icra buyurdukları sırada hazır olan zatlerin resimleri olup eski Derya Kaptanı devletli Hacı Vesim Paşa'nın vukubulan görgüsü üzerine yaptıkları resimdir. Mutrıp'dan (Sazlarının çalındığı ve ayinlerin söylendiği yer) Posta doğru bakılınca Vahit Çelebi'nin sağında Kulepapısı Şeyhi Ataullah Efendi, yanında Kasımpaşa şeyhi Ali Efendi, ortada semağ eden Selânik Şeyhi Eşref Efendi, onun alt yanında semağ eden Yeni Kapı Mevlevi Şeyhi Celâl Efendi, onun hizasında ve sol tarafında semağ eden Üsküdar Şeyh Vekili Halit Efendi, onun üst yanında semağ eden Bahariye Mevlevi Şeyhi Hüseyin Efendi, ortada başı destarlı genç çocuk Manisa Şehi Adbülhalim Çelebi, Çelebi Efendi'ye baş eğen, semağzen başı Hacı Halil dede. Mutrıpta olanlar Neyzen başı Ahmet dede, ikinci neyzen Cemal dede, Kudümzen başı Raif dede, Kudümzen Hacı Kemal dede. Mutrıp'ta bulunan küçük Şeyh, Üsküdar Mevlevî Şeyhi Ârif Efendi. Mutrıpta bize göre sağda arkasında Avniye olan zat Hacı Vesim Paşa (bu tablonun ressamı) tam karşısında soldaki sivil zat Hacı Vesim Paşa'nın yaveri ve şimdi hayatta olan Eczacı Vasıf Bey'in babasıdır. Vahit Çelebi'nin solunda elleri kavuşmuş beyaz sakallı sivil, Âyandan Bursalı Rıza Efendi (Ressam Murtaza Bey'in babası) Minbere dayanmış göğsünde kordon bulunan asker Hacı Vesim Paşa'nın damadı padişah yaverlerinden Yarbay İsmail Bey (bu zat sonra paşa olmuşdur). Bu tablonun tarihi (15 Zilkade 1305. 12 Temmuz 1304.)

Dr. Ali Bey ise ihmal edilmiyecek muhiplerimizden bir ressamdı. Hekimlik meslcğinde yetişmiş olan bu zat, uzun yıllar Haydar Paşa Tıp Fakültesinde Zooloji müderris (Profesör) yardımcısı, daha sonra Fen Fakültesinde ayni dersin Profesörü olmuştu. Dr. Ali Bey, pek güzel sezişleri olan bir sanatkârdı. Ahmet Celâlettin Efendi'nin Şeyhliği zamanında, Galata Mevlevihanesinde Tekbirli Sikke giymiş ve muhip olmuştu. Bu Mevlevihanenin âyin günü olan Cumaları behemahal Dergâha gelir ve benim hücremde Tennuresini giyer, mukabeleye iştirak eder, büyük bir vecd içinde semağ ederdi.

Birçok peyzaj ve Natür mort süjeli tabloları arasında Mevleviliğe ait konular da yer almıştır. Henüz genç denilecek bir cağda (1927) yılında ölmüştür. Bu tarihte Almanya'da bulunduğum için eserlerinin fotografisini tedarik etmeye muvaffak olamadım.

Bu kafilenin hayatta bulunan temsilcileri:

İbrahim Çallı, Murtaza Elker, Dr. A. Süheyl Ünver, Mahmut Baykara Beylerdir. Bunlardan İbrahim Çallı (1882) de Denizli'nin Çal kazasında doğmuş. Orta tahsilini tamamladıktan sonra, İstanbul ve Paris'de okumuştur. Bütün güzel sanat müntesiplerinin tanıdığı bu değerli artistin sanat ve şahsiyeti hakkında birçok yazılar bulunduğu için, onları yeniden burada tekrarlamağa hiç lüzum görmüyorum. Onun tabloları önünde hayranlık duyduğumuz gibi, kendisinin de Mevlâna ve Mevlevilik hakkında mistik bir bağlılık taşıdığını yazmak yerinde olur. Ressam Çallı'nın cuma günleri Galata Mevlevihanesine geldiğini, yahut bir tanıdığına Mevlevî kıyafeti giydirerek atölyesinde dapre natür eserler meydana getirdiğini biliyoruz. Ressam Çallı'nın bu içten bağlılığı dolayısı ile Türk Ressamları Cemiyetinin İstanbul ve Ankara'da açtığı sergilerde tek başına portreler halinde, bazen kompozisyon şeklinde Mevlevî resimleri teşhir edilmiştir.

Murtaza Elker soycak Mevlevî olan bir aileye mensuptur. Babası Evkaf Nazırlığı, Âyan âzalığı gibi mühim vazifelerde bulunmuş olan Bursalı Rıza Efendi'dir. M. Elker İstanbul'da doğmuş, hususî hocalardan konaklarında tahsil yapmış, güzel yazı yazmayı öğrenmiş. Bundan başka, Sanayi-i Nefise

denilen Güzel Sanatlar Akademesine devam ederek resmin muhtelif şubelerinde çalışmış ve burasını birincilikle bitirmiştir. Uzun seneler Meşrutiyet padişahlarının saraylarında kâtip olarak çalışmıştır. Vücuda getirdiği tablolardan Mevlevilikle ilgisi bulunanlar şunlardır: Bahariye Mevlevihanesi Şeyhi Hüseyin Fahrettin Efendi, Galata Şeyhi Ahmet Celâlettin Efendi, Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmet Remzi Akyüreğin ve babası Bursalı Rıza Efendi'nin portrelerini yaptığı gibi, Dr. F. N. Uzluk'a Hekim Başı Mustafa Behçet, Apdülhak Molla, İsmail Paşa, Dr. Hayrullah Efendi, Hekim Başı Salih, Kırımlı Aziz, Lady Montague, Fatih, III. Selim, II. Mahmud'un portrelerini büyük muvaffakiyetle kopya etmiştir. Bundan başka, Ankara Tıp Fakültesi Anatomi Enstitüsü hesabına Dr. Mazhar Paşa, Dr. İsmail Besim Paşa, Köse Tevfik Bey, İsmail Hakkı Bey, İngiliz Hekimi Jenner ve Hippokrates'in portreleri ile daha birçok tablolar yapmıştır.

Murtaza Bey kuvvetli deseni, Anatomideki derin bilgisi dolayısı ile tablolarında perspektiv, renklerin kaynaşması, uzlaşması, gerekse anatomik proportionlar bakımından devrimizin birinci sırada gelen ressamlarındandır. Yaşı 80 i geçtiği halde, 20 yaşındaki bir delikanlı gibi çalışmaktan zevk duymaktadır.

Dr. Süheyl Ünver (1898) de İstanbul'da doğmuştur. Hekimlik Tarihine ait kitap ve yazıları, Güzel Sanatlara dair eserleriyle tanınmıştır. Babası Muhaberatı Umumiye Müdürü ve bilginlerimizden Mustafa Enver Bey'dir. Büyük babası meşhur Hattatlarımızdan Şevki Efendi'dir. Mercan lisesinde okumuş, İstanbul Tıp Fakültesinden (1920) yılında mezun olmuş, Gureba Hastanesinde asistanlık etmiş, Paris Tıp Fakültesinde Prof. Dr. Marcel Labbe'nin yanında uzmanlığını bütünlemiş, Akil Muhtar Bey'e Doçent olmuş, sonra başlı başına İstanbul Tıbbiyesinde Tıp Tarihi Kürsüsünü idareye memur edilmiştir. Bu vazifesinden başka Güzel Sanatlar Akademisinde Minyatür hocalığı etmiş, memleketimizde âdeta unutulmuş olan bu çok mühüm sanat şubesini diriltmiştir.

Yurdumuzda olduğu kadar dış memleketlerde de çok iyi tanınmış olan Dr. Süheyl Ünver'i burada anlatmağa lüzum

yoktur. Birer hazine olan Kitaplıklarında usanmıyan bir gayretle yaptığı araştırmalar sırasında rastladığı minyatür, tezhip gibi ince sanat eselerini kıskanmadan haber veren bu muhterem üstadın, Topkapu Müzesinde elde ettigi bir Mevlevî Minyatürünü buraya koyduk.

Bahsimizi bitirmeden Kutbü Nâyî ve diğer bazı neyzenler için yapılmış resimlerden de söz açalım:

1) Neyzen Kutbü Nâyi Hamza'nın ve gerek neyzen ismi altında toplanan el yapması resimlerin bulundukları yerleri işaret ediyoruz: Bunlardan Hamza Dede'ye ait ilk eser Hasip Dede tarafından birinci Ebubekir Çelebi zamanındaki Dergâh Kütüphanesinde mevcut ve fakat sonradan kayıp olmuş resimli mecmuadan yepılmış bir kopyadır. Hususî koleksiyonumuzda bulunmaktadır. İlk renkli kopyası (1924) de Millî Mecmua'da neşredilmişti.

2) Ankara'da Etnoğrafya müzesinde (No 8185) de saklı durmaktadır. Deri üstündedir. Pek yıpranmış ve hattâ rengi solmuş bir vaziyettedir. Ebadı (16×29) dır. Bu eser, Müzeye (1934) yılında Bedesten'den satın alınmış, Mevlevîlere ait camekânda muhafaza olunmaktadır. Ressamı ve tarihi yoktur. Henüz yayına verilmiş değildir.

3) Derviş Haşim adında bir Mevlevî ressamı tarafından (1011-1602) de işlenmişdir. İstanbul'da Belediye Müzesinde hıfz edilmektedir. Mezkûr resim, ufak kıtada ve renklidir. Şimdiye kadar, hiçbir yerde neşredilmemiştir.

4) Prof. Dr. A. Süheyil Ünver'in koleksiyonunda durmaktadır. Tahta üstüne hâkkedilmiştir. Ressamının kim olduğu maalesef malûm değildir.

5) Ressam Osman Hamdi Bey tarafından XX. asırda tersim edilmiştir. Kaplumbağa Mürebbisi adı altında büyük kıtada yağlı boyadır. Eser, merhumun İstanbul'daki kerimesi Leylâ Hanım'ın koleksiyonunu süslemekte idi. Şimdi Türk Ocağındadır.

6) Ressamı meçhul ve (1585) de neşredilmiş İngilizce Osmanlı Tarihinin içersindedir. Maalesef, resmin kimin koleksiyonunda ve nerede bulunduğu tamamiyle meçhuldur.

7) İstanbul'da Galata Mevlevihanesi Şeyhlerinden merhum Ahmet Celâlettin Dede'nin elinde bulunuyordu. Resim, daha

çok bu Mevlevihanenin neyzen başısı Ali Bey'i tasvir etmektedir. Suluboya olarak Müsahip Sait Efendi tarafından işlenmişti. Ebadı (24×18) dir. Kâğıt üstüne yapılmıştır. Bu gün eser, oğlu M. Sadrettin Baykara'dadır.

8) Muasır ressamlardan İbrahim Çallı tarafından yapılmış yağlı boya bir tablodur. Oturur pozda bir neyzeni tasvir etmektedir. Hasan-Âlî Yücel'in kolleksiyonunda durmaktadır.

9) İbrahim Feyhaman'nın işlediği bir büyük tablodur. Bir Mevlevî neyzenini göstermektedir. Ebadı ve saklı durduğu mahal belli değildir.

10) Merhum Rauf Yekta kitaplığındaki bir musiki mecmuasının içindedir. Mecmuanın aslı Nâyi Osman Dede'den gelmedir. Son zamanlarda mahdumu Emcet'te bulunuyordu. Eser, orta ölçüde pülümle çizilmiş destarlı bir neyzeni ayak üstü pozunda tesbit etmektedir. Giydiği hırkanın sağ ve sol kısımları üstünde "Kutbü Nâyi Hamza Dede—Kaddese Sırrahu" sözleri dekoratif bir tarzda yazılıdır.

Resmin sağ tarafında ve üstte tâlik ile yazılmış kitabeler "Hazreti Mevlâna'nın neyzen başısı Kutbü Nâyi Dede Kaddese sırrahül aziz" ibaresi vardır. Mecmuanın içinde resim hakkında maalesef izahat yoktur, mecmuanın Nâyi Osman Dede'ye ne suretle geçtiği de malûm değildir.

BİBLİYOGRAFYA

Prof. Dr. Ernst Kühnel, Die Samlung türkischer islamischer Kunst im Tschinili Köschk, Tafel 40, Seite 45, Berlin 1945.

Halil Edhem, Elvahı Nakşiye koleksiyonu, sayfa 17/18/19, İstanbul 1924.

Mehmet Tahir, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti gazetesi, yıl 2, No 16, sayfa 223/227, İstanbul 1329.

Mehmet Tahir, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti gazetesi, yıl 2, No. 17, sayfa 252, İstanbul 1330.

Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, sayfa 169-170, İstanbul 1939.

Josef von Karabacak, IV, Muhammedanisehe Kunststudien, Seite 76/82, Wien 1913.

M.S. Dimand, A. Handbook Muhammedan dekorativ Arts, P 34, f 11, New York 1939.

A. Thalasso, Der-i Saadet, p 25, Paris 1908.

Mehmet Ziya, İstanbul ve Boğaziçi, Cilt I, Sayfa 354/355, İstanbul 1336.

Faik Reşat, Hazine-i Fünun mecmuası, sene 3, No 23, sayfa 185/186, İstanbul 1309.

Cevat Rüştü, Edebiyatı Umumiye, Mecmuası, sayfa 443/445, İstanbul 1334.

Rauf Yektâ, İkdam gazetesi, No 9033, sayfa 4, İstanbul 1922.

G. Perrot et S. Reinach, Revue Archéologique, p 407/413, Paris 1910.

Abdürrahman Adil, İkdam gazetesi, sayfa 3, İstanbul 1922.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Cilt 1/2/3, sayfa 263/267, İstanbul 1914.

Ekrem Reşat, Osman Ferit, Musavver Nevsalı Osmanî, sene 3, sayfa 204/205/206, İstanbul 1327.

Dr. Rifat Osman, Millî Mecmua, yıl 4, sayı 83, sayfa 1261, İstanbul 1924.

Mehmet Sürcyya, Sicilli Osmanî, Cilt 2/3/4, sayfa 21/26, İstanbul 1308.
Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Ressam Levnî, sayfa 3/10, İstanbul 1951.
Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Konya Mecmuası, yıl 11, sayı 6/7/105, Konya 1947.
Şahabettin Uzluk, İkdam gazetesi, No 8839, sayfa 2, İstanbul 1921.
Şahabettin Uzluk, Millî Mecmua, No 17, Cilt 1, İstanbul 1924.
Ali Enver, Semağhane-i Edep, sayfa 193/194, İstanbul 1309.
Mehmet Fuat Köprülü, İkdam gazetesi, No 8839, sayfa 2, İstanbul 1920.
Esrar Dede, Tezkeretüşşüara, Varak 94, Yazama (Halet Ef. Kütüphanesi No 1211).
Hüseyin Ayvansarayî, Hadıkatül Cevâmi, Cilt II, Sayfa 21/26, İstanbul 1282.
Mehmet Esat, Mirâti Mühendishane-i Berri-i Hümayun, sayfa 121/122 İstanbul 1312.
Mehmet Esat, Mirâtı Mekteb-i Harbiye, Cilt I, sayfa 264 İstanbul 1310.
Şemsettin Sami, Kamusül-a'lâm, Cilt I, sayfa 527, İstanbul 1306.
Evliya Çelebi, Seyahatname-i Evliya Çelebi, Cilt I, sayfa 61, İstanbul 1314.
Sâkip Dede, Sefine-i nefise-i mevleviyan, Cilt 2/3, sayfa 37/50/51, Kahire 1283.
Ahmet Halis Dede, Sefine-i nefisei mevleviyan zeylı, varak 186, Yazma, (merhum Sait Çelebi Kütüphanesi)
Dokakin zade Ahmet Bey, Divan. yazma (Ali Emiri Kütüphanesi No 17).
Ali Eşref Dede, Mecmua, yazma, (Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk Kütüphanesi).
İmad Recep Dede, Mecmua, yazma (Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk Kütüphanesi).
Gavsî Dede, Mecmua, yazma (Merhum Rauf Yektâ ailesi Kütüphanesi).

Nâyi Osman Dede, Mecmua, yazma (Merhum Rauf Yektâ ailesi Kütüphanesi).

Ali Nutkı Dede, Mecmua, yazma, (Yenikapı Mevlevihanesi kütüphanesi).

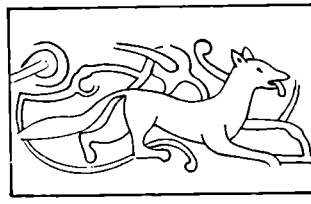
Tahsin Öz, Güzel sanatlar Mecmuası, No 4, sayfa 4/7, İstanbul 1942.

Abdülbaki Dede, Mecmuai Tevarih, yazma (Yenikapı Mevlevihanesi Kütüphanesi)

Müstekim zade Süleyman Sadettin, Tuhfetül hattatin, sayfa 91, İstanbul 1928.

Bedri Rahmi Eyupoğlu, Cumhuriyet gazetesi, yıl 29, sayfa 2, No 10684, İstanbul 1954.

Mualim Naci, Esami, sayfa 247/250, İstanbul 1308.

III. MEVLÂNA'NIN RESİMLERİ

Muhtelif kolleksiyonların muhteviyatı— Türkiye'de hususî ellerdekiler— Kütüphane ve Müzelerde olanlar— İran ve Hind albümlerinden resimler— Avrupa müzelerinde bulunanlar— Amerika'daki resim— Resimlerin ressamları hakkında— Eserlerde sanat ve teknik tarafları— Benzeyiş bakımından aralarındaki farklar— Mevlâna'nın şemaili için mevcut dokümanlar— Hilyelere göre Mevlâna'nın tipi— Elbise şekilleri ve onların renkleri— Yazıya ait son söz.

یا حضرت مولانا

I. Kolleksiyonumda Mevlâna'nın muhtelif kütüphane ve müzelerden kopya edilmiş mütcaddit fotoğrafileri vardır. Onlardan ilki İ. Mahvi tarafından hediye edilen bir fotoğrafidir. Aslı, Tahran'da Şah'ın hususî müzesinde bulunmaktadır. Resim, deri üstüne el ile ve boyalı olarak işlenmiştir. Fakat, sanatkârı meçhuldür. Tablo içinde, iki portre göze çarpıyor. Ön plânda, Mevlâna çömelmiş bir vaziyette, sol eli şakağında, sağ elile dizini tutuyor. Arkasında, kollu bir hırka, başında sivri bir külâh üzerinde önden yanlara doğru genişliyen destar sarılıdır. Düşüncelidir. Kaşları yay gibi ve uzun, gözleri büyükçedir. Bıyıkları kesik, sakalı seyrek ve uzundur. Karşısında, Şemsi Tebrizî sağ dizi kalkık ve sol ayağı üstüne oturmuştur. Yüzünü, asayı tutan ellerinden sağı üzerine dayamış; sol elile sağ elinin biraz altından asayı tutmaktadır. Genç simalı, uzun saçlı, başında dilimli bir külâh vardır. Sırtında, diz kapağına kadar, bugünkü İranlıların giydiği entari, ince bir kemerle belden bağlanmıştır. İkisi de, bir noktaya bakıyor. Arka plânda ufak bir dere uzaklardan dolana dolana akıyor. Daha ileride, burası tabloda üçüncü plâna düşmektedir, ağaçların önünde bir yapı görülüyor ki, bu ufukla biten dağların ön tarafındadır.

II. Beyazit Kütüphanesinde mevcut bir Mesnevî içine yapılmış tasvirdir ki, kitabın sonunda قدتمت المثنوى المعنوى المولوى الجلالية الرومية بحمدالله توفيقه فى تاريخ يوم الخميس دهم شهر جمادى الثانى ثمان عشروالف الهجرية النبويه 1018 kaydından hattatın Mesnevî'yi (1602) de bitirdiği, binaenaleyh resimlerin de bu tarihten biraz sonra yapılmış olduğu kabul olunabilir. Eser (1850) de Sultan Mecid'in anası Bezmiâlem بزم عالم tarafından vakfedilmiştir. Mesnevî, altı ciltten ibarettir. Birinci ciltte, karşılıklı sahifeler üzerinde ayrı ayrı iki kompozisyon vardır. Birincisinde Mevlâna, bahçe içersinde yüksek bir sed üzerinde oturuyor ve ders takrir ediyor. Başında iri bir kavuk, yüzü uzun ve gözleri bir noktaya bakıyor. Üstünde kırmızı bir hırka, altında koyu kahve rengi bir tennure vardır. Bağdaş kurmuş, sol eli dizi üstünde duruyor. Sağ elile işaret ederek bir şey anlatmaktadır. Ortada, sekiz köşeli bir havuz içinde ördek yüzmektedir. Müridler, iki sıra olmuşlar büyük müşridin coşkun kelâmlarını heyecanlar, vecitler içinde dinliyorlar. Her biri, muhtelif vaziyetlerdedir. Döşeme mermer parçalardan mürekkeptir. Mevlâna'nın oturduğu yerin arkasında parmaklık ve yanında bir ağaç bulunyuor. Sedirin bahçeye iki kapısı vardır. Koyu yeşil selviler ve çamlar altunî bir ufukla nihayet buluyor. Büyüklüğü 9,5 × 15,5 sm., etrafında gayet güzel işlenmiş bir tezhip dekoru, bakışları toplamaktadır. Diğer sahifede, Dervişlerin yemek pişirmelerine ait bir kompozisyon mevcuttur. Ortada bir kazan kaynıyor ve etrafında birkaç mürit aş hazırlamakla meşguldür. İkinci ciltte üç tane tablo, üçüncü ve dördüncü ciltlerde ikişirden dört, ve altıncı ciltte dört tane resim vardır. Eserler suluboyalıdır. Ressamları meçhuldür. Renk ve şekilleri teknik yönünden güzel olmasına rağmen, idealist çığıra mensup bir Ressam tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

III. Aynı kütüphanede No. 5017. 22 × 16 sm. büyüklüğünde bir mecmua içinde Mevlâna'nın başka bir portresi vardır. Mecmua, A. Kemalettin Paşa'nın Tahran sefirliği zamanında, İran Ressamlarından birine yaptırılmıştır. Bunun da, diğer Mevlâna portrelerile meşgul olmuş sanatkârlar arasında Necefli Ağa نجفلی آغا tarafından yapıldığına inanıyorum. Çünki

aynı Ressamın mezkûr kütüphanede mevcut ikinci bir eseri bulunmaktadır. Mecmua Bezmiâlem sultan vakfıdır. Mecmuanın içerisine de Mevlâna'dan başka daha bir çok büyüklerin portreleri mevcuttur. Ressama göre, Mevlâna'nın tipi şudur: İri bir vücut, baş sola doğru eğilmiş ve üzerinde destarlı bir sikke; omuzlarını aşacak kadar uzun saçlı ve siyah sakallıdır. Arkasında tennure; sol eli, bükülmüş dizi üzerinde işaret yapıyor [31]. Sağ eli çömelen sağ dizi üzerindedir. Bir postta oturuyor. Yerde açılmış bir kitap içinde Mesnevîden alınmış iki mısrağ yazılıdır. Renkler sarıcadır. Fonda mihraba benzer bir şekil görünüyor. Portre, muşamba üstüne yağlıboya işlenmiştir. Bazı perspektif ve anatomi hatalariyle beraber, bir seyyah karekterini veriyor. Vakıa, Asya içlerinde tasavvuf ve şiir âleminde uzun saçları, durgun gözleri ve soluk benizleriyle pek çok tipler yaşıyordu. Fakat, tabloda coşkun bir âşık, derin bir mütefekkirden ziyade, solgun ve siyah renklerden akan karakter sükûnet içinde muhitte gördüklerini, işittiklerini topluyor [32].

IV. Müzelerde mevcut portrelerden biri, Boston şehri müzesindedir. Nevyork şehbenderi M. A. Tevfik, bir fotoğrafisini göndermişti. Eserin oraya ne suretle düştüğü hakkında katî bilgim olmamakla beraber, R. Martin'in kolleksiyonu satıldığı zaman, eserin mezkûr Müze tarafından alınmış olması kabildir [33]. Belki de, eserin doğrudan doğruya Şark kolleksiyoncuları tarafından müzeye satılmış olması mümkündür. Bu hususta, henüz bir mütemmim malûmat yoktur. Tabloda, Mevlâna dizini ellerile kilitlemiş bir pozda oturuyor. Arkasında,

[31] Bu resim Alman müsteşriklerinden G. Rosen tarafından ilk defa Almancaya çevrilen Mesnevî içerisinde neşredilmiştir. Bu tercümenin ikinci tabını G. Rosen (1913) de Münihte yayıma çıkarmıştır. Aynı resmin benzeri Konya'da A. Koyunoğlu'nun kitapları arasındaki yazma bir Mesnevî içindedir.

[32] Bu portrenin bir fotoğrafisini değerli dostum Dr. A. Süheyl, Konya Halkevinin (1948) de çıkardığı Mevlâna nüshasında pek faydalı bir makale ile yüze vermiştir. (1075) de Nesip Dede Konya'da Mevlâna türbesinde bir mecmua içinde bir çok resimler gördüğünü haber veriyor. Pek çok araştırmalar yaptığım halde, adı geçen mecmuayı görmeğe muvaffak olamadım.

[33] Bu resmin ilk kopyasını R. Martin "İran Hind-Türk minyatürleri,, nden bahseden kitabında (1912) de bastırmıştır.

koyu renkli bir hırka ve başında kavuk vardır. Bıyıkları kesik ve beyaz sakallıdır. Yüzü, esmer ve uzuncadır. Portre, hafif bir çizgi üstüne çok az bir gölge ile işlenmiştir.

Portrenin alt kısmında tâ'lik bir yazı ile مولوئ روم kelimelerini okuyorum. Resmin ne zaman yapıldığına ve ressamına dair, hiçbir işaret yoktur. Yalnız, teknik yönünden fikrimi söylersem XIV. asır Türk mektebine mensup bir Ressam tarafından işlenmiştir, diyebilirim. Eser, şimdiye kada gördüğüm ve incelediğim portreler yanında işçilik bakımından üstün bir değere ve olgunluğa maliktir. Bilhassa, çok kıymetli bir desen mevcudiyeti, eserin olgun bir ressam tarafından işlendiğine delâlet ediyor. Eser herhalde şemailde olan Mevlâna tipine bazı noktalardan temas etmektedir. Bu yönden portre Beyazit Kütüphanesinde bulunan portrelere nazaran, daha çok hakikate yaklaşan bir resim olabilir. Bununla beraber, membaların bahsettiği Aynüddevle'nin eserlerinden olmadığı pek muhakkaktır.

V. Kütüphanelerdeki portrelerden bir tanesi, Konya'da Mevlâna müzesindedir. Resmin arka yüzüne yazılan yazılarda ne suretle elde edildiği ve ressamının kim olduğu hakkında izahlar vardır: "(1839) tarihinde Halep Mevlevî Şeyhi merhum Hacı Abdülgani Dede Efendi Dersaadette bulunduğu hengâmda cennet-mekân Sultan Abdülmecit Han'ın hazine muhafızı vasıtasile hazine-i celileyi ziyaret ettiği bir sırada hazine-i mezkûrede mevcut Hazreti Pir Efendimizin resmi âlisini müşahede etmekle badezziyare muhafız mezkûrden talep etmesi üzerine resmi şerif hediye olarak hassaten Efendii mumaileyhe ihsan edilmiştir. (1867) Tarihinde Halep Mevlevîhanesine gelen üstat bir nakkaşın desti muavenetile resmi âlinin bir sureti alınarak asıl resmi kadim dahi seadetlu Çelebi Efendi tarafından tarafi-zişerefi mürşidânelerinden talep buyurulmasına binaen tarafi fakiranemizden huzuru lâmiünnur-ı hazreti Pire niyaz maksad-ı hayır mırsadile takdim kılınmakla el'an mahallî kütüphane-i mahsusada emanet-i saire meyanında mahfuzdur." Bunun altında, "İşbu resmi şerif nusha-i saniyyesile beraber makam muallâyi Mevlâna'da hıfzedilecektir ve tarafı dervişanemden vakfedilmiştir. 23 Ramazan" kaydı varsa da tarihi atılmaya unutul-

muştur ki, mezkûr resmin Hemdem Çelebi'nin makamda olduğu bir zamanda kendisine hediye edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 17×25,5 Sm. büyüklüğündedir. Beyazıt Kütüphanesindeki resimden 8×3,5 Sm. daha büyüktür. Tip itibarile, bu portreye büyük bir yakınlıktadır. Mevlâna, resimde post üzerinde çömelmiş bir pozdadır. Sağ elini koltuğu altına sokmuş, sol elini diz kapağına iki parmağı gözükür şekilde uzatmıştır. Büyük ve uzun kumral sakallıdır. Renklere göre: daha ziyade bir seyyah tesiri veriyor. Kaşları gür ve siyah, gözleri büyükçedir. Başında sivri bir külâh vardır. Ardında, mihraba benzer ve içerisinde koyu yeşilden açık sarıya renkler vardır. Altında, bol bir şalvar ve kuşak, ayakları çıplaktır. Ayaklarının yanında, yeşil kaplı bir kitap duruyor. Saçı iki omuzuna ayrık iniyor. Bütünü itibarile, renkler koyudan başlıyarak açık sarılarda bitiyor. Tertip ve tarz yönünden, Beyazıt Kütüphanesinde gördüğüm resme benziyor. Bana öyle geliyor ki, mezkûr kütüphanedeki portreyi işliyen Ressam (1867) de Halep Mevlevîhanesine uğramış ve orada bu kopyayı vücude getirmiştir. Halbuki, sanatkâr bu eserini suluboya ile işlemiş ve yumurta akile resm etmiştir. Eserin aslı benim kolleksiyonumdadır. Bu eserde de Beyazıt Kütüphanesinde ve Mevlâna müzesinde olan eserler gibi, ressamın adı yazılı değildir. Yalnız, A. Sabuhi Dede'nin kaydına göre: resmin (1867) yılında Halep Mevlevîhanesinde Abdülmecit hazinedarı tarafından Abdülgani Dede'ye hediye edilen portreden kopya edildiği anlaşılmaktadır.

VI. Tek portreden ibaret olan bir resim, yenikapı Mevlevîhanesi kütüphanesinde bulunuyordu. Şeyh Osman Efendi'ye Sultan Mecit tarafından hediye edilen bir portredir. Müzehhep bir kap içinde 8×12,5 Sm. büyüklüğündedir. Portrede, Mevlâna iki dizi üstüne oturmuş. Başında, destarlı sikke vardır. Başı, sol tarafa eğilidir. Sakalı sık ve beyaz, arkasında uzun bir hırka ve altında yenli entari (tennure) giyilidir. Elleri, hırkanın yenleri içine sokuludur. İki yenin birleştiği yerde, tesbih gözüküyor. Portrede renkler destar beyaz ve sikke sebye boyasındadır. Hırka yeşil ve tennure sebye kırmızısıdır. Yüz sebye, sakal ve bıyık beyazdır.

Portrenin kim tarafından yapıldığı malûm olmamakla beraber, üst sol köşede iki satırlık kitabede حضرت مولا خونکارك تصویر شریفلریدر. diye Selçukî hattıyle bir yazı vardır. Veled Çelebi'ye göre: resmin Mevlânaya ait olması icap ediyor. Vakıa, şemaillerdeki tarife göre portrede bazı noktalarda uyuşmazlık eksik değildir. Mevlâna'nın son zamanına ait portresi olmalıdır. Son yıllarında Mevlâna daha ziyade rengi uçuk, daha zayıf ve hattâ pek yorgun bir halde bulunuyordu. Bunnnla beraber, mevcutlar içinde sanatkârın şemaile en yaklaştığı portrelerden biridir. Bugün İstanbul'da İnkılâp müzesindedir[34].

VII. Kompozisyon içindeki bir diğer portreyi W. Arnold ortaya çıkarmıştır. Bu portrede Mevlâna, Konya (8/5/1237) Zerkuplar زر کوبلر Kuyumcular çarşısında Şeyh Salâhaddin Zerkub-ı Kunevî'nin dükkânı önünden geçiyor. Ön plânda, sağda Mevlâna bir kişiyle geliyor, sol tarafta üç delikanlı Mevlâna'ya teşrifat yapıyorlar. Hattâ, bunlardan biri Mevlâna'nın ayaklarını öpüyor. Mevlâna'nın başında sikke ve destar, arkasında yırtmaçlı bir hırka vardır. Solunda siyah sakallı ve başı destarlı zat, Hüsamettin Çelebi olmalıdır. Hırkasız ve tennurelidir. Onun arkasındaki genç, Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'dir. Resmin temsil ettiği hadise üzerine Mevlâna bu gazeli söylemiştir :

یکی کنجی بدید آمد درین دکان زرکوبی
زهی صورت زهی معنی زهی خوبی زهی خوبی
زهی بازار زرکوبان زهی اسرار یعقوبان
که جان یوسف ازعشقش برآرد شور یعقوبی
زعشق او دو صدلیلی چو مجنون بند می درد
کزین آتش بدید آید صبوری های ایوبی

[34] Bu resmi ilk defa Hasan-Âli Yücel, Yeni Kapı Şeyhi Abdülbâki Dede'den alıp "Mevlâna'nın Rubâileri" isimli kitabında (Remzi Kitabevi. 1932) renkli olarak yayınlamış, sonra N. Uzluk "Sultan Veled Divanı,, (1941) de renkli olarak neşretmiş, daha sonra "Güzel Sanatlar,, mecmuasında ve Konya Halkevinin "Mevlâna,, nüshasında (1943) de intişar etmiştir.

شده زرکوب وحق مانده تنش چون زرورق مانده
جواهر بر طبق مانده چه زر کوبی و کروبی
بیا بنواز عاشـــق راکه تو جانی حقائق را
بزن کردن منافق را چه توکزوی بیاشـــوبی

"Bu zerkûpluk "altın verakcılığı" dükkânından bir hazine çıktı; içi, dışı tam ve mükemmeldir, ne kadar güzelliktir, ne kadar güzelliktir.

Yakupların sırlariyle dolu ne güzel Zerkûplar pazarıdır ki Yusuf'un canı bile bunun aşkıyla Yakup gibi feryadu figan eder.

Burada oturan sevgilinin aşkıyla yüzlerce Leylâ, Mecnun gibi zencirleri koparacak derecede şuurunu kaybetti. Bu öyle bir ateşti ki Eyyubun sabırları buna tahammülde görülür.

Zerkûpluk gitmiş ve hak kalmış, vücudu bir altın verak gibi saf, sade olmuş, cevherler meydana dökülmüş. Burada artık ne zerkûpluk, ne kerrupluk kalmıştır.

Gel, âşıkları okşa, çünkü hakikatların ruhu sensin, seni aldatan, yanıltan iki yüzlünün boynunu vur[35]."

İkinci plânda poyrazdan bir pençereli dükkân içinde Şeyh Salâhaddin (1166-1241) ve çırağı karşılıklı oturmuşlar, örs üzerinde altın döğüyorlar. Kompozisyon, yalnız Mevlâna'nın tarihî bir cezbe ânını tasvir etmesi bakımından da büyük bir değeri haiz bulunuyor. Arnold'daki kayda göre, resim XIV. asra ait bulunmaktadır. Hattâ, meşhur büyük ressam Behzad'ın eserleri arasında gösterilmektedir. Vakıa, kuvvetli bir tahminden başka bir şey olarak kabul edilemiyen bu iddiayı bırakıp Selçukî mektebi tesiri altında kalmış bir ressama atfetmek daha doğru olabilir. Bu tahmin, benim eserde gördüğüm çalışma tarzına dayanmaktadır.

Çünkü, resim kompozisyonunda mimarî partilerde ve şahıslardaki kostümlerde bu nokta olanca kuvvetile göze çarpmaktadır. Binaenaleyh, Arnold'un XIV. asıra ait gösterdiği bu eserin pek çok noktaları dediklerimi teyit etmektedir.

[35] Bütün menakipler, bu hâdiseyi geniş ölçüde kaydediyorlar. Bilhassa, Mevlâna gazelini bu esnada irticalen söylemiştir. Şeyh Salâhaddin (657 غره محرم سنه)de Konya'da vefat etmiştir. Kabri Mevlâna türbesi içinde Sultanülülema'nın sol tarafındadır.

Hattâ, eser bu sebeplerden dolayı pek kuvvetli bir vesika olmaktadır. Behzad'ın müteaddit mevzularda işlediği pek çok eserlerini tanıdığım halde, burada ilk defa olarak böyle bir eserin ona atfedildiğini görüyorum. Arnold'dan başka Şark ressamlarile uğraşmış birçok garpli inceleyicilerin kitaplarında, bu iddiaya tesadüf etmiş değilim.

Bilhassa, eser Mevlevî menakiplerini pek yakından ve hattâ derinden etüd etmiş bir ressam tarafından vücude getirilmiştir ki, sanatkârın bu vak'ayı hakikî vesikalara istinat ettirmesi, kendisinin pek bilgin bir Mevlevî olduğunu bile iddia ettirmeye kâfi gelmektedir [36]. Şimdiye kadar, aynı mevzula hariçten bir Ressamın meşgul olduğunu bilmiyorum. Onun içindir ki, Arnold'un sanatkâr hakkında verdiği bu haberi ilk defa işittiğimden hayret ediyorum. Belki de, Behzat بزاد diye gösterdiği sanatkârın Selçukî devri ressamlarından birinin adıdır. Çünkü, eserde filân Behzat diye hiçbir işaret bulunmamaktadır. Daha ziyade, Behzat adlı bir ressamın olduğu kabul edilmiş bir mecmuadan koparılmış olması düşünülebilir.

VIII. Mevlâna'ya ait portrelerden biri Ankara'da Etnoğrafya Müzesinde bulunmaktadır. Resim, tek halde portre değildir. Mevlâna'yı Şems ile birlikte gösterir bir kompozisyondur. Eser, (1864) de adı meçhul bir İranlı ressam tarafından İstanbul'da işlenmişdir. Resim, herhalde bir Paşa için sipariş edilmiş olacaktır. Bilâhare, Paşa'nın vefatından sonra terekesi meyanında satılmış ve bir Macar tarafından satın alınarak Budapeşte'ye götürülmüştür. Maalesef, fotoğrafın Etnoğrafya müzesine ne suretle düştüğü hakkında bilgi mevcut değildir. Yalnız, mezkûr eser işlendiği zaman daha birtakım resimlerle bir albüm içinde bulunduğunu işitmişler vardır.

İşçilik ve kıyafet bakımından eserin XIX. asra ait olması pek mümkündür. Bilhassa, eseri işliyenin bir İranlı olmasına gelince bu noktayı bir vesika ile doğrulamak kaabil değildir.

[36] Bugün yaşamaktaki ressamlar arasında İ. Çallı'nın bu mevzuda uğraştığını pek yakından biliyorum. Hattâ, Mevlevîler adlı bir tablosunu Ankara Resim Sergilerinden birinde teşhir etmişti. Bu tablonun pek güzel bir kopyası (1943) de "Güzel Sanatlar,, mecmuasında intişar etmiştir.

Nitekim, bu söz, sırf bir işitme değerini de aşmamaktadır. Çünkü, o tarihte İstanbul'da eser veren bir çok Mevlevî ressamları vardı. Binaenaleyh, eserin böyle bir ressam tarafından vücude getirilmiş olabileceğini de daima tahmin edebiliriz. Şu halde, eserin vaktile hangi Paşa için yapıldığı ve Paşa'nın kim olduğu tamamiyle meçhul olduğu gibi, Macar'ın mezkûr resmi ne zaman satın aldığını ve bu resmin albümden ne suretle çıkarılarak tek başına satıldığını hiç kimse bilmiyor.

IX. Mevlâna'ya ait çok kıymetli bir eserdir ki, pek muhterem arkadaşım A. Süheyl'in himmetiyle malûm olmaktadır. Resmin aslı İstanbul'da hazinededir. (Mecalis-ül Uşşak, verak 12) 9×15,5 büyüklüğünde bir terkip levhasıdır. Resim, Arnold'un aldığı misale bazı noktalardan temas etmekle beraber tamamiyle benzeri değildir. Üst ve alt kısımlardaki üçer satırlık farsça metinlere göre: Resim Şeyh Salâhattin Zerkûb-ı Kunevî'nin Mevlâna'nın ayağına düştüğü meclisi tasvir etmektedir. Bilhassa, şahıslarda ve kostümlerde büyük farklar göze çarptığı gibi, pozlarda ve terkip unsurlarında da derece derece ayrılıklar vardır.

Eser, mevzu itibarile yeni olmadığı gibi, işleme yönünden de bir eksikliği muhafaza etmektedir. Arnold'da Mevlâna beyaz sakallı, koyu destar, açık hırka ve koyu tennureli olduğu halde, berikinde beyaz destar, siyah sakal, açık tennure ve hırka vardır. Şeyh Selâhattin'e gelince, birinci resimde pek genç bulunduğu halde, ikincide daha yaşlı ve kostümü tamamiyle siyah renktedir. Resimler arasında insan adedi yönünden de farklar vardır. Birincideki şahıslar sekiz kişiden iberettir. Halbuki, öbüründe insan sayısı on ikiye çıkmaktadır. Resimlerdeki mimarî karakter ise bazı ölçü farkları gösteriyor.

Bu farklar, bütün resmin parçalarında göze çarpmaktadır. Birinci resimde daha büyük ölçü içindeki ifade mevcudiyetini, ikinci resimde muhakkak ki pek küçük bir ölçüye indirilmiş vaziyette buluyoruz. Bunun da başlıca sebebi ilkinde tamamiyle figürlere ve mimariye hasredilmiş olan plânlar yanında ikincide Farsça için ayrıca mevki tefrik edilmiş olduğudur. Binaenaleyh, bu suretle mimarî ile şahıslara ait plânlarda değişiklik vücude getirilmiş oluyor. Belki de bu tesir

ikinci resimde sanatkâr tarafından mahsus yapılmıştır. Mamafih, bütün terkip pek güzel bir sanat eseridir.

X. Bir başka resim yine Mevlâna'ya ait bulunmaktadır. Berlin'de hükûmet müzesindedir. Eserin doğrudan doğruya Mevlâna'ya ait olduğunu bir vesika göstermiyor. Yalnız, mezkûr müzedeki kayıtlara göre resmin aslı Hint Moğollarından birinin sarayındaki hususî albümlerden çıkmadır. Ressamı malûm olmamakla beraber (1700) yıllarında işlenmiş olduğu haber verilmektedir. İki şahıstan ibaret olan resimde Mevlâna, başı kalın bir ağacın gövdesine dayanmış, sağ eli ise şakağında, sol eliyle bir kitabı tutuyor. Üzerinde siyah hırkası vardır. Karşısında başı kavuklu, üstünde alacalı tennure giymiş bir genç diz çökmüş rebab çalmakla meşgul görünüyor. Arka plânlarda siyah dumanlı dağlar ve bulutlu ufuklar vardır. Herhalde, resimdeki ihtiyarın Mevlâna olması ve karşısındaki gencin de oğlu Sultan Veled bulunması mümkündür. Çünkü, müzedeki kayıtlarda resmin Şark'ın en büyük bir şairine ait olduğu işaret olunuyorsa da, isim belli edilmediğine bakılırsa, bu resmin ancak Mevlâna olabileceğine inanıyorum. Her ne kadar Mevlâna'dan başka bir kimsenin de olmak ihtimali varsa da hayatını yakından bildiğim şairler arasında ondan başkasını düşünemiyorum.

Bilhaassa, eserin pek eski bir asıldan kopya edilmiş olması mümkündür. Bu yoldaki tahminimizi teyid edecek vesikalardan henüz mahrum bulunuyoruz. Yalnız, şimdiye kadar gördüğüm örneklerde bu nevi resimler münferit olmaktan ziyade, bir albüm içerisinde diğer resimlerle birlikte bulunuyorlardı. Belki de, mezkûr resimin böyle bir albümden alınarak Berlin'e kavuşmuş olması pek kabildir. Diğer müzelerde mevcut eserler hakkında olduğu gibi, bunun etrafındaki muhtasar işaretler de eserin öyle bir talihsizlik yüzünden asıl mahallinden uzaklaşmış olduğunu hatıra getiriyor.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in (7.3.1956) tarihli mektubu ile şifahi ifadelerinden Mevlâna Türbesine ait, resim yönünden muhtelif süjelerde Mevlevîliği alâkadar eden bilgileri elde ediyoruz. Bilhassa, mezkûr eserlerin ortaya çıkmasında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mevlevilik etrafındaki mevzulara büyük bir ilgi gösterdiği his edilmektedir. Hattâ, İtalyadan

celbettiği sanatkârların, sarayında bu mevzularla meşgul oldukları malûmdur.

Herhalde adetleri az olmıyan bu eserler bu gün Mısır kitaplığının muhtelif numaralarında bulunmaktadır. Onlardan Mevlâna Türbesi adlı bir tanesini burada zikredeceğiz. Tablo, orta büyüklüktedir. Türbenin pek eski bir durumunu tesbit etmektedir. Resim, doğrudan doğruya sanatkâr tarafından görülmüş olarak yapılmamıştır sanıyorum. Elde mevcut daha eski bir vesikaya bakmak suretiyle ortaya çıkarıldığına inanıyoruz. Çünkü, eser (1520) yılından sonra yapılmış olsaydı türbenin niyaz penceresi cihtine birinci Sultan Selim tarafından yapdırılmış olan dikme duvarın orada açıkca görülmesi icap ederdi. Halbuki resim, türbenin bu tarihten daha eski zamandaki vaziyetini göstermektedir. Binanaleyh, bu nokta orada henüz yokken tesbit edilmiş olan bir ressamın eserinden faydalanıldığı muhakkkatır. Birinci Ebubekir Çelebi vaktinde türbe kütüphanesinde bir mecmua içinde muhtelif resimleri toplayan bir albümün bulunduğunu pek iyi hatırlıyoruz. Ayni mevzuun diğer iki örneği, orada durmaktadır. Mezkûr eser, Mevlâna'yi tasvir etmektedir. Mısır Kitaplığının (No: 41) de ve Farsça Tarih Şubesindedir. Levhanın sol tarafında üstte talik bir yazı ile (Hazreti Mevlâna Mehmet Celâlettin Belhî) ibaresi vardır. Mevlâna, orada ayakta duruyor, sağ elinde bir kitap ve solunda yelpaze tutmaktadır. Başında beyaz destarlı sikke vardır, uzun hırkalıdır. Bıyığı sakalı siyahtır. Resmin kenarı pek iyi seçilememekle beraber, dekorlarla süslü olduğu anlaşılmaktadır. Tip itibariyle pek büyük bir benzeyişle bir Buharalıyı hatırlatmaktadır. Herhalde mevcut kitabeye göre, bu eserin menşei itibariyle hariçten temin edilmiş bir resimden istifade edildiğine ihtimal veriyoruz.

Mevlâna'yı temsil eden bir eser daha vardır. Bu, diğer örnekler gibi, tek portreden ibaret değildir. Bilâkis, menazır kaidelerine göre işlenmiş bir konpozisyondur. Bu eserde kitaplığın (No: 41) de ve Farsca tarih şubesindedir. Bizim burada neşrettiğimiz kilişe öbürleri gibi, ilk orijinal kopyadır. Eserin aslını görmediğimiz için maalesef, hakkında fazla malûmat veremiyeceğiz. Yalnız, resimde görüleceği gibi Mevlevilik âleminin meşhur simaları orada toplanmaktadır.

Zikrettiğimiz resimde birinci plânda ve solda bir çıkıntı olarak öne fırlayan üstü dört kubbeli yapı, Sultan Veled Medresesinin eski halini göstermesi bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. Bazıları, hiçbir vesika ile tevsik edemedikleri yazılarında yapının 5 metre daha ileride bulunduğunu iddia ediyorlarsa da, bu hal resimde bulunmadığı gibi, Sultan Veled Medresesinin de ayni bina olduğu kendiliğinden tazahür etmiş bulunuyor. Bu bakımdan tarihî yönü kadar ressamlık tekniği de kuvvetli bir mevcudiyet ibraz etmektedir. Bu faydalı buluşu da Profesöre borçluyuz.

Bir kapı ile içerisine girilebilen büyükçe bir oda var. Buna Mevlevî tâbirince (hücre) deriz. Kapının yan taraflarında iki pencere bulunmaktadır. Sağ tarafda bir ocak ve yanında bir tuğ, solunda keşkül ve bir kitap asılıdır. Ocağın sol yanında üstünde beyaz hırka, başında dal sikke (Destarsız Sikke) giymiş, sağ eliyle işaret eden ve sol eliylede Sultan Veled'i tutan Mehmet Şemsi Tebrizî bir post üstünde oturmaktadır.

Kapıdan henüz girmiş ayakta bir zat gözüküyor ki, bu da kitabeye göre Mevlâna'dır. Açık kapıdan ağaçlıklı bir bahçe görünmektedir. Mevlâna'nm başında beyaz destarlı sikke, sırtında koyu renkli hırka ve tennure vardır. Mevlâna siyah sakallı ve kesik bıyıklıdır. Yüzü Şems'e karşı ve elleriyle birşeyler işaret etmektedir. Ön tarafta bir sandık ve ilerisinde ocağın sol tarafında serili bir post durmaktadır. Ocakta odunlar yanmaktadır.

Odanın sol tarafında vahdette oturur ve ayakta muhtelif şahıslar bulunmaktadır ki, bunların 3 ü post üstünde ve diğer 3 ü ayakta durmaktadır. İkinci plânda pencerenin önünde duvara yazılmış kitabeye göre: oradaki zat Kalenderşah adını taşımaktadır. Bildiğimiz Mevlevî büyükleri arasında böyle bir ismi hatırlamadığımız için, onun kim olduğunu açık bir surette teşhis edemedik.

Öbür konpozisyon minyatür, İstanbul'da Topkapı Sarayında durmaktadır. Onu, ilk defa Tahsin Öz bize haber vermiştir. Hususî bir çalışma tarzı olan resimde şu tafsilâtı buluyoruz Yan yana iki sanduka, ayak uçlarına doğru ikinci bir sanduka. Önlerinde yere oturmuş 3 zat vardır. Birisinin elinde kitap, arkasında iki genç ayakta duruyor.

Tahsin Öz'e göre: Bunların ikisi silâhtar ve ihtiyar zat ta Kanunî Sultan Sülcymandır. Padişahın karşısında "müelifi kitap, diye yazılı bir zat, onun sağında bir Mevlevî. Onların arkasında iki kürsü mevcut. Bunlar, el'an semağhanenin post kubbesine açılan fil ayaklarının üstünde karşılıklı duruyor.

Birisinde Mesnevîhan, birisinde karii Mesnevi otururmuş. Veled Çelebi merhum öyle söylemişdi. Siz burada Mesnevi Şerifin okutulduğunu gördünüz mü dedim; hayır görmedim; benim çocukluğumda annemin amcası Hacı Eyup Çelebi okuturdu, fakat Mesciti Şerifte idi. Ancak ihtiyar dedeler, belki de Hemdem Çelebi zamanında o fil ayaklarındaki kürsülerde okutulduğunu nakil ederlerdi, demişti.

Resmin beri tarafında Mevlevîler semağ ediyorlar, sikkelerinin üstünde, Hazreti Pirin renkli minyatüründe bulunan siyah çizgiler var. Müstakil olan resmin etrafında XVI. asrın tezhipli çiçekleri bulunuyor. Çok enteresandır. (Mevlâna'nın türbesi, sayıfa 112) de dediğim gibi, mezkûr Mesnevihan, Mesnevihan Mahmut Dede'yi temsil etmektedir.

Bu iki sanduka, bittabi Hazreti Vâlid ile Cenabı Veled'in ve ayak tarafına gelen Hazreti Vâlidi Azam Sultan ül'-Ulemâ'nın sanduklarıdır. Minyatür, şimdiye kadar tetkik ettiğimiz eserler içinde en geniş tarihî tafsilatı haizdir. Bilhassa, tesbit edilen eşhası dolayısı ile de pek üstün bir değere maliktir. Fakat ne yazık ki, bu kıymetli eserin bugün bulunduğu yerin neresinde saklı durduğu henüz karanlıktadır.

Türk sanat tarihi yönünden pek kıymetli neşriyatta bulunan Tahsin Öz, bu vesikayı haber vermek suretiyle bu şubenin mensuplarını kendisine müteşekkir bırakmıştı. Pek çok temenni ediyoruz ki, eserin bulunduğu yeri de malûm ederek meraklılarına yakından incelemek fırsatını vermiş olsun.

Anlaşılmıştır ki, buraya kadar saydığım müteaddit eserlerde Mevlâna'nın şemailine göre tek ve kompozisyon halindeki resimleri, yalnız bazı noktalarda onu göstermiştir. Bunun için, şemail olarak elde mevcut bilgileri burada toplıyorum. Bu bilgilerle eserler arasındaki yakınlıkların veya uzaklıkların incelenmesini okuyucularıma bırakıyorum. Bu uğurda en değerli bilgileri (1935) den beri müteaddit yayınlarile N. Uzluk

vermektedir. Bu arada S. Nüzhet'in (Mevlâna, S. 9) verdiği haberleri teyid edecek vesikaları henüz görmüş olmamakla esefli bulunuyorum [37].

N. Uzluk (Mevlâna'nın Yedi Öğüdü, S: 76/80) muhtelif menbalara baş vurmuş görünüyor. Mevlâna'nın şeklini, orada şu suretle tesbit ediyor: Spehsalâr (Menakip, V. 33) "Mevlâna, çok riyazat yapar, günlece bir şey yemez, sonra çok yemek yiyebilir; pek az uyur, sabahlara kadar ibadet ederdi. Bundan dolayı vücudu pek nahif idi. Hattâ bir defa vücudunun, yapılan riyazat hasebiyle, şikâyette bulunduğunu bile Hüsameddin Çelebi'ye söylemişti,, Aynı metindeki diğer bir izaha göre: "Orta boylu, kır sakallı, soluk benizli, başında dumanî destar, sırtında Bürdi Hindibarî'den برد هندباری feracesi ve sert bakışı vardı."

Bu haberleri, Eflâkî ve Sevakıp de olduğu gibi veriyor. Abidin Paşa bu noktaya, şu suretle temas etmektedir: (Tercüme ve şerhi Mesnevî-i şerif, cilt 1, S. 12) "Mevlâna-yı müşarünileyh efendimiz, müstekimülkad (dik) ve âdilülkame (uzun boylu) olup mübarek gözleri sarı ile siyah arasında, yani elâ ve kaşları mukavves idi. Levni, fil'asıl kırmızıya meyyal iken badehu kesreti riyazat ve mücahede sebebiyle sarıya meyyal oldu. Ne mülâhham, ne de zayıf olup, fakat kesreti riyazattan badehu kesbi nehafet buyurmuşlardı.,,

M. Baharînin (Sipehsalâr tercümesi, S. 136) de Mevlâna'nın istiğrakına ait bahiste elbisesine dair şu kayıtlar vardır: "Fıkaralar gelüp hazretten tese'ül etseler dûş-i mubareklerinden feracesini, hattâ pîrhenlerini çıkarıp verirlerdi. Bundan dolayı gül kokan gömlekleri önünden yırtmaçlı, açıktı. Sebebi ise vakti isarda ferace gibi piraheninde dûşü kudsiyyet mengûşlarından kolayca çıkması ve elbiseyi çıkarmak hususunda müşkilâtı mucib olmaması için idi.,,

[37] Şemail hakkında verdiği bazı kayıtlar benim gördüğüm vesikalarda mevcut değildir. Bu mütemmim haberleri acaba hangi dokümanlara dayayor? Maalesef, bu noktaları tamamile aydın etmiyor. Meselâ, Veled Çelebi'deki Lûtfi Çelebi حلیه hilyesi onu birçok noktalardan yalanlamaktadır.

Ayni mehazin (S.143) de Şeyh Selâhattin Zerkûbı Konevî'nin müritleri ağzından nakledilen bir hikâyede, Mevlâna şu pozda tarif edilmektedir: "Başı omuzu üzerine eğilmiş, düşünüyor.,, Mevlâna'nın bu hikâyedeki vaziyeti, İstanbul İnkilâp müzesinde bulunan portredeki poza benzemektedir. Esasen Mevlâna'nın, pekçok defalar bu biçimde vaziyet alıp oturduğunu menakipler sık sık kaydediyorlar. Bu meclisi anlatan parçada Mevlâna, Hüsameddin Çelebi'ye imlâ ettirdiği:

« سافر المولی الاعزالداعی الی الخیر خلاصه الارواح سرالمشکوه والزجاجه والمصباح شمس الحق والدین نورالله فی الاولین والاخرین طال الله عمره ولقانا بالخیر لقائه یوم الخمیس الحادی والعشرین من شهر شوال سنه ثلاث واربعین وستمائه » (1.3.1246)

ibarelerinde Şems'in (21 Şevval 643) Perşembe günü yüz yirmi günlük bir Konya ikametini müteakip kaybolduğu meydana çıkmaktadır. Topkapı Sarayın'da Hazine (No: 829. 80 a) Mecalis-ül Uşşak'ta: Şems Haleb'e gitti. Bir güzel Frenk gencine aşık oldu. O gencin arzusu satranç oynamaktı. Onunla, satranç oyununa başladı. Ayrılık günleri uzadı. Hazreti Mevlâna, Sultan Veled'i bir kaç derviş, at ve para ile beraber Haleb'e gönderdi. Dedi ki: Gidiniz filân mahalde Şemsi Tebrizî'yi bir Frenk oğluyla satranç oynarken bulacaksınız. Meclise onlar girdiler ve Şems'in pabuçlarını Anadolu tarafına çevirdiler. Mevlâna, onlarla birlikte şu gazeli de göndermişti:

برو ید ایحریفان بکشید یار مارا بمن آورید یك دم صنم گریز پارا
وگر او بوعده گوید دم دکر بیایم همه وعده مکر باشد بفریبد او شمارا
بترانهای شیرین ببهانهای رنگین بکشید سوی خانه مه خوب خوش لقارا
دم کر سخت دارد که بجادویی وافسون بزند گره برآتش وبه بند داوهوا را
بمبارکی و شادی چونکار من در آید بنشین نظاره میکن تو عجایب خدا را
چو جمال اوبتا بدچه بود جمال خوبان رخ همچو آفتابش بکُشد چراغها را
برو ایدل سبك روبیمن بدلبر من برسان سلام و خدمت توعقیق بی بها را

(ایران طبعی ۱۸۶۵ / ۱۲۸۱ دیوان شمس الحقایق ، ص ۱۱۳ ،)

«Yürüyün ey dostlar, sevgilimizi,geçen yıl kaçan güzelimizi getirin.
Bir başka zaman geleyim derse inanmayın, bütün vaitleri hiledir, O sizi aldatır.
Tatlı teranelerle, renkli bahanelerle o ay gibi çok güzel yüzlüyü eve getiriniz.
Onun sözü kuvvetlidir. O sihirle, afsunla ateşi düğümler ve havayı bağlar.
Sevgilimiz kutluluk ve sevincle hele bir gelsin, kapıdan içeriye girsin de o zaman Tanrının şaşılacak şeylerini sen otur seyret. Onun güzelliği parıldadı mı, güzellerin güzelliği ne olabilir, güneşe benzeyen yanağı bütün ışıkları söndürür.
Ey hızlı yürüyüşlü gönül, koş, Yemen'deki dilberime ulaş. O değeri bulunmayan, bahası biçilmiyen akık'a selâm ve saygılarımı ulaştır.»

Şems'in ayrılığına tesadüf eden bu günlerde Mevlâna, başına dühanî renkte destar sararak beyazı tamamen terkettiklerini ve bu halin son zamanlarına kadar devam ettiğini mezkûr kaynaklara istinaden söyleyebiliriz. Nitekim Veled Çelebi bu ayrılık üzerine: "Mevlâna Hindi Bariden ferace, bal renginde yünden külâh ve göğüsleri açık gömlek, ayağına sarı renkli çetik giydi ve destarını şekerâviz sardı,, diyor.

Şems, o sıra Şam'da bulunuyordu. Oradan Mevlâna'ya bir mektup yazdı. Mevlâna, muhtelif gazellerle ona cevap hazırlamıştı. Hattâ, bir defasında o gazellerden birini, oğlu Sultan Veled'in eline mektup olarak tevdi ediyor ve yirmi dervişlik bir kafileyi, Sultan Veled'in başkanlığı altında hediyelerle ona gitmiye memur ediyor. Yirmi dört mısradan ibaret olan bu mektubun muhteviyatını pek içli olarak bitiriyordu. Onu kendi metninden takip edebiliriz:

بخدائیکه در ازل بو دست
حی و دانا و قادر و قیوم
نور او شمع های عشق افرو خت
تا بشد صد هزار سر معلوم

از یکی حکم او جهان پرشد
عاشق و عشق و حاکم و محکوم
در طلسمات شمس تبریزی
کشت کنج عجائبش مکتوم
که ازان دم که تو سفر کردی
از حلاوت جدا شدیم چو موم
همه شب همچو شمع می سوزیم
زآتش جفت و از انکبین محروم
در فراق جمال تو مارا
جسم ویران و جان همچون بوم
آن عنانرا بدین طرف برتاب
زفت کن پیل عیش راخرطوم
بی حضورت سماع نیست حلال
همچو شیطان طرب شده مرجوم
یك غزل بی توهیچ گفته نشد
تارسد آن مشرف مفهوم
پس بذوق سماع نامهٔ تو
غزلی پنج وشش بشد منظوم
شام از توچو صبح روشن باد
ای بتو فخر شام وارمن وروم

«O ezelde hay ve dânâ, kaadir ve kayyum olan Cenabı Hakka yemin ederim ki anın nuru aşk şem'alarını yaktı, uyandırdı da yüz binlerce esrar meydana çıktı. Anın bir hükmüyle cihan, aşk ve âşık ile hâkim ve mahkûm ile doldu. Tılısımatı Şems-i Tebriz'de ise anın hazine-i acaibi gizlendi.

Ah o gün ki sen sefer ettin, mumun baldan ayrılması gibi ben de halâvetten, lezzetten cüdâ kaldım. Bütün gece

şem' gibi muhabbetinle yanıyorum. Ateşle beraberim. Baldan, tattan mahrumum. İftirakı cemalinle cismimiz viran, canımız ise baykuş gibi nalekünandır. Artık inânı azimeti bu tarafa çevir. Zevki ayş filinin hortumunu büyütüp uzat. Neşatü tarab bezm-arayı muhabbet olsun. Ah sensiz, senin huzurun olmadan semâ helâl değildir. Hicran deminde neşve-i tarab şeytan gibi recm edilmişti. O dem-i hazinde okunacak, şerefyabi mefhum olmak mertebe-i bülendine yükselecek, güzide bir gazel bile sensiz söylenmedi.

İmdi nameni aldım. Neş'emden semâ ittim. İşte o zevk-i neşat iledir ki beş altı gazel nazmedildi.

Şam'ın, Rum ve Ermen diyarının ey bais-i iftiharı! Akşam, seninle sabah gibi aydın olsun».

Sultan Veled, mektubu Şam'da Şems'e sundu. Babasının selâmlarını arzetti. Birkaç gün sonra, Şems atlı, o yaya olarak yanında Konya'ya avdet ettiler. Mevlâna, pek büyük sevinçler içinde idi. Sultan Veled'e bu ecrinden dolayı bin aferin diyordu. Fakat, bu ikinci mülâkat pek az zaman sürdü. Bir gün Şems "hiç kimsenin bilmediği ve bulamıyacağı bir yere gideceğim" dedi ve sır oldu.

Mevlâna, bu vak'ayı bir sabah Medreseyi teşrifinde haber aldı ve Sultan Veld'e: « بهاءالدين چه‌خفته‌ٔ برخيز و طلب شيخت كن كه بازمشام جانرا از فوايح لطائف او خالی‌می يابم »: "Bahaeddin ne uyuyorsun, kalk şeyhini ara. Yine meşamı canı anın fevayih'i lâtifesinden hali buluyorum.,, diye haykırdı. Kimi vuruldu dediler, kimi Şam'a, kimi Tebriz'e döndü dediler. Rivayete göre Mevlâna onu Tebriz'e kadar gidip aradı, bulamadı.

Bilhassa, Eflâkî (S. 152/153) de Mevlâna'nın giyimi üzerine müteaddit kayıtlar vardır. Meselâ: oradaki işaretlere göre Mevlâna vefatından (1273) kırk gün evvel Konya'da devamlı yer sarsıntısı olduğu ve halkın büyük korku geçirdiği bu sıralarda kırmızı bir ferace giyerek şu gazelleriyle gergin ruhları sükûnete davet ediyordu. O uzun gazellerden pek coşkun birkaç parçayı buraya naklediyorum :

با این همه مهر و مهربانی
دل می دهدت که خشم رانی
وین حملهٔ شیشهای جانرا
درهم شکنی به لن ترانی
در زلزله است دار دنیا
کزخانه تورخت می کشانی
نالان زتو صد هزار رنجور
بی تو نزیند خود تو دانی

yahut,

رو سر بنه ببالین تنها مرا رها کن
ترك من خرابی شب کرد مبتلا کن
مأئیم موج سودا شب تابروز تنها
خواهی بیا ببخشا خواهی برو جفا کن
بر شاه خوبرویان واجب وفا نباشد
ای زرد روی عاشق تو صبرکن وفا کن
دردیست غیر مردن کانرا دوا نباشد
پس من چگونه کویم آن درد را دوا کن
درخواب دوش پیری درکوی عشق کهدیدم
باسر اشارتم کردکه عزم سوی ما کن
کر ارژدها ست درره عشق ست چون زمرد
از برق آن زمرد هین دفع ارژدها کن
بس کن که بی خودم من کرتو هنر فزائی
تاریخ بو علی کو تنبیه بو علا کن

"Sevgilim, dilberim, sen tenhaca giderek habgâhı nâz-ı hariminde bensiz başını yastığına koyup yatacaksın öyle mi, geceleri sabahlara kadar senin için dolaşan mübtelâyı aşkını.. bu ben harabı burada yalnız bırakacaksın.. zarar yok..

Biz, geceleri sabahlara kadar tenha, âşikane inliyen mevci sevdayız. Buna alışkınız. Sen ister isen âşıkının yanına gel, visalini lûtfet. İster isen yalnız bırak, hicranınla ona cefa eyle.

Güzeller padişahı için ahde vefa etmek vacib değildir. Ey, yüzü sararmış âşık, sen sabredüb ahdine vefa göster.

Ah senin için bu sinede bir dert var ki ana ölmeden başka deva olmaz. Şu halde — o derde deva et — diye nasıl ben sana söyliyeyim.

Dün gece rüyamda bir pîri kûy-u aşkta gördüm. Başıyla bana işaret iderek bizim tarafa gel dedi. Eğer yolda bir ejderha var ise zümrüt gibi de bir aşk vardır. İşte o aşk zümrüdünün şimşek gibi olan parıltısı ile ejdehayı def et.

Yetişir. Ben kendimde değilim. Eğer sen hüner gösterici isen Ebu Ali Sinâ'nın tarihini söyle. Ebülûlâ al Maarrî'nin tenbihinden bahs et.,,

Verdiğimiz bu müteferrik vesikalara Lûtfi Çelebi'nin Hilyesini ilâve edersek, hepsini bir arada şöyle toplamak mümkün olabilir: Bütün uzuvlarile normal bir vücut, üzerinde uzunca bir kafa tası, başında siyah saçlar, hançer biçimi kaşlar, altında iki büyük göz oyukları ve içinde elâ iki iri göz. Düz bir burun altında kesik bıyıklar, küçük bir ağız, küçük bir çene, sakallar seyrek ve elmacık kemikleri çıkıktır. Kulaklar normal, yüz rengi sarıya yaklaşır. Boyun uzun ve omuzlar geniştir. Kollar ve bacaklar normaldir. Bilhassa gövde kısımile bacak kısmında müsavilik göze çarpmaz.

Bu tip, bugün aynı familyenin birçok oğullarında ve kızlarında da böyledir. Bu tipi, daima göz önünde bulunduracak bir ressam, Mevlâna'nın portresini vücude getirebilir. Mevlâna'yı seven bir Türk, bu yüce varlığın hayalile çalışabilir. Ben öyle umuyorum ki, pek yakında bu uğurda olgun eserler kendini yalnız bizde değil, belki de bütün âlemde gösterecektir. Rubailerinde Mevlâna'nın dediği gibi:

درها همه بسته اندالا در تو
تاره نبرد غریب الا بر تو
ای درکرم و عزت و نور افشانی
خورشیدومه و ستارها چاکرتو

"Garibin yolu ulaşsın deyc, bütün kapılar kapandığı halde yalnız senin kapın açık bırakılmıştır.

Ey keremde, izzette nur saçan; güneş, ay, yıldızlar senin kulların (kölelerin) dir." [38]

Mevlevîhaneler, yüksek idealler yolunda uzun asırlar dünyanın irfan ocaklarından biri olmuştu. Pek çok kimseler çevrelerinde toplanarak ilim ve marifet öğrenmişlerdi. Sulh zamanlarında ve gerek harp anlarında bu marifet müesseselerinin büyük iyiliklerini pek yakından biliyoruz. Siyasi işlerin en az yer bulduğu, belki de hiç giremediği bu sanat yuvalarında en büyük düşünceleri, insanlık ve Türklüğe yücelik vermek endişeleri teşkil ediyordu. İşte bu yüce emeller içinde onlar, bulundukları âlemin yalnız heyecanlarını, yalnız güzelliklerini tesbit ile meşgul olmuşlardır.

Bu yüksek insanların cihanın coşkun sanat âlemine kattıkları Türk eserlerinden ufak bir listesini burada sunmuş bulunuyorum. Bazen mezartaşlarında kalmış solgun adları, bazen unutulmuş eserleri, birkaç hayırseverin elinde kalabilmiş izler, bunlardan büçük bir yadigârdır. Mevlâna'nın etrafında ney, rebab meltemleriyle havalanan bu pervaneler, onun harikası önünde dolmuşlar, onun harikası önünde boşalmışlar, en sonunda siyahlar arasında bir parıltı olarak hasretine dayanamadıkları ebediyet âlemine uçmuşlardır. Yalnız sanat aşklarıyla, yalnız Türklük heyecanlarıyla hayatlarını tüketmiş bu büyük insanlara candan saygı duyuyorum, yürekten sevgi duyuyorum.

XI. E. Kühnel (Miniaturmalerei im islamischen Orient, S. 66) de bir portreden bahsetmektedir. Meşhur âlimler yahut şairler serisinden bir kaç yaprakla L. Rosenberg'e ait (1921) de Londra'da mezada çıkarılan resimlerdendir. Vakıa, E. Kühnel, bu resimden bahsederken kime ait olduğunu işaret etmemektedir. Fakat, resimdeki şahsın figürüne ve kostümüne ba-

[38] Yukarıdaki şiir Mevlâna türbesinin kıble tarafında niyaz penceresi denilen pencerenin üstündedir. Destarlı sikke resminin içinde tâlik bir yazı ile yazılıdır. Bu şiir Veled Çelebi'nin (Rubaiyatı Mevlâna, S. 302)de vardır. Bu şiiri oraya yazan Hattat Konyalı Mahbub Efendi'dir. Bu üstün rubainin türkçesini veren N. Uzluk'u burada büyük bir sevgi ile anarım.

kacak olursak, şimdiye kadar gördüğüm ve okuduğum حلیه hilyelerde geçen Mevlâna şemailine uyan noktalar vardır.

Bu resimde, adı belli olmayan ressama göre: Mevlâna ağaçlı bir bahçe içinde diz üstü oturur vaziyettedir. Uzun ve zayıf bir yüzü vardır. Sakal ve bıyığı siyah ve seyrektir. Kaşları yuvarlak ve gözleri yassıdır. Başında sivri siyah bir عرقیه arakiye ve üstünde işlemeli beyaz destar sarılıdır. Arkasında, beyaz bir hırka ve onun altında koyu renkli tennure bulunmaktadır. E. Künhel, onu XVI. asır Hint eserleri yanında saydığı gibi bugün de Budapeşte'de Nemeth'in kolleksiyonuna mal olduğunu kaydetmektedir. Bu işaretten mezkûr eserin vaktile Hind'de bir kolleksiyoncuya ait olduğu ve (1921) de bu kolleksiyonun Nemeth tarafından satın alındığı anlaşılmaktadır.

İran'da oturan Türkler arasında da Mevlâna'nın portresi ile uğraşan ressamlar çıkmıştır. A. Mehmet Mustafa adlı bir sanatkârın varlığından haberdarız. Onu bize ilk defa tanıtan, eski Tahran Büyük Elçilik Müsteşarı sayın Füruzan Selçuk olmuştur. (İlâhiyat Fakültesi dergisi Sayı. 1, S. 83-88). Pek kıymetli etütleri ile sanatkârı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak şerefi doğrudan doğruya kendisine aittir. Son asır sanat hareketlerinden bahsederken İran'daki bu faaliyetleri şöyle anlatıyor: Kardeş İranla tarih birliğimiz olduğu için İran kalemdanlarının incelenmesi bizim için ayrı bir ehemmiyet arzeder. Bu zengin çalışma örneklerinden büyük bir gurubun mevcudiyetini Türk ustalarına medyunduz.

Orada sık sık rastladığımız mevzulardan birisi de Mevlâna ve Şems'e ait müşterek veya münferit haldeki portrelerdir. Kâğıt ve deri malzemesi üzerinde bulunan bu resimler, bazen kalemdanlar üstünde yer alırlar. Bilhassa, bu iki büyük zatı temsil eden figürleri Gürkan ormanlarında Türkmenlerin eski kıyafetleri ile av âlemlerine, Türk ve İran muharebelerine ait muhtelif manzara ve tasvirleri ihtiva etmektedir. Buraya kopyasını koyduğumuz kutunun aslı Füruzan Selçuk Bey'in koleksiyonundadır.

Büyük kalemdan ustası (A. Mehmet Mustafa 1850) Mevlâna ile Şems'in mülâkatlarını gösteren ve boyasız olduğu için siyah kalem denilen bu kalemdanı yaptıktan sonra kendi ese-

rine aşık olmuş, kalemdanın üstüne güzel bir tâlikle şu kıtayı yazmışdır.

طوبی لك ای ظریف قلمدان که برد عقل
افزونتراست قدر تو از صد هزار چیز
الوان مختلف نبود گر تراچه غم
خوشتر بود عروس نیکو روی بی هنر

"Ey zarif kalemdan sana aşkolsun ki aklımı aldın; Senin değerin bence bu dünyanın yüzbin şeyinden daha üstündür. Gerçi sen renkle işlenmiş değilsin fakat bu senin için bir tasa getirmemeli. Güzel yüzlü fakat hünersiz bir gelinden daha çok kıymetlisin,, Beyit

مصطفی را وعد کرد الطاف حق
گرنمانی تو بماند این سبق

"Mustafa'ya bu işi yapması için Tanrının lütufları yardım etti. Sen yok olabilirsin fakat bu eser ebedî kalacaktır"

Resimde görülecek manzaralar ve fiğürler kalemdanın üst kapağındadır. Bilhassa, kapak yüzünün yan taraflarından sağda olanın üstünde iki mısra, altında bir mısra mevcut olup çiçekler güller, bülbüller olduğu gibi sol tarafında da ayni kıta, mısra yerlerinde sağdakilerin tamamları vardır. Bu kısımdaki kuşlar ise çiçeklerden daha zengindir. Etrafı süslü bir çerçeve içersinde sağ tarafta birçok müritleri ile Mevlâna başında beyaz kavuğu, arkasında önü açık hırkası ile altında uzun kollu entarisi, iki elini sol dizi üzerine koymuş bir durumda görülmektedir. Karşısındakinin başı açık ve saçlı, kolları açık kısa kollu bir destegül, altında tennure, arkasında hırkası bulunmaktadır. Ayakları çıplak, çömelmiş, kollarını dizinin üstünde tutmaktadır.

XX. yüzyılda Türkiyede ve dış ülkelerde Mevlâna konusu büyük ilgi toplamıştır. Menşei itibariyle muhtelif tarihlerde Mevlâna mevzuu çok iyi işlenmiş olan Hind-Türk örneklerini bundan önceki sahifelerde anlatmıştık. Yakın tarihi taşıyan kompozisyon halindeki bir resim, bugün Hindistan-Pakistan millî

şairi Dr. M. İkbal'in yakınları olan zatlerin kolleksiyonunda durmaktadır. Biz, ne yazık ki bu eserin aslını görmüş degiliz. Yalnız, İkbal'in hayat ve eserlerinden bahseden bir Monografide bu resmin klişesi vardır.

Adı söylenen kitap, Pâkistanın bundan önceki Ankara Büyük Elçisi Miyan Beşir Ahmed Han'da idi. Türk Basınında ilk olarak Ankara'da yayınlanan Nilufer (sayı 56, Yıl 5, sahife 2, Ankara 1950) dergisinde neşredilmişse de maalesef gerek kapakta büyük kıtadaki, gerek iç sahifedeki küçük resim aydın, açık bir surette basılmamıştır. Bundan başka ondan 3 yıl sonra bu resim bir defa daha büyük boyda Pakistan Postasının kabında (Pakistan Postası, Sayı 2, Ankara 1953) basılmışsa da, bu da birincisinden farksızdır. Böyle olmasına ragmen, resmin ne suretle yapıldığını, kimin tarafından vücude getirildigini ögrenmek lâzımdır.

Şiirler ve diğer eserlerine göre İkbâl, Mevlâna'ya büyük saygı ve sevgisi olan bir zatti. Hattâ, bundan daha da ileri gitmek mümkündür. Şairin, Mevlâna'nın yüksek şahsiyetine, eserlerine karşı sonzuz hayranlığı vardı. Bir çok eserlerinde, Mevlâna, sık sık tekrarlanan bir isimdir. O, büyük mürşidi çok zaman hayalinde görmüştür. Hattâ, bir gün rüyalarının kuvvetli tesirlerini hemşehrisi bir ressama anlatıyor, kendisinden bunun resm edilmesini heyecanla rica ediyor. Ressam, derin bir vecd içinde tablosuna başlıyor. İkbâl, tablonun sol tarafında arkaya yaslanmış, karşıya bakıyor. Baktığı noktada ise Mevlâna ayak üzerinde durmaktadır. Başında kavuk, sakallı, sırtında tennüre, belinde elfinemet var. Sol eli aşağı uzanmış, sağ eliyle elfinemedini tutmaktadır. Alt tarafta minareler, tepeler, semaya uzanmış ağaçlar görülmektedir.

Çok kayda şayandır ki, henüz ressamını öğrenemedigimiz bu tablodaki Mevlâna ile tip bakımından Boston Müzesinde bulunan çömelmiş vaziyetteki figür arasında büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır. Orijinalite bakımından Hind'den çıkmış olması pek kuvvetli ihtimal içindedir. Yeni kompozisyonun meydana gelmesinde Bostondaki figürün tesiri olmuştur, diye düşünüyorum.

BİBLİYOGRAFYA

Georg Rosen, Masnevi, Band I, Bild, München 1913.

Mesnevi Şerif, Yazma ve resimli (Ahmed Koyunoğlu'nun Kütüphanesindeki hususî nüshadan)

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Konya mecmuası, yıl 7, No 53/56, Konya 1943.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Güzel Sanatlar Mecmuası, No 2, İstanbul 1940.

Şahabeddin Uzluk, Millî Mecmua, Sayı 42/48, İstanbul 1925.

F.R.Martin, The Minature painting and painting of Persia, India and Turkey. I/II, London 1922.

Sultan Veled, Divanı-Sultan Veled, (Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk neşriyatından, Ankara 1941.

Prof. Dr. Ernst Kühnel, Miniaturmalerei in Islamischan Orient, Berlin 1923.

Celâleddin Rumî, Mecalis Sebaı Mevlâna, (Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk neşriyatından, İstanbul 1937.

Sadettin Nüzhet Ergun, Mevlâna İstanbul. 1932.

Ahmet Avni, Menâkıp sıpehsâlar tercümesi, İstanbul 1331.

Mithat Bahari, Menakıp sipehsalar tercümesi, İstanbul 1331.

Abidin Paşa, Tercüme ve şerhı Mesnevi Şerif, Cilt. I, İstanbul 1324.

Veled Çelebi, Muhtasır Mevlâna menakıbı, yazma (Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk kütüphanesindeki nusha) Konya 1328/1910.

İbrahim Alâeddin, Meşhur adamlar, Cild 4, İstanbul 1933/36.

Sami Pertev Boyar, Türk ressalmarı, Ankara 1948.

İbrahim Hakkı Konyalı, Tarih hazineleri, sayı I. Sayfa 5, İstanbul 1950.

Fruzan Selçuk, İlahiyat Fakültesi Mecmuası, Sayı I, İstanbul 1952.

Friedrich Sarre, Konya, Seldschukische Baudenkmäler, Berlin 1921.

Friedrich Rosen Persien, Wort und Bild, Berlin 1926.

Franz Taeschner, Türkiyat mecmuası, Cild 2, sayfa 283, İstanbul 1928.

Mehmet Ziya, Yenikapı Mevlevihanesi, İstanbul 1329.

Prof. Dr. Ernst Diez, Türk Sanatı, İstanbul 1946.

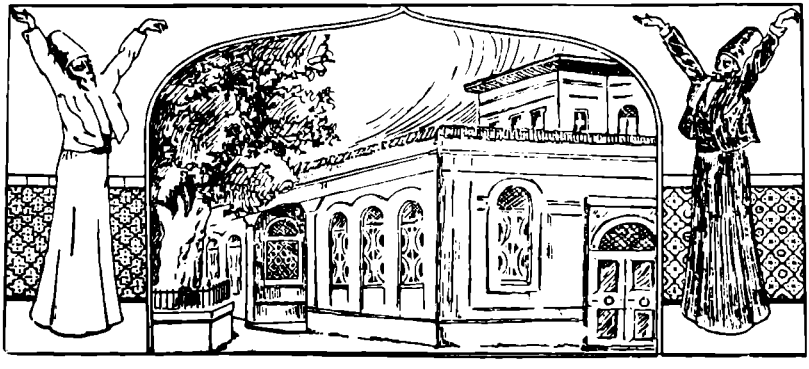
F. R. Martin, Les Miniatures de Behzad dans un Manuscrit persan date 1485, p 4, pl 6, München 1912.

Bediüz-zaman Fürüzanfer, Risale der tahkik ahval ve zindegami Mevlâna Celâleddin Mehmet meşhur bimevlevi, Tahran 1955, S 141/147.

IV. AVRUPA RESMİNDE MEVLEVİLER

Garp'ta Mevlevilik süjesinde çalışanlar—Rembrandt ve eserleri—Tournefort'un dervişleri—Van Mour ve muhtelif tabloları— Hilair'in Mevlevileri— Smith'in semağ âyini—Bartlett'in şeyhleri ve semağzenleri—Castellan'ın dervişleri —Graff'in eserleri—A. Brindesi'nin neyzeni Preziosi'nin portreleri—Bauer'in duagûsu ve diğer mevlevileri—F. Zonaro'nun neyzeni ve zakirleri—Huber'in semağ ayini—De Sinety'inin eseri—A. Gritchenko'nun semağ edenleri.

XVI. ile XVIII. asırlar arasında, siyasi sahalar yanında muhtelif sanat şubelerinde geniş alâkalı bir Avrupa-Şark münasebetleri devresi vardır. Ayni münasebet ve alâkaların Türkler tarafından ızharı ise, XV. asırda başlamıştı. Prof. Dr. Heinrich Glück'e göre: Avrupa'da görülen bu tesir, en yüksek tabakadan başlıyarak, sanatkâr zümrelerine kadar şümullü bir surette yayılmış bulunuyordu. Bilhassa, pek geniş bir mevzuda toplanan bu varlığın pratikteki mahsullerinden Mevlâna, Mevlevîlik, müzik ve şiir gibi alâkaları toplayan faaliyetlerin müteşebbislerini burada ele alıyoruz.

Bu gayretler, muhtelif Avrupa memleketlerine mensup mütaaddit sanatkârlar tarafından gösteriliyordu ki, bunların tarihçe ilki, Hollandalı Ressam Rembrandt'dır. Doğrudan doğruya değil ve fakat Türk-Mogol devrine ait bir minyatürü tetkik suretiyle alâkasını gösteren sanatkâr, çeşitli eserleri arasında açıkladığı bu hususî ilgisi dolayısile bize kendisinden bahsettirmek fırsatını vermektedir.

Rembrandt (1606-1669) yıllarında yaşamıştır. Biliyoruz ki, Türkiye'ye gelmiş değildir. Buna rağmen, işaret ettiğimiz gibi, Şark tipleri ve bilhassa Türk kıyafeti ile ayrı bir alâkası vardır. Türk adı altında işlediği pek güzel bir tablosu,

Münih'de Alte Pinacothek'te saklı durmaktadır. Hocası Lastman isminde bir sanatkârdır ki, maalesef hakkında pek etraflı bilgimiz yoktur. (1631) de Amsterdam şehrinde ikamete başlaması ile sanat hayatında tanınmış oldu. Rembrandt da üstadı gibi, gölge ve ışık ressamı idi. Velasquez'in mesaisine yakın bir tarzı vardı. Bu, onun hususiyetini teşkil eder. Rembrandt, sanat idealinde Michel-Ange'a büyük bir benzerlik gösterir. Ondaki poz tenevvülerine karşılık Rembrandt'da ışık ve gölge hareketleri göze çarpmaktadır.

O, Dürer gibi yalnız zengin zümrenin ressamı degildi. Geniş bir halk kütlesinden istifade etmeyi biliyordu. Sürekli çalışmaları içinde daima bir tahavvül ve çizgiden ziyade, ışık, renk oyunlarının çekiciliği altında görünmektedir. 600 kadar tablosu yanında yarısı kadar da gravür eserleri ile büyük bir yekûn doldurur. (1650) yılına kadar pek mesut bir hayat içinde sanatı ile meşgul olmuştur. Fakat mütaakip yıllarda büyük bir sıkıntıya düştüğünü anlatırlar. Büyük ressamın, insanı hakikaten teessüre boğan ıztıraplı anlarını daha fazla teşhire çalışmıyacağız. Bilâkis, aslı el'an meçhul herhangi bir alâka ile kendini verdiği Şark süjelerinden söz etmeyi daha faydalı bulmaktayız. İşte bu sebepten dolayıdır ki, sözü tarihçilerin bu meşguliyetler hakkındaki işaretlerine getiriyoruz. Rembrandt Hind-Türk devrine ait bir kompozisyonda Mevlâna'yı tasvir etmiştir. Örnek aldığı ve bir Türk ressamının eseri olan bu minyatürün devri malûm ise de maalesef hangi ressam tarafından vücude getirildiği meçhuldür. Hindistandaki Türk hükümdarlarından birisi için yapıldığı muhakkaktır. Fakat, gerek artistinin ve gerek namına yapılan Hükümdarın adları şimdilik meçhul bulunmaktadır. Bugün bu eser Berlin'de Völkerkunde Müzesinde bulunuyor.

Eser, orta ölçüdedir ve altı kişiden mürekkep bir âlimler meclisini tasvir etmektedir. Orada halka olmuşlar, sağ tarafta Hazreti Pîri Destgir Mevlâna, Hazreti Şah Şeref, Hazreti Nizameddin, Hoca Kudbeddin, Baba Ferit, en solda hoca Muineddin oturmaktadır. Hazreti Mevlâna'dan sonra üçüncü şahıs Hazreti Nizameddindir ki (633) yılında Buhara'dan hicret etmiş âlimlerdendir.

Herhangi bir vasıta ile bugünkü bulunduğu yere gelen bu minyatür, ressam Rembrandt tarafından hususî bir ilgi ile incelenmiş ve hattâ, eserin şahısları dörde indirilmek suretiyle bir yenisi meydana getirilmiştir. Onun Türk tipleri ve kıyafetleri üstündeki çalışmaları, diyebiliriz ki, XVII. asır içlerinde başlamıştır. Hattâ ayni müzede Timur'a ve Moğol hükümdarına ait mütaadit eserleri mevcut bulunmaktadır.

Birinci minyatürde Bahçe içinde bir köşk terasında, etrafı mermer parmaklıklarla çevrilmiş bir yerde Mevlâna ve hoca Muineddin ortada oturmaktadır. Mevlâna'nın başında Buharalıların giydiği kavuk, arkasında uzun kollu ve çizgili kumaştan bir hırka vardır; beyaz sakallı ve kesik bıyıklıdır; altında açık renkli bir entari görünüyor. Mübarek elleri hırkasının kolları içindedir. Ve dizi üstüne bir tesbih sarkmaktadır. Kavuğundan omuzuna kadar dairevî beyaz yuvarlak destar inmktedir.

Bu beyaz dairede yukarıda yazdığımız «Hazret-i Pîri Destgîr» ibaresi güzel bir tâlik ile yazılıdır. Karşısında ve üstde oturan zat ise Hoca Muineddin'dir. Bunun başında da bir kavuk vardır. Çehresinin yalnız sol tarafı gözükmektedir. Beyaz sakalı ve bıyığı olup Mevlâna'ya bakmaktadır. Boynunda bir şal ve bunun altında beyaz cübbe, entari olup sağ eliyle tesbih tutmaktadır. Aralarında yerde bir kitap duruyor.

Mevlâna'nın sol tarafına isabet eden zat ise Hazreti Şah Şereftir. Başında daha ufak bir kavuk ve koyu renkli hırkası ile diz çökmüş pozdadır. Onun yanındaki Hazreti Nizamettin dir ki, ayni suretle başında kavuk ve siyah takke, üstünde koyu renkte hırka vardır. Solda görünen zat ise Hoca Kutbeddin'dir. Başında kavuk vardır, hırkası açık renktedir.

Sola düşen zat Baba Ferit'tir. Siyah kavuğu, siyah sakalı ve üzerinde koyu renkte hırka vardır. Önlerinde ayaklı ve ayaksız tabaklar, içinde meyveler durmaktadır. Bütün guruptan Mevlâna ile Hazreti Şah Şeref'in yüzünün tamamı ve diğerinin de profili gözükmektedir. Minyatür, âlimlerin ilmî sohbet anlarını tesbit etmektedir. Figürlerin ilerisinde koyu renkli bir saha bulunmaktadır ki, bu kısım gide gide açık bir renk sahasına karışmaktadır.

Bu açık renkli kısım sudan ziyade büyük bir çiçeklik sahasını göstermededir. Bunu, geride koyu yeşil tepeleri görünen bir dağ silsilesi takip etmektedir ki, Hint topraklarında pek sık rastlanan manzaralardan birini vermektedir. Resim, devir itibariyle Türk-Moğol mektebi mahsullerindendir. Rembrandt, onu (1642) de görmüş ve bundan ilham alarak Biritish Müzesinde olan kendi eserini vücude getirmiştir. Biritish Müzesindedeki bu yeni eserin işlenme tarihi (1707) ye rastlar. S. Wotts tarafından hâkkedilmiş, Malcolin'in kolleksiyonunu süslemektedir.

Rembrandt bu eserinde Türk minyatüründe bulunan tipleri daha renkli ve ışıklı bir tesir altında tesbit etmiştir. Meselâ: İlk resimde geniş bir teras üstünde toplanan âlimleri kendi yaptığında daha ufak bir çerçeve içinde toplamaktadır. Enteresan bulduğu tipleri almış, diğerlerini kompozisyondan hariç tutmuştur. Birinci resimde açıklıkta toplanan figürleri kendi eserinde büyük gövdeli bir ağacın altında oturtmuştur. Bu ağaç gövdesinin ilerisi yüksek dağlarla nihayet bulmaktadır. Bu yeni eserde ise Mevlâna ve Hoca Muineddin, Hazreti Şah Şeref ve Hoca Kutbeddin mevki alır.

Birinci minyatürde daha geniş ve büyük olan peyzaj, ikinci eserde daha toplu ve figürleri bol ışıklı bir mevcudiyet haline geçmektedir. Bu levhadaki Mevlâna başı kavuklu ve kısa sakallı bir çehre ile sol eli kalkık dizleri üstünde ve sağ eliyle kahve fincanı tutmaktadır. Hazreti Şah Şeref uzun kollu bir hırkanın içinde kollarını kalkık dizleri üstüne koymuşdur. Mevlâna, yine aynı noktaya bakmaktadır. Hoca Muineddin ile Hoca Kutbeddin çömelmiş pozdadırlar. Hoca Muineddin'in sağ elinde, öbürünün sol elinde kahve fincanı bulunmaktadır.

Resim, birinci minyatüre nazaran daha geniş bir ışık bolluğu içindedir. Bilhassa, birinci plândaki bol ışık ve gölge oyunlarını kalın ağacın koyu gölgeleri takip ediyor. Bazen yer yer devam eden gölgeleri üçüncü plânın alt ve üst ışıklı binaları veya kaleleri ile nihayet bulmaktadır. Birincideki engin fona, hatlardan mürekkep hareketli çizgiler hâkim olmaktadır. Türk minyatüründe daha uzun mesafeden başlıyan figürler ise Rembrandt'ın eserinde derhal resme geçmektedir.

Rembrandt'ın Şark süjesi adı altında işlediği başka bir eseri, Prof. Dr. Friedrich Sarre'de idi. Mezkûr eseri kendisinde (1934) yılında tetkik etmiştim. Bu eser de öbürleri gibi bir Hint minyatüründen ilham alarak vücude getirilmişti. Eser, pülümle yapılmış ve kolleksiyonları süslüyen eşleri gibi, ayni işçilik ve ölçüyü taşıyordu. Moğol hükümdarından Ekber (1556-1605) ile Cihangir'i (1605-1628) tasvir etmekte idi.

Bunlardan Ekber, sağda bağdaş kurmuş ve Cihangir ise diz çökmüş pozda solunda oturuyordu. Sol elinde açık bir kitap tutuyor ve sağ eliyle de bir şeyler işaret ediyor. Her iki portrenin yukarısında uçmakta olan iki melek vardı. Bu eserde de diğerlerinde rastladığımız izler, pek tatlı bir gölge ve ışık oyunlarını havidir ve seyircilerine gayet çekici bir tesir icra etmektedir. Onu muhtelif yıllarda, muhtelif memleketlerden ressamlar takip ediyorlar. Vakıa, elde mevcut vesikalar henüz bunu tasdik etmemekle beraber, biz kendisinin Mevlevîlik mevzuunda çalışmış olduğunu kabul ediyoruz. Aksi hali ispat edecek yeni bir vesikanın çıkışına kadar, bu iddımızda duruyoruz.

Tournefort, Rembrandt'dan sonra Avrupalılar arasında Mevlevilik süjesinde çalışan bir ressamdır. Türkiye'de olduğu gibi, Fıransa'da da eskidenTıp tahsil edenlere Fakültede ayrıca resim dersi gösteriyorlardı. Tournefort, Fıransa'nın meşhur tabiat bilginlerinden, bilhassa Nebatat ilminin büyük âlimlerden sayılmaktadır. (1658) de Aix la Chapel de doğdu. (1708) de vefat etmişdir. Montpellier mektebinde Tıp fennini tahsil ettikten sonra nebatları araştırma maksadiyle Fıransa, İspanya, Portekiz ile İngiltere'de birçok vakit seyahat etmiştir. Sonra Louis XIV tarafından Paris Nebatlar Bahçesi (Jardin des Plantes) müdürlüğüne tâyin olundu. Burada hizmet ettikten sonra, Kıralın müsaadesiyle Osmanlı memleketlerinde ve Kafkasya'da ilmî seyahatlar yaptı. Birçok nebat nümuneleri topladı. Nebatlar ilmine ait birkaç ehemiyetli eser yazdı ki, bunlardan birisi (1694) senesinde neşredildi. Kitapta bilhassa 698 cinsi ve 1146 nev'i tesbit etti. Tournefort'un Fıransızca seyahatnamesi İngilizce'ye (A. Voyage into the Levant Perform'd by Command of the French King.) adıyla çevrildi. Eserin İngilizcesi (1718) de Londra'da iki cilt olarak basıl-

mıştır. İçerisinde Anadolu şehirlerinin plân ve resimleri, Ankara keçisi ve bazı mühim limanların haritaları ve gravürleri vardır. Tababet, Botanik, Etnografya, Mimarî bakımından büyük değer taşımaktadır.

Bu eserin ikinci cildinde (S. 88) de ortada destarlı ve yanlarında iki Mevlevî dervişini ihtiva eden pülümle yapılmış bir resim vardır ki, muharririnin kara kalemle yapmış olduğunu kabul ediyoruz. Aksi hali tasavvur edebilmek için herhangi bir Avrupalı ressamın Türkiyede olduğunu veya yerli sanatkarlardan birisine yaptırmış bulunduğunu kabul etmek lâzımdır ki, bu düşüncelerin hiç birisi vaki olmamıştır. Ayni zamanda, Van-Mour da henüz Türkiye'de bulunmuyordu. Bu hale göre resmin doğrudan doğruya Tournefort tarafından çizildiği anlaşılıyor.

Tournefort'un Şark'a ait seyahatnamesinin I. ve II ci ciltleri Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un şahsî kütüphanesinde mevcut olduğu gibi, Tournefort'un resmi"Histoire des Plantes" par Louis Figuier 3 ème Edition, Paris. Librarie Hachette (1880) isimli eserin 239 cu sayifasından kopya ettirilmiştir. Adı söylenen Nebatlar Tarihi kitabı da yine Feridun Nafiz Uzluk'un kütüphanesindedir.

Tournefrot'un yukarıdaki kitaplarda geçen resimlerinin asılları acaba ne olmuştur? Öyle tahmin ediyoruz ki, bu soru henüz halli mümkün olmıyan bir vaziyet arzetmektedir. Belki bundan sonra da ayni meçhuliyeti muhafaza edecektir.

Gérard de Nerval, Şark'a Seyahatnameserinde Galata'da ve Ramazan ayı esnasında Türk hayatına ait 5-6 yüz tabloyu ihtiva eden bir resim sergisinden bahsetmiştir. Fakat XVIII. asırda modellerini Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzak köşelerinde aramış ressamların çok kere unutulan simalarını, mazinin tozları arasından bulup çıkarmak şerefi, August Boppe'a tevecüh eder. Boppe, Birinci Cihan Harbinden evel Fıransa'nın Türkiye Sefareti Müsteşarı ve pek hareretli bir Türk dostu idi. Mumaileyh, Türkiye'de bulunduğu vakitlerde mütemadi araştırmalar neticesinde pek kıymetli tablolardan, nadir kitaplar ve ciltlerden mürekkep nefis bir kolleksiyon vücude getirmişti. Bilâhare, Şark'taki ecnebi ressamlarına, eserlerine ve Kanlıcadaki Amcazade Hüseyin Paşa yalısına dair çok mühim iki eser

yazmıştı. Türklerin kıymetli bir dostu olan bu zat, (1917) senesinde Fıransa'nın Pekin elçisi iken hayatı terketmiştir.

Çoğu, Şark sultanlarının ressamı olan maceracı seyyahların hayatlarından daha merak çekici birşey olamaz. Bunların arasında yalnız bir tanesi, Valensiyenli Van Mour hemen bütün hayatını İstanbul'da geçirmiştir. Orada da ölmüştür. Mariet (P. 388) de Van Mour'un XVIII. asır nihayetlerinde sefir M. de Ferriol tarafından İstanbul'a celbedilmiş olduğunu haber veriyor. (1713) de gıravürleri neşredildi ve harikulâde bir başarı kazandı. Osmanlı İmparatorluğunun en dikkate şayan kıyafetlerini onun içinde topladı. Van Mour istidadının inkişafına orada şahit oldu. Daha o tarihlerde, İstanbul'da ecnebi aileleri ile münasebet tesisinden kaçınmıyan Şarklılarla da münasebetlerde bulundu. Boppe, bütün bu enteresan eserleri inceledi. XVIII. asırda Fransa kıralının Türkiye'deki ressamının hayatını geniş ölçüde yüze çıkardı.

Bu zengin malzeme yanında, merhum Ahmet Refik Bey'in incelemelerini de dikkate aldık. Bir zamanlar, Hollanda elçiliğimizde müsteşarlık yapmış, muhterem Esat Bey'in etüdlerinden faydalandık. Bu arada Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Van Mour'un Amsterdam Devlet müzesindeki eserlerini mahallinde tetkik etmek gibi büyük bir yorgunluğu ihtiyar etti. Şükran hislerimizin işaret edilmesini borç saymaktayız.

Bu arada Van Mour'un ilgi gösterdiği mevzulara temas ederken (P. 24/25) de Kont Virmon'nun sekreteri, (1719) tarihli günlük raporunda şu satırları yazmaktadır: «Sefir konaklarından birkaç metre ötede Mevlevî dervişleri otururlar. Tekkelerinin mazhar olduğu o pek büyük hürmet ve takdise rağmen bazı Avrupalılar, şarklı kıyafetine girerek tekkelere duhule ve müslüman cemaâtinin müsereat gösterdikleri -bize tuhaf gelen- âyinde bulunmağa muvaffık oluyorlardı. Amsterdam müzesinde mahfuz tabloyu o vüzuh ve mütabakatta tasvir ve tersim edebilmek için van Mour bu manzarayı kim bilir kaç defa görmeğe, nekadar ince tetkike mecbur ve muhtaç olmuşdur.»

«Tekke sokağındaki Dergâhta hiçbir şey tebeddül etmemiştir. İmparatorluk dahilinde ihtilâller birbirini takip ettiği esnada dervişler, ayinlerine devam ettiler. Van Mour onları bugün de

görse bundan 200 sene evvel resmettiğinden başka bir tarzda resmetmezdi. Filhakika, seyircilerde bazı değişmeler vukubuldu. Şimdi eskisi gibi değildirler. Sakin ve hareketsiz, fakat maalesef Avrupakârî giyinmiş Türklerin yanı başında gürültücü, kaynaşan bir seyyah kümesi görülebilir. Bizzat dervişlere gelince, onlar yine ayni halde kalmışlardır. Ayînlerine riyaset eden şeyh de âdeta Van Mour'un tablosundan alınmış oraya oturtulmuş gibidir. Musikişinas dedelerin (Mutrıp) oturduğu hafif yapılı Balkonda yine aynı ahenk ve nağmeler kulaklara gelmektedir.»

M. de Ferriol bu havaları notaya aldırmıştır ki, Şark kıyafetleri mecmuasında neşredilmiştir.

Beethoven (1770-1827) de Mevlevîler korosunda sanat sezişiyle Türk dünyasına nufuz etmişti. Bu dev adamın ruhundaki kaynaşmalar karşısında şaşırmamak mümkün mü? Buna benzer diğer bir yaratmayı Mozart (1756-1791) Türk mehterinden aldığı melodilerle Türk Marşı adlı şah eserinde meydana getirmiştir. Gerek birinci eserde ve gerekse ikinci yüksek örnekte şahsî sanat olgunlukları yanında bize ait mahallî renk ve şekillerden mürekkep izler, ayrı bir özellik arz ediyor. Türk üslûbunda marş yazan Mozart ve bu üslûbu 9.cu senfonisine alan Beethoven, işte bu akisleri taşıyan Viyana'nın insanlarıdırlar. Mehterin davulunu ve zurnasını onlar belki de hiç duymadılar. Fakat, Türk üslûbundan kıyafet gibi bir de Türk üslûbundan musiki meydana gelmiştir. Saraydan kız kaçırma operasının karakteristik sazları davul, zil, müselles gibi şeylerdir. Melodiler ve bunlara taydaşlık eden eserler de Avrupa çeşnisinden ayrıdır. Bütün bunlar ne dereceye kadar Türktür sualine cevap bulmak pek kolay olmıyacaktır. Muhakkak olan, bu üslûbun elbette Mozart ve Beethoven'in malı olduğudur. Fakat malzemesi ister Türkün malı olsun, ister o iki adamın duyuş hususiyetlerini taşısın, bu, XVIII. asırda bir yabancıseverlik havasının estiğini göstermiyor mu?

Jean Baptiste Van Mour'a dönelim. Ressam; 9 Ocak 1671de Valenciennes'de doğmuş ve 22 Ocak 1737 de İstanbul'da ölmüştür. Artistin hayatının ilk seneleri hakkında fazla malûmat yoktur. İstanbul'a (1699) de Fransız Elçisi M. de Ferriol'ün dâ-

veti üzerine gelmişdir. İstanbul'da mütaaddit sefir, sefaret ve hususî zevat hisâbına tablolar yapmıştır. Bu tablolar, XVIII. asır başlangıcındaki şark hayatını tasvir etdigi cihetle büyük bir kiymeti hâizdir. (1727-1744) seneleri zarfında Felemenk hükûmetinin İstanbul Elçisi bulunan Cornelius Calkoen, ressamın tablolarından büyük bir kısmını toplamış ve bir kolleksion vücude getirmiştir. Calkoen memleketine avdet ettigi zaman Van Mour'un tablolarını da beraber Hollanda'ya götürmüştür. Cornelius Calkoen'in Hollanda'da vefatı üzerine yegeni Nicolas Calkoen bu tabloları Amsterdam'daki "Şark ile ticaret Müdiriyeti" ne tevdi etmiştir. Zira elçi Calkoen, vefatından evvel, tabloların Amsterdam Belediye binasındaki mezkûr müdüriyet odasında teşhir edilmesini yeğenine vasiyet etmişti.

(1826) de Amstrdam'ın Şark ile ticaret Müdüriyetinin lâgv edilmesi üzerine tablolar, La-Haye'deki "Cabinet Royal de Curiositées"ye nakledilmiştir. Sonra burası da dağıtıldığından resimler, Hollanda'nın muhtelif müzelerine taksim edilmiştir. Nihâyet (1903) de Van Mour'un tabloları, Amsterdam'daki Rijksmuzeum'de toplanmış ve ayrı bir salonda teşhir edilmiştir. Daha sonra müzede yapılan tâmirat ve degişiklikler neticesi olarak kolleksiyon, takımı ile Rijksmuzeum'un üst kattaki depolarına nakıl edilmiştir. Bugün tablolar o depodadır.

Calkoen'in kolleksiyonu 65 tablodur. Başlıca resimler şunlardır:

1. (1727) den (1744) de kadar İstanbul'da Felemenk elçisi bulunan Cornelius Calkoen'in portresi.
2. İstanbul'da Felemenk Sefarethanesi.
3. Felemenk Sefarethânesi bahçesinden İstanbul'un görünüşü.
4. Felemenk elçisi Çornelius Colkoen'in 14 eylül 1737 de Sultan Ahmed III. tarafından resmen kabulüne ait 3 tablo: Topkapu sarayı avlusunda Yeniçerilere baklava dagıtılırken sefirin oradan geçmesi.
5. Kabulden evvel Kubbe-Altı'nda Sadrâzam tarafından sefire verilen ziyafet.
6. Elçinin Sultan Ahmet III. tarafından kabulü. Bu tabloda Elçinin maiyeti meyanında Van Mour da vardır.
7. Sadrâzam'ın Bogaziçi'ndeki yalısında elçinin kabulü.

8. Padişah tarafından bir elçinin kabulü (kopya).
9. Sadri-âzam'ın Atmeydani'ndan geçmesi.
10. Beyoglu'nda Mevlevihane.
11. Dervişlerin yemek yemesi
12. Türk dügünü Göksu'da.
13. Ermeni dügünü.
14. Rum dügünü.
15. Türkiye'de loğusa odası.
16. Türk hanımları sofrada.
17. Türk çocuklarının ilk okula gidişi.
18. Türk hanımlarının İstanbul civarında tenezzühü.
19. Boğaziçi'nde Hünkâr-İskelesi'nde bir tenezzüh
20. Boğaziçi'nde Belgrat ormanında su bendleri.
21. Sadrı-âzam.
22. Sadrâzam (kopye).
23. Kızlar ağası (kopya).
24. Kapu ağası.
25. Kapucu Başı.
26. Bir saray adamı.
27. Bir saray adamı.
28. Reis-ül-Küttab Mehmet Efendi.
29. Hora - dans eden bir çift rum.
30. İskambil oynayan ermeniler.
31. Bir eğlenti.
32. Patrona Halil Halilin yanında arkadaşları yemişçi Musa ile kahveci Ali vardır. Bu tablonın arkasında Halil'in 28 eylul (1730) de İstanbul'a geldigi yazılıdır.
33. Patrona Halil ihtilâlı.
34. Sultan. Yanında iki saray adamı.
35. Sultan. Arkada saray gözüküyor.
36. Sultan. (kopye).
37. Kadın Efendi.
38. Yeniçeri ağası.
39. Mehmed Kâhya.
40. Yeniçeri ağası.
41. Silâhtar ağası (kopya).
42. Çavuş (kopya).
43. Derviş (kopya) 39, 5×31,5.

44. Çavuş başı.
45. Çuhadar (kopya).
46. Türk hanımı.
47. İş işliyen Türk kadınları.
48. Rum papazı (kopya).
49. Yahudi sarraf (kopya).
50. Arnavut asker (kopya).
51. Bir âsi (Patrona?) (kopya.)
52. Therma adası ahalisinden biri (kopya).
53. Therma adasında bir kadın (kopya).
54. Pathmos adası ahalisinden biri (kopya).
55. Pathmos adasında bir kadın (kopya).
56. Tinos adası ahalisinden biri (kopya).
57. Tinos adasından bir kadın.
58. Myconi adasından bir adam (kopya).
59. Myconi adasından bir kadın (kopya).
60. Seriphos adası ahalisinden biri (kopya).
61. Arnavut çoban (kopya).
62. Arnavutluk ahalisinden biri (kopya).
63. Bir arnavut kadın.
64. Bir bulgar (kopya).
65. Bir bulgar kızı.

(Van Mour hakkında fazla mâlûmat için A. Boppe: Les Peintres du Bosphore au dix-huitième siècle, Paris 1911. eserine ve Ahmet Refik Lâle Devri (sayfa 60-65) kitabına müracaat olunması.)

Van Mour'dan sonra İstanbul'a gelen ressamlar arasında tanınmışlardan Favrey ile Hilair vardı. Favrey, Sultan III. Mustafa (1717-1774), Hilair ise Sultan I. Hamit (1774-1789) zamanında ve (1776) da İstanbul'a gelmişdi. Hilair İstanbul'da iken Fransa'nın İstanbul sefiri Choiseul Gouffier idi. Artık ecnebi ressamlar İstanbul'da serbest serbest çalışabiliyorlardı. Bu devirde yaşayan yabancı ressamların Osmanlı kıyafetlerine dair yaptıkları resimler altı asırdan beri cihana hükmeden asker bir milletin hayatını ve kıyafetini tesbit için yapılan son gayretlerdi.

XVIII. asır, Osmanlılarda millî kıyafetlerin son devresidir. (17.6.1826) de Sultan II. Mahmut bir fermanla bu sahneyi değiştirecek, bu renkli ve ananeli şekiller bir hayal gibi, ortadan silinip gidecekti. Hilair, bu son devirde Osmanlı hayatını tabloları ile desen ve renk halinde tesbite çalışdı. İşlediği resimlerin çoğu, sefir Choiseul Gouffier'nın 3 ciltlik eserinde neşredildi. Bu eser, "Yunanistan'da Seyahat" isimlidir. Hilair'in tablolarını bütün seyyahlar arıyorlardı. Bu eserlerde: Şark'ın incelikleri, kıyafetlerin tabiîliği bütün bir dikatle tersim edilmişti. Hilair'in tablolarında olduğu kadar Boğaziçi'nin ziyalarını renklerini, Osmanlı evlerinin içini hiçbir ressam inceden inceye çizmeğe muvaffak olamamıştı. Hilair, Şark hayatının hiçbir detayını dikkatten uzak tutmadı. Şark'ın bütün âdetlerini, düğünlerini, kervanlarını ve tabiatını tersim etti. O derecede ki, bu tarihten itibaren Şark'a dair neşredilen bütün eserler Hilair'in tabloları ile süslendi.

Hilair'in pek zengin eserleri meyanında Mevlevilik mevzuundakiler de ayrı bir mevki işgal eder. Bilhassa, (1787) de Mouradja D'osson, (1840) da Jouanin'in neşrettiği kitaplarda bu süjeyi temsil eden levhalar vardır. Onları, bir seri olarak bazan münferit resimler takip etmektedir ki, en göze çarpanları Şeyh Efendi ve çeşitli pozlarda Derviş desenleridir. Gerek münferit resimlerde ve gerek kompozisyon halindekilerde pek kuvvetli bir desen görülür. Onun geniş ölçüdeki eserlerinin litaratürünü Mösyö Boppe vermektedir. Ayrıca neşredilmiş kataloklarda da bu eserlerin XVII. ve XVIII. asırlar sergisinde zengin takdirler topladığına dair işaretler bulunmaktadır.

Smith Francis, (1763) de Lord Baltimore'un şark seyahatına iştirak etmiştir. August Boppe (Les Peintres du Bosphore. p. 230) de (1769) da Şark kıyafetleri adında bütün levhaların R. H. Lord Baltimore'un koleksiyonundan hâk edilmiş olduğunu yazar. Bu 26 levhadan mürekkep bir mecmua neşretmiştir. Resimler M. Liart, J. Caldwell, P. Mazell, G. Witalbo, R. Pranker, J. White ve W. Byrne taraflarından hâk edilmiş olup konular şunlardır:

Saray kıyafetinde bir Polonyalı, Swanietzli bir Lehli kız, Ulahlı bir Rum prensi, Yunanlı bir kadın, Tinol'lı bir Rum

kadını, Miconili bir Rum kadın, Sciol'u bir Rum kadını, Sadr-âzam, Şeyhülislam, Reis efendi, Hariciye nazırı, Çavuş başı. Ağa, Bir Türk efendisi, Kızlar ağası, Siyahi hadım ağalarının başı, yaya muhafızların büyüklerinden biri, Sipahi veya süvari, asker, Silâhtar ağa, Aşçı usta, Bostancı, Saray muhafızı, Aşçı, Saray aşçısı, Ermeni kızı, Efendisinin önünde rakseden Türk çengisi, Bir yahudi kızı, Cariyeleri ile hamama giden bir Türk hanımı, Evinde bir Türk hanımı.

Bu levhalardan bir kısmı Venedikli tâbi Viero tarafından XVIII. asrın sonlarında mecmua halinde, bazıları ise Thomas Jefferys'in Recuil des habillemens des differens peuples (Londres 1772, in-8°, tome III) de neşredilmişlerdir. Smith, seyahatı sonunda birçok tablo getirmişti. Onlardan biri (1770) de Royal Academy'de teşhir edilmiş olan İstanbul ve civarının panoraması, diğeri de İngiliz sefirinin padişah tarafından huzura kabulüdür ki, «R. Pranker tarafından hâk edilmiştir» ibaresi vardır.

Bu listelerin haricinde kalmış bir tabloyu Delagrnj bize haber vermektedir. Hattâ, ressamın Lord Baltimore'un maiyetinde İstanbul'da bulunduğu zaman yaptığı semağ âlemini tasvir eden tablosu mumaileyhin kolleksiyonunda bulunmaktadır. Mezkûr tabloyu Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk görmüş ve tetkik etmiştir. Resmin altındaki İngilizce ibarede eserin mezkûr ressam tarafından 20 Şubat 1769 da çizildiği kayıt olunmaktadır. Sanatkârın en güzel bir gravürüdür ve 35×49 ebadındadır.

Castellan (1772-1838) meslek itibariyle mimar olan bu sanatkâr, Valensiyenli'nin talebesidir. Mühendis Feregion'un heyetinde vazife alarak (1797) de İstanbul'a geldi. Bu heyet, İstanbul'da Babıâli'nin Bahriye Nezaretinde bir havuz inşasına memur edilmişlerdi. Gerek bu ve gerek arkadaşları, canları sıkıldığı zamanlarda, vakitlerini resim yapmakla geçiriyorlardı. Bununla beraber, bazı yerli sanatkârlar da gözlerine ilişen binbir çeşitli kıyafetlerin hâtırasını saklamak istiyen seyahların siparişlerini yapmakta ihtisas sahibi olmuşlardı.

Castellan, bu yerli nakkaşlardan faydalanmayı ihmal etmiyordu. Bu ressamlar, onun Osmanlıların ahlâk, âdat

ve kıyafetleri hakkında (1812) de neşretmiş olduğu 6 cildin resim ve krokilerini bitirmiye yardım etmişlerdi. Valensiyenli'nin peyzajıst talebesi Castellan böyle tipler araya araya portre ressamı olmuştur. Güzel sanatların pek az tanınmış olduğu memleketlerde ressamın her nevi resmi yapılabileceğine ve tabiattaki bütün eşyanın onun fırçasına ramolduğuna inanılır. Castellan bu fikri açıkladıktan sonra, "İstanbul'da benden âdeta zorlarcasına portre yapmaklığım isteniyordu. Mantığın hilâfina olarak ister istemez birçok kimselerin portrelerini fildişi veya kağıt üzerinde tersim etmeye mecbur olmuştum" diye yazıyordu. O başarısına kendisi de hayret etmişti. Zira, işlemiş olduğu portrelerde benzeyiş, fevkalâde idi. Biz onun İstanbul'da kaldığı müddetce yaptığı bir çok tablolarına rasladık.

Bu devirde Türk sefiri Esseyit Ali Efendi'nin peşine takılıp Paris bahçelerine koşan ve onun dikkatini çekmek için başlarına sarık saran odalık kıyafetinde Fransız kadınları eğer Castellan'ın tablosunu görmüş olsaydılar taklidine yeltendikleri İstanbul kadınlarının süsleri hakkında nekadar aldanmış olduklarını anlarlardı. Bu sanatkâr için Fenerli prenseslerinin resmini çizmek kâfi gelmiyordu. Onun şöhreti, saraya kadar yayılmıştı. Bu hal, XV. yüz yıllarda Gentile Bellini' nin IL Sultan Mehmet yanında kavuştuğu başarı kadar onu gururlandırıyordu.

Ahval ve zaman onun III. Sultan Selim'in portresini çizmesine imkân vermemişti. Türkiye'de vukuu pek çok olan âni değişiklik neticesi Babıâli, General Aubert Dubayet'in Türk askeri için örneklik getirttiği hafif topçu bölüğünün 24 saat içinde memleketten çıkmasına karar vermişti. Bu yüzden Castellan ile Fergaun misyon âzalarının Fransa'ya nakli kararlaşmıştı. 6 Haziran 1793 de Castellan İstanbul'dan ayrılıyordu. Şarktaki Fransa ajanlarının mümessili Mösyö Ruffisi'ye veda için ancak vakit bulabilmişti. Böylelikle, Fransa ile Babıâli arasındaki gerginliğin kurbanlarını Marsilya'ya taşımak için 14 den ziyade gemi kiralanmıştı. Hatice Sultanın ressamı Melling de Fransa'ya hareket ediyordu.

Castellan'nın şarktaki seyahatlarına dair çıkan kitabın (1820) baskısındaki levhalarda Castellan del Etsampl diye imza atıyordu. Bu levhalardan 9 u Çanakkale veya Lapseki'nin

manzaralarını gösterirler. Biz, burada İstanbul'a ait resimlerin önemlilerinden bazılarını bildiriyoruz:

Valide Camiinin tenviri, Sultan Ahmet camii, İstanbul'un Fransız sefarethanesinin pencerelerinden alınmış manzarası, Sarayın kapısı ve çeşmesi, İstanbul'un eski sahrıncı, Sultan Süleyman'ın türbesi, Mezarlık, Büyük dere Çayırı, İncili Köşk, Kız Kulesi.

Cassas (1812) de yaptığı seyahatlerden getirdiği vesikalar, daprenatür yapılmış renkli 72 levhayı havidir. (Osmanlıların âdetleri, kıyafetleri ve muhtasar tarihleri) namında altı ciltlik bir eser neşretmişti. Konular şunlardır

Padişah, Veliahti saltanat, Sultan efendi, Vezir, Muganniye, Rakkase, Harem kalfası, Kızlar ağası (Zenci harem ağalarının başı) Odalık, Kapı ağası (Ak ağaların başı) kalemle yazı yazan İç oğlanı, Yazı hocası, Dülbentdar ağası, Silâhtar ağa, İç oğlan ağası (Padişahın maiyeti) Tezkereci başı (Padişahın kâtibi), Çengi avradı (Rakkase), Çengi, Kapucu başı, Memlûklar, Ordunun Serdârı, Sipahi. Deli, Reis Efendi (Hariciye nazırı) Tercüman; Çavuşbaşı, Çavuş. Sekbanbaşı. Yeniçeri (Merasim elbisesile), Aşçı, Aşçıbaşı, Yeniçerilerin kazanı. Kaşıkcı veya Yeniçeri zabiti. Yeniçerilerin küçük rütbeli zabitleri. Yeniçerilerin isimlerini yazmağa memur baş çavuş. Adi kıyafetiyle Yeniçeri. Topçu (Nizam-i cedid topçusu) Nizam-i Cedid Neferi, Hammal, Saka, Levendi Rumî (Rum gemici) Levend (Bahriye askeri), Hamam, Türbe (Bir Sultanın), Şeyhül-islâm, Reyisül Ulema, İstanbul Kadısı, Mevleviler, Derviş, Suriye dervişi, Namaz vaziyetleri, Camiler. Şadırvan, Halepli kadın, Kürk ve şal giymiş bir Türk, Sabah tuvaletleri, İstanbul ve taşra kadını, Rum kadını (Şehir kıyafetiyle), Bedevi kadın, Yayıkta yağ yapan bedevi. Akkâlı Türk. Çölden bir Arap kadını, Suriyeli, Mısırlı kadın, Kürtler, Ekmek yapan Anadolu kadını, Buğday üğüten dürzü kadınları, Tunuslu Türk, Şam Türkü, Bosnalı, Tatar, Ermeni, Yahudi, Syra adasından bir kadın, Arnavut, Sakızlı, Sisamlı, Midillili, Kadı, Andros adasından bir kadın, Şira adasından, Kıbrıs adasından bir kadın, Argentièreli kadın. Kaymak satıcısı, Sebzeci. Türkler yemek yerken, Balık avı.

Caraffe Armand-Charles (1788) de Roma'daki Fransız Akademisinde yetişmiştir. (1812) de Paris'te ölmüştür. (1788-1789) yıllarında Mısır'da, Türkiye'de seyahatler yapmıştır. Orada gördüklerini muhtelif eserlerinde tesbit etmişdir. Bu mahsulleri (1796) sergisinde 3 muhtelif süje halinde teşhir etmiştir: Arap ailesi, Bir Türk kahvesinin dışı, Rum düğünüdür. (1799) sergisinde ise Journal de Paris'ye göre pek canlı çizilmiş muhtelif mevzularda 14 resmini ayrıca teşhir etmiştir. (VIII, No: 28, S. 133): Koşu talimleri yapan memlûkler, Cirit oyunu, Cenaze alayı, Arap rakkaseleri, Arnavut dansı, İbadette muhtelif hareketleri gösteren bir cami dışı, Atlı bir Türk, Pehlivanlar, Veba, İstanbul'da Türklerin arabaları, Rum düğünü, Bir kahvenin dışı, Ehramlar civarında konaklamış Arap bedevileri.

(1800) sergisinde: Kahireli bir hanım ve cariyesi, Bir gemi kazasında, Bir müslüman. (1802) sergisindeki rehberde: Şark milletlerinin âdeti hakkındaki bir eserin detaylarını veren 6 resim vardır: Saltanatta bulunan III. Sultan Selim'in portresi, Kuran okuyan dervişler, Sünnet merasimi, Zevcinin evine binitle götürülen nişanlı, Pathmas adasında bir genç Rumun cenaze merasimi, Bir kervanın gidişi, Mezarın üstüne çiçek diken kadınlar, Bir harem dairesinin içi, Zenci ve ak hadım ağaları tarafından icra edilen inzibat, Bir hamamın dış odası, Raks, Musiki ve kadınların tuvaleti, Bir hamamın içi.

Bu resimler Brugnière ve Olivier'in eseri için yapılmışlarsa da maalesef bu eserde yalnız onlardan bir tanesi vardır. Olivier'nin "Memalik-i mahrusayi şahanede" seyahata mahsus atlasın IX. levhasını teşkil eder. Biz Scheffer'in müzayedesinde (1799) sergisindeki Pehlivanları elde ettik. N. G. Auboyneau bu guvaşa göre yapılmış ve fakat tamamlanmamış bir gravüre maliktir. Bunun hakkında Journal de Paris (1799) sergisi için yazdığı kıritiklerde şöyle söylüyordu:

"Biz yazıcının Türkiye'de yaptığı geziler sırasında d'après nature bir fikir edinmiş olduğunu düşünmüştük, fakat Pehlivanları gösteren tablonun kompozisyonu bizce belli eski bir kalıpta mevcut durmaktadır. Tamamiyle aynı ideyi takip etmiş olan hemşerisi Caraffe ona daha iyi bir sitil ve mükemmel bir şekil vermiştir. Onun düşüncelerini kötümsemiyoruz ve başka terkiplerinin orijinaletisinden asla şüphede kalmıyoruz."

Rosset François - Marie: Paris'te Bibliothèque nationale'de estampalar kısmında 19 numaralı odada kayıtlı Şark kıyafetlerine ait bir albüm mevcuttur. Bunun içerisinde bir çok resimler vardır. Bu resimleri (1790) da Lyonlu heykeltıraş Rosset çizmiştir. Biz, incelemelerimiz arasında böyle bir artistin mevcudiyetine dair hiçbir kayıda tesadüf etmedik. Fakat, bu resimler Monnier tarafından heykeltıraş Saint Claud Rosset'nin oğluna ait gösterilmişse de Türkiye'de bir sefaret mensubu olarak Batı Anadolu'yu dolaşmış olan François Marie Rosset'e ait bulunmaktadır. Rosset, (1797) de Dâle de Jura merkez mektebine resim muallimi olmuştu. Bu mektep, lise olduğu zamanda orada ayni vazifeyle bulunmuş ve 29 Mayıs (1824) de Dâle'de ölmüştür. Estampalar galerisindeki albumü İn Folio halinde kalın ve renkli kağıt üstüne yapılmıştır. Fakat 85 levhada da imzası yoktur. İlk levhalar, Türkiye'ye aittir. Ermenistan, Filistin, Yunanistan, Mısır ve İran kıyafetleri bundan sonra gelmektedir. En sonda 23 peyzaj tablo vardır. Burada, Türk kıyafetlerine ait levhaların isimlerini veriyoruz:

1— Türk ve zevceleri.
2— Cariyeleri ile birlikte Türk kadınları.
3— Seyahatte bir ormanda yemek yiyen Türkler.
4— Türk çengileri.
5— Türk kadınlarının ekmek yapmaları.
7— Ebeveyinlerinin mezarı başında ağlıyan Türk kadınları.
9— Şamda Türk kadını.
14— Bir bahçede Halep Türk kadınlarının saç tuvaletleri.
15— Tatarlar veya Türk askerleri.
16— Antakya şehrinde Türk kadınlarının saç tuvaletleri.
19— Tunus Türkleri.
22— Dervişler.
32— Türk kadınlarıla çalgı çalan Afrikalı.
48— Akkâ'da bir Türk.
49— Sarıklı bir Türk.

Madam Levert, Senayi Nefise müzesinin Şark sergisine Rosset'in 3 resmini ödünç vermişti. Onlar da şunlardır

1— Türk çengileri.
2— Türk kadınları cariyeleri ile. Albüm 2.
3— Şam Yahudi kadınları. Albüm No: 13.

A. Brindesi: Prof. Dr. F. Nafiz Uzluk'un koleksiyonunda bir eseri bulunmaktadır. Bu eser, mezarlıkta bir Mevlevî dervişinin ney üflemesini göstermektedir. Mezarlığın Üsküdar'da Karaca Ahmet olduğunu sanıyoruz. Bilhassa, ressam, bir kadın mezarının yanında oturmuş pozda bir dervişi tasvir etmektedir. Bunun benzeri mezarlıkta ney üfleyen bir dervişi Preziose de işlemişti. Yalnız, aralarında poz değişikliği vardır. Preziose'un akvareli ayakta ney üfleyen bir Mevlevîyi tasvir ettiği halde Brindesi'de bu poz oturur vaziyete sokulmuştu. Birinci ressamın tablosundaki model daha iri bir tipi temsil ediyordu. Hiçbir vesikada sanatkârın hayatına ve diğer eserlerine dair bir işaret olmadığı gibi milleti de tamamiyle meçhul bulunmaktadır. Bunun da ismine bakarak nereden olduğunu çıkarmak istersek, ressamın İtalyan olması ihtimali vardır. Hattâ, İtalyada bir işlek iskele olan Brindezi'den bulunması da hatıra gelir. Eserinde sağ köşede imzası ve yanında (1860) tarihi yazılıdır.

XIX. asrın başlangıcına doğru Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin sayısı çoktur. Bunlar arasında W.H.Bartlett adlı bir sanatkâr dikkatimizi çekmektedir. Bu zat, Misis Pardoe ile (1839) da İstanbul'a gelmiş, orada pek güzel manzaralar ve yaşayışlardan muhtelif hâtıraları tesbit etmiştir. Bu eserler, önce İngilizce bir kitapta toplanmış, sonra da Alman dilinde yayınlanmıştır. Almanca metinli nüshanın (S.63) ne Ayasofya dahili başlığı altında bir resim konulmaktadır ki, kitapta bulunan diğer resimler gibi bu da ressam Bartlett tarafından daprenatür olarak işlenmiştir. Resim Ayasofya camiinde kubbealtını mihraba doğru göstermektedir. Ön plânda bir seccade üstünde çömelmiş, bunun yanında ayakta duran sakallı ve başı destarlı iki Mevlevî bulunmaktadır. Muharririn derviş kelimesi ile takdim ettiği bu iki zat, o zamanki İstanbul şeyhlerinden veya mesnevihanlarından olması pek mümkündür. Bilhassa, o anda tesadüfi olarak camide bulundukları ve yabancı seyyahların ricaları üzerine böyle bir pozu almış olmaları da pek kabildir. Belki de, sanatkârın ayni mevzuda tesbit edilmiş diğer eserleri vardır. Fakat, maalesef bu hususta mütemmim bilgilerimiz yoktur. Sanatkârın çeşitli süjeler arasında Mevlevilikle de meşgul olduğunu göstermesi bakımından eser pek hu-

susî bir değer toplamaktadır. Resmin kitaptaki klişesi renklidir. Işık ve kölge tevziatı oldukça iyi bir derecededir.

Tanburini, yalnız eseri malûm olan ve fakat gerek hayatı ve gerekse başka eseri belli olmayan bir ressamdır. İsminin telâffuz şekline göre, İtalyan olması mümkün görünüyorsa da maalesef bu düşüncemizi tasdik edecek vesikamız henüz yoktur. Bununla beraber, sanatkârın XIX. yüz yılda daprenatür olarak çizdiği kara kalem bir portresi bizce malûmdur. Eser, (1927) yılana kadar İstanbul'da Galata Mevlevihanesinde Halet Efendi kitaplığında duruyordu. Dergâhların kapanmasından sonra, bu da kitaplarla birlikte Süleymaniye civarındaki kitaplığa nakledilmiştir. Eser, şimdi orada olup büyük bir dikkat ile yapılmış Galata Mevlevihane Şeyhi Kudretullah Efendi'nin portresini tasvir etmektedir. Tarihi: 1872.

Preziosi ismi altında iki sanatkâr hatırlıyoruz. Kardeş olan bu iki ressam aslen İtalyandır. Bunlardan biri, İtalyan sefaretinde kâtiplik ediyordu. Diğeri ise kardeşi tarafından İstanbul'a çağrıldığı zaman Mısır'da ikamet etmekteydi. Fakat ne maksatla orada bulunduğu meçhuliyetini el'an saklamaktadır. Sanatkâr, İstanbul'a gelmeden önce Avrupa'da Romanya, Afrika'da Tunus ve Mısır'da dolaşmıştır. Oralara ait muhtelif süjelerde tablolar vücude getirdiği bizce biliniyor. Bunlardan Tunus'a ait işledikleri henüz meydanda olmamakla beraber diğer gezilerine ait tabloları malûmdur.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e göre: ölümünün İstanbul'da (1882) de olması ve orada da 17 sene yaşamış bulunması gözönünde tutularak 20 veya 25 yaşında olabileceği kabul edilir. Böyle olunca (1840) da doğmuş olması mümkündür. Çeşitli mevzularda çalışan ressam, münferit ve mürekkep halde birçok eserler işlemiştir. Yüzleri aşan bu eserler arasında Türk hayatından alınmış pek güzel örnekler vardır. Bilhassa, semağ eden dervişleri gibi süjelerle de meşgul olduğunu göstermektedir. 26 × 36 cm. büyüklüğünde olan bu renkli eser, İstanbul'da Kulekapı Mevlevihanesinde bir semağı gösterir. Mukabelede gösterilen şahıslar arasında Şeyhlik makamında olan zatın (1857) yılındaki şeyh Kudretullah Efendi olduğu katî surette söylenebilir. Tablo, renk ve kompozisyon bakımından iyi bir derece taşıyorsa da herhalde âyine ait bazı hâtaları bulunduğu

muhakkaktır. Bununla beraber, sanatkâr eseri için büyük ölçüde emek sarfetmiştir. Kendisine gelinceye kadar birçok ressamların iyice açıklamadıkları Mutrıp, Preziosi'de tamamiyle ortada değildir. Bana öyle geliyor ki, ressam bu eserini daprenatür yapmaktan ziyade mevcut eserlerden birine göre adapte etmiştir. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un kolleksiyonundaki bu eserde ressamın imzası ve yanında da (1857) tarihi vardır.

Resmin yapıldığı mahal herhalde Galata Mevlevihanesi semağhanesidir. Sanatkâr semağhanenin yalnız şeyhin bulunduğu yerini ve altı kişinin semağ halinde portresini çizmiştir. Resimde en ziyade ışık ve gölge ahengi ile kuvvetli desen gözü okşamaktadır. Renk yönü ise bu nisbette değildir. Ayni zamanda, tabloda ressamın Mevlevî kaidelerini iyi bilmediği göze batmaktadır. Postta duran şeyh efendinin dal sikke, yani destarsız bir sikke ile gösterilmesi yanlıştır. Bunun yanında iki tek pozda oturmuş derviş desenlerinin kopyaları elimizdedir. Kompozisyonuna nazaran, daha az hatalıdır. Kostüm yönleri de, evvelki tablo yanında büyük bir değer taşımaktadır. Bunlardan maada, kompozisyon tablodaki esmer semağzen dervişi ney üfler gösterir bir başka tablosunu gördük ki, maalesef kolleksiyonumuzda bulunmayan bu eserin -pek tatlı bir işleme başarası- vardır.

Fausto Zonaro (1854) de Padova civarında küçük Mosi'de doğmuştur. Duvarcı çıraklığı ile ekmeğini kazanmaya başlamıştır. Venedik ve Napoli'de fırçasına hâkim bir ressam durumuna geçti. (1890) da Dünya turuna çıktı. Şehir şehir dolaştı ve en sonra kendisini güzel İstanbul'un kucağına attı. Pek güzel paleti ile az zaman içinde bu yabancı muhitin gözdesi oldu. (1908) Kasım sergisindeki eserlerinin miktarı 300 ü aşıyordu. II. Abdülhamid'in saray ressamı, yorulmadan eserlerini vücuda getirmekle meşguldü. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a ayak basması, Fatih Sultan Mehmed'in atını denize sürmesi, İstanbul'un zaptı, Türklerin Bizans'ta yerleşmesi, Hücum gibi büyük kıtadaki tabloları ile Yıldız'da yeni bir galerinin tesisine çalışıyordu. Sanatkâr bunlardan başka İstanbul'da bine yakın tablo işlemiştir. Pek çeşitli süjeleri temsil eden bu eserlerden birçokları gazetelerde ve mecmualarda neşrolundu. Bilhassa, mevzuları arasında askerî, dinî, halk yaşayışı en ziyade tablolarında

göze çarpmaktadır. Pazar gürültüsü, Venedik'te halk şenliği, Nina gidiyor, Vezün'ün tepesi gibi mükemmel resimler, bilhassa Haşhaş çiçği, Rüyalı kız (1908) de Şehzade Abdülmecit Efendi tarafından satın alınmıştır ki, bu eserlerden birincisi (1900) da Dünya sergisinde İtalyan pavyonunu tezyin etmişti. Bu eserlerden bazıları Yunan ve İtalya saraylarına dağılmıştır. Gurupta balıkçı, Dervişin başı, Ney üfleyen derviş, Kendi portresi, Yeni Türkiye, Arzuhalcı, Zikirde dervişler, Derviş gurubu, Hücum, Ertuğrul taburu, Valide Camii, Bayram ve tulunbacılar, türlü konulardaki güzel eserlerindendir.

Bütün bu eserler bize XIX. asır Türkiye'sini muhtelif yönlerden tanıtıyor. O halde, kendisini Garplı olmasına rağmen Şarkın, bilhassa, bu arada yüzyıl önceki Türkiye'nin pek sadık bir ressamı olarak alabiliriz. Belki de bu arzu onun pek tabiî bir hakkı sayılabilir.

C. Ebers tarafından Almanca olarak yazılan Mısır'ın tabiî, tarihî, sanat eserlerini toplayan bir kitap vardır. Bu kitap Clara Bell tarafından İngilizceye çevrilerek iki cilt halinde (1887) yılında Londra'da yayınlanmıştır. Burada klişesini okurlara sunduğumuz Mevlevî Semağı diğer resimler gibi -hayatı hakkında fazla bilgiye malik olmadığımız- C. Rud Hubert tarafından resmedilmiştir.

Eser, büyük bir gurub halinde semağzenleri göstermektedir. Orijinali hakkında katî malûmatımız yoktur. Yalnız mevcut kopyeye göre sanatkârın pek büyük bir heyecan içerisinde bu eseriyle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Semağzenlerin etrafında bağdaş kurmuş seyirciler, aynı heyecan ve vecd içinde onları takip etmektedirler. Bilhassa, semağzenlerdeki tasvir ve ritm pek enteresandır. İnsan tabloyu seyrederken ressamın duyduğu heyecanları yaşıyor. Âdeta onlarla beraber Mevlevî olarak semağ edeceği geliyor ve Esrar Dede'nin şu beytini okuyor:

Gören sanır ki safadan semâ-i rah ederim
Döner döner bakarım kûy-i yâre ah ederim

Mari Alexander Jacques Bauer (25.1.1867) de Lahey'de doğmuştur. Babası ressam ve gâravür yapan bir sanatkârdır. Bauer'in eserleri büyük bir kitap içinde toplanmıştır. Bu kitap, kızı Suzede'dir. Altı istidatlı çocuğa vardı. Onlardan üçü Mari,

Willen ve kız kardeşleridir. Bunları Laheyde'ki Akademiye göndermiştir. Bauer, Şark'ı dolaşmış ve yaptığı resimlerle kostümleri, manzaraları sekiz kitabına toplamıştır. Kurşun kalem, tebeşir ve mürekkeple onları çizmiştir. Hollanda'ya dönünce bunları yağlı boya ile tesbit etmiştir. İstanbul'un iç çekici güzelliklerini bu suretle resmetmiştir. Bunlar okadar kıymetlidir ki, büyük sanatkâr Rembrandt'ın tablolarındaki mânayı taşır. (1897) de Balkanlara gelmişti. Arapların Binbir gecesini de yapmıştır. İngiliz Hindistanı'na, Felemenk Hindistanı'na gitmişti. Memleketinin sömürgelerine ait yaptığı eserler Kıraliçe Wilhemine tarafından beğenilmiştir. Saltanatının gümüş yıldönümü olan (1925) de ressamı madalya vermek suretiyle taltif etti.

Bauer'in (1888) tarihli eserleri arasında İstanbul'da Ayasofya Camii, Üsküdar'da cami, İstanbul'da cami, İstanbul'da pazar, Derviş, Türk pazarı, Boğaziçi, İzmir'de pazar kadınları. Cenaze alayı, Türk evi, Minare, Manzara, Deve, İşleme, Suvariler, Haliç, İzmir limanı, İstanbul'da kahve vardır.

(1889) tarihli eseri ise Derviş, Türk kadını, Esir, İbadet, İstanbul'da Köprü, İstanbul'da sokak, Bir Türk, Küçük Ayasofya'dır. Türk hududunun haricinde de birçok eserler vücuda getirmiştir. Biz onların listesini burada tekrar etmiyoruz. Bizi ilgilendiren çok meraklı süjeyi dervişler toplamaktadır. Ayni mevzuda olan eserlerden biri ibadet isimli tablodur. İstanbul camilerinden birinde yapılan ibadeti göstermektedir. Ön sırada bulunanlar içinde bir de sikkeli derviş vardır. (1888) de yapılmış olan derviş tablosu çok üstün değerdedir. Büyüklüğü 8×8,5 cm. dir. Tarama ile çizilmiştir. Destarlı bir zat ayakta olarak elleri kalkık dua etmektedir. Yanındaki zat oturur pozdadır.

De Sinety, buraya kadar kaydettiğimiz sanatkârlar arasında maalesef hakkında bildiğimiz en az olan bir ressamdır. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk'un kolleksiyonunda bir akvareli bulunmaktadır. Eser, İstanbul'da yapılan bir Mevlevî âyinini göstermektedir. Karton üstüne basılmış resmin üst ve alt kısımlarında ufak puntolarla yazılmış işaretlerden semağın İstanbul'da yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat, ne zaman işlendiği ve hangi Mevlevihaneyi tasvir ettiği tamamen meçhuldür. Yalnız, şimdiye kadar tetkik ettiğimiz eserlerde âyinlerin

Kulekapı (Galata) Mevlevihanesinde tesbit edildiğini bildiğimiz için bunun da orayı temsil ettiğine ihtimal veriyoruz. Eserin genişliği 33 ve yüksekliği 21,5 dür. Güzel bir desen üstünde pek ince bir akvarel tabakası vardır.

Acaba bu eser sanatkârın kaçıncı eseridir? Yanında başkaları var mıdır? Yoksa tek yapılmış bir eser midir? Bu kalabalık meçhulleri halletmek şimdilik bize mümkün görünmeyor. Yalnız Van Mour'dan bugüne kadar gördüğümüz bütün eserler bir cilt veya mütaaddit ciltlerde toplanıyordu. Halbuki aynı süjede olan bu eserde öyle bir durum mevcut değildir. Sayın Profesörün de mezkûr eseri tek olarak satın almasına bakacak olursak eserin münferit olduğu, hattâ daha önce mevcut eserlere göre bu levhanın vücuda getirildiği muhtemel görünüyor. Kompozisyon bir devam halinden ziyade semâğı sona gelmiş bir pozda göstermektedir. Derviş adedine göre semâğ yapılan Mevlevihanenin pek küçük olmadığı belli oluyor. Yabancı ressamlar muhiti olan Galata Mevlevihanesinde yapılmış olması pek mümkündür.

Alexi Gritchenko, bir Rus ressamıdır. Suluboya manzara ve portrede kuvveti vardır. (Deux ans à Constantinople, Paris 1919-1921) adlı kitabında kırk tane suluboya resim vardır. Onlardan biri semağzen dervişleri göstermektedir. Sanatkâr, bu eserini İstanbul'da Kulekapı Mevlevihanesinde akvarel olarak tesbit etmiştir. Bu kitabı Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Paris kitapcılarında görmüştür. Bizi ilgilendiren süjedeki tablosunun bir benzeri ressam İbrahim Çallı'da vardır.

Kitabımız burada bitiyor. Büyük Mevlâna'nın güzelliğe aşık ruhu, Türk şiirine ve musikisine olduğu gibi Türk resmine de can vermiştir. Yaradanın muhteşem eseri olan bu varlık karşısında duyduğu derin heyecana engel tanımayan tam hür Mevlânamız, kör taassubun cehil yüzünden hapsetmek istediği ve çok kere muvaffak olduğu yaratıc Türk ruhuna sonsuz fezâlar armağan etmiştir. Bu kadarla da kalmamış, ona nisbetle kurulmuş olan Mevlevîlik müessesesinde güzellik aşıkı nice nice olgun canlara ilham kaynağı olmuştur. Tesiri daha da genişlemiş, türlü medeniyet ve kültür mensubu yabancıları, büyük eserine hayran etmiş; onları da bu yolda eser vermeye sevk eylemiştir. Türk ve cihan kültürü, Mevlânamıza çok şey borçludur. Kitabımızla o borcun bir nebzesini ödedikse bize ne mutlu !...

Son

BİBLİYOGRAFYA

Choiseul Gouffier, Voyage pittoresque de la Grèce, I,II,III, Paris, 1782.

Mouradgea d'Ohsson, Tableau générale de l'empire Ottoman, Paris, 1787.

E. W. Braun, Jahrbuch der königliche preusischen Kunstsamlungen, Berlin, 1908.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Tarih dünyası, cild I, Sayı 6, Sayfa 231/252, İstanbul 1953.

Hasan Bedreddin, Peyami Sabah gazetesi, Sayfa : 2, İstanbul 1921.

Ahmet Refik, Yeni mecmua, sayı 40, Sayfa : 269,272, İstanbul 1918.

Malik Aksel, Ankara gazetesi, fransızca, No 194, Ankara 1937.

Malik Aksel, Ülkü mecmuası, Yıl 28, cilt 5, Sayfa : 293/95, Ankara 1935.

Malik Aksel, Ar mecmuası, sayı 11, sayfa 7/9, Ankara 1937.

Malik Aksel, Ülkü mecmuası, Yeni seri 104, Sayfa 10.12, Ankara 1946.

Ömer Adil, Osmanlı Ressamlari Cemiyeti gazetesi, Yıl 2. No. 17.18, Sayfa 270/320, İstanbul 1330.

Adolph Thalasso, Fausto Zonaro, Paris 1910.

" " Die Orientalischen Maler in der Türkei, Seite 28/36, Berlin 1911.

Salamon Reinach, Apollo, p: 252/258, Paris 1904.

Miss Pardoe, Beauties of the Bosphorus, S: 2/63, London 1839.

Dr. Joh von Horn, Ansichten des Bosphorus und Konstantinopel, Seite 63, London 1839.

Burhan Toprak, Sanat Tarihi, Sayfa 129/131, İstanbul 1952.
W. von Seitlitz, Kritisches verzeichniss der Radierungen Renbrandts, Leipzig 1895.
Dr. Traugott Mann, Die Orientalische Kunst, Seite 244, München 1925.
M. A. J. Bauer, Ziyn Etswerk, p 30, B 19, Amsterdam 1927.
Mehmet Sarim, Talebe defteri, Sayfa 270/72, İstanbul 1918.
Ahmet Adnan, Ulus gazetesi, Yıl 14, No 7846, Sayfa 1/2, Ankara 1943.
Franz Babinger, Die Kunst des Orients, Seite 31/42, Leipzig 1925.
M. H. Marcel, Revue de l'Art, Ancien et Moderne septem Paris 1903.
İbrahim Alâeddin Gövsa, Meşhur adamlar, cilt 4, Sayfa 1528, İstanbul 1933/36.
Dr. Max. R. Kaufmann, Mitteilungen der Deutsch- Türkischen Geselschaft'e. v. No. 9 Seite 8, Bonn 1956.
Heinrich Glück, Historische Blaetter, 1. Jahrgang, 2 Heft, Seite 303/325, Wien 1921.
Halûk. Y. Şehsuvaroğlu, Cumhuriyet Gazetesi, yıl 29, sayı 10468, Sayfa 2, İstanbul 1953.
Auguste Boppe, Les peintres du Bosphore, P. 55, Paris 1911.
Prof. Dr. W. Martin, Der Kunstwanderer, 14 Jahrgang, Seite 176, Berlin 1932.
Thomas Jefferys, dans son Recucil des habillments des différens peuples. London 1772, in 8°, Tome III.
Galip Bahtiyar, Osmanlı Ressamları Cemiyeti gazetesi, yıl 2, No 14, sayfa 155, İstanbul 1330.
Şahabeddin, İkdam gazetesi, Yıl 29, No. 8550, Sayfa 2, İstanbul 1920.
Alexis Gritchenko, Deux ans à Constantinople, 40 aquarell, Paris 1919/1921.
Galip Bahtiyar, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti gazetesi, Yıl II., No 18, Sayfa 277, İstanbul 1330.
Ahmet Rasim, Tarih ve Muharrir, s. 87, İstanbul 1329.

Hermann Götz, Beitraege zur Kunst des İslam, Seite 143/146, Band II, Heft 2, Leipzig 1925.

M. Amédée Ozenfant, Encyclopedie photographique de L'art, Tome I. p. 19, Paris 1936.

Preziosi, Stamboul, Moeurs et Costumes, pl. 20, Paris 1883,.

İNDEKS

Kişi Adları

A. Abdürrahman Âdil (Avukat) 70. 73, 82, 143.
Avni Ahmed Konuk (Mesnevi şârihi) 3, 111.
Abdürrahman-ül Mevlevî 47, 48, 59.
Abdülaziz (Sultan) 76, 77.
Abdülbâkı (Yenikapı Şeyhi) 2, 68, 70, 84.
Abdülhak Molla (Hekimbaşı) 79
Abdülhalim Çelebi (Mevlânâ Dergahının son şeyhi) 65, 77
Abdülganı Dede (Halep Mevlevi Şeyhi) 91.
Abdülmecid Ef. (Son Halife, Ressam) 136.
Abdünnafi Ef. (Viyana sefiri, Şâir) 75.
Abdülvâhid bin Selim-el Mimar (Mevlânâ'nın agaç sandukasını yapan sanatcı) 26.
Abdülvâhit Çelebi (Konya Şeyhi) 77.
A. Brindesi (Ressam) 132
Âbidin Paşa (Mesnevi Şârihi, Ankara Valisi) 100, 111.
A. Gabriel (Türk Anıtlarının âşıkı, sanat yazarı) 34, 42.
Âdem Dede (Galata Mevlevihanesi şeyhi, Şâir) 58.
Ahi Ahmed (Musıki ve semağ düşmanı) 26.
Ahmed el Kunevi (sanatcı) 33, 34.
Ahmed Adnan Saygun (Musıki Üstadı) 139.
Ahmed I. (Sultan) 53.
Ahmed Rasim (Tarihci, Muharrir) 139.
Ahmed bin Abdullah (Ressam) 41.
Ahmed bin Mehmed (Ressam)
Ahmed Celâleddin (Galata Mevlevi Şeyhi) 67, 68, 69, 78, 80.
Ahmed b. Muzafferül Saarraf (Akşehirli) 39.
Ahmed Hâlis Dede (Sefinei Mevleviye sahibi Sakıb dedenin oğlu, Kütahiye Şeyhi) 83.
Ahmed, Müneccimbaşı (Mekke Mevlevihanesi Şeyhi, Müverrih) 58, 77.
Ahmed Remzi Akyürek (Halep, Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi, Şair) 79.
Ahmed Refik (Tarihçi, yazar, Şâir) 65, 121, 126, 138.
A. Kemalettin Paşa (Maarif Nâzırı, Tahran, Berlin Sefiri, Bilgin) 88.
A. Malik Aksel (Ressam, Yazar) 138.
Akıl Muhtar Özden (Tedavi fenni Profesörü, Dr., Bilgin) 79.

A. İzzet Koyunoğlu (Kitap meraklısı, Konya) 89.
Alâaddin -i Keykubad (Konya Selçuklu Sultanı) 8, 9, 30, 32.
Alâaddin -i Siryanuş (Rum iken islam olmuş, irfan sahibi) 5, 26, 29.
Alemeddin Kayser (Selçuklu kumandanı, Mevlâna Aşıkı, onun türbesini yaptıran. 683/1284 de Mogolların elile şehid edildi.) 15.
Alexi Gritchenko (Rus ressami) 137, 139.
Ali Bey (Galata Mevlevihanesi Neyzenbaşısı) 81.
Ali Bey (Prof. Dr.) 78.
Ali Dede 70, 71, 143.
Ali Nutkı Dede (Yenikapı Şeyhi, Şâir) 83.
Ali Enver (Sema'hane-i Edep kitabının müellifi, 1339/1920 de öldü) 83.
Ali Eşref Dede (Edirne Şeyhi, 1319/1901 de orada öldü) 83.
Ali Ef. (Kasım Paşa Mevlevihanesi Şeyhi) 77.
Âli Mustafa (Gelibolulu, Menakıb-ı Hünerveran, Künhülahbar sahibi) 51, 52.
Âlim Muzafferüddin Çelebi (Mevlâna'nın üçüncü oğlu, 696/1297de öldü) 145.
Amca zade Hüseyin Paşa (Sadrıazam) 120.
A. Mehmed Mustafa (İranlı Kalemdan sanatcısı) 108, 109,
Ankaralı İsmail Rusuhi Dede (Mesnevi Şârihi, büyük bilgin, 1052/1642) 55.
Arda, Halil Edhem (Avukat,Türk Güzel Sanatlarının şaheserlerini toplıyan hususı müze sahibi) 65.
Ârif Efendi (Üsküdar Mevlevihanesi Şeyh namzedi) 77.
Aristot (Yunan hakîmi) 57.
Armanak Sakızyan (Divan-ı Muhasebat Reisi, Sanat yazarı) 49, 142.
Arnold (İslâm Sanat yazarı) 93, 95.
Arslan (Akşehirli Sanatcı) 37.
Âsârî (Ressam) 54.
Ahmet Süheyl Ünver (Prof. Dr. Sanat yazarı, sanatcı) 3, 40, 56, 62, 74, 78/9, 80, 83, 89 95, 96, 111, 133, 138.
Âtâ Ahmed (Enderun Tarihi Sahibi Tayyar zade) 68
Âtâullah Efendi (Galata Şeyhi Kudretullah Ef. oğlu, Galata Şeyhi, Hattat, musıki üstadı,) 67, 69. 77, 142.
Ahmet Tevhid(Meskükât uzmanı, Meskükât katalogu yazarı, Tarih Bilgini, 22.2.1940 da öldü.) 21, 35, 42.
August Boppe (XVII. Yüz yılda Bogaziçi Ressamları Kitabının yazarı) 120, 125, 126/27, 139.
Ayetullah Bey (İzmir de Banka Müdürü) 142.
Aynüd-Devle-i Rumî 16, 17, 18, 19, 20, 90.
Ayvazoski (Rus, Ressam, Abdül aziz, Abdul Hamid devrinde)76.

B. Baba Ferit 116 117.
Babinger, Franz (Alman Şarkıyat bilgini) 139.
Bahaeddin 104.
Bâkı Dede 67, 68.
Bakkal Ârif (Hattat) 144.
Barlet-Miss Pardoe 149.
Bauer 136, 150.
Beyazid II (Sultan) 47, 48.

Bediüz-Zeman Fruzanfer (Tahran Üniversitesi Profesörlerinden Mevlâna hakkında tedkiklar yapan bilgin) 112.
Behzad (Heratlı) 49, 54-57, 93, 94, 142, 143.
Bedri Rahmi Eyuboğlu 84.
Bellini Gentile (Venedikli Ressam) 56, 128.
Berton 76.
Bezmi Âlem Valide Sultan (Sultan Mecidin annesi) 88,89.
Biseo 150.
Brindesi 150.
Borre 127.
Bostan Çelebi (Konya Dergâhı Şeyhi) 51, 58, 62, 143.
Boulanger (Fransız Ressamı, 1827 - 1888) 76.
Brugniere 130.
Braun, E. W. 138.
Bursalı Mehmed Tahir (Osmanlı Müellifleri sahibi) 2, 53, 74, 82.
Bursalı Riza Efendi (Âyandan, Evkaf Nâzırı, Hattat) 77, 78, 79.
Bursalı Sâfi (Şâir) 51
Byrne W. (Gravürcü) 126.

C. Castellan 127-129.
Caldwel 126.
Clara Bell 135.
Caraffe Armand-Charles 130.
C. Ebers 135.
Celâl Efendi (Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi) 77.
Celâleddin Yusuf 37.
Celâle Hatun (Mevlâna'nın torunu) 141.
Cemal Dede (Neyzenbaşı) 77.
Cevat Rüştü (Ziraat edebiyatı yazarı, Edip) 82.
Cezairli Hasan Paşa (Derya Kaptanı) 64.
Choiseul-Gouffier (Fransa sefiri, muharrir) 126, 138.
Cihangir (Hind Padişahı) 118/19.
Cassas 129.
Cornelius Calkoen 123, 124.

Ç. Çelebi Yusuf Ziya Paşa (Ressam) 75, 144.
Çiçek Hatun (Akşehirde, Selçuk ailesinden) 35.
Çiniyan 11, 12.

D. Dâle 132.
Derviş Hüseyin b. Kasimül-Kadiri 29, 42.
Değirmenci zade İbrahim (Hattat, Hâkkâk) 53, 75, 144.
Delagranj (İngiliz kültür heyetinin çok değerli azasından, sanatcı) 127.
De l'Groch 128.
Derviş Âbî (Ressam) 65.
Derviş Ebubekir Mevlevî 60.
Derviş Hasan Cezairli 63, 64.
Derviş Hasan Eyyubî 63, 64.
Derviş Haşım (Ressam, Hattat) 52, 80
De Sinety (Ressam) 136.
De Bayet 128.
Dietz (Prof. Dr.) 112.
Dokakınzade Ahmed Bey (Ressam Derviş Fasih) 83.
Dürer (Meşhur Alman Ressamı) 116.

E. Ebu Ali Sinâ (İbni Sina) 106.
Ebubekir Çelebi I. (Konya Mevlevi Şeyhi) 80, 97.
Ebul'Ulâ el Ma'arri (Şair) 106.
Eczacı Vasıf Otyam 77.
Efendi Bula (Mevlânâ'nın kızı) 141.
Eflâki (Menakıb sahibi) 16, 20-22 24-27, 100, 104.

Ekber (Mogol Türk Hükümdarı) 118/19.
Ekrem Reşad (Nevsali Osmanî sahibi) 82.
Ekmeleddin (Semçuklu baştabibi) 12.
Emcet (Rauf Yektâ'nın oğlu) 81.
Emir Âlim Çelebi (Mevlânanın oğlu) 141.
Emir Hasan Dede (Konyada Tarikatcı) 72, 143.
Emir Musa (Larende Valisi) 30.
Ekrem Reşad Koçu (Tarihci, muharrir) 142.
Esseyyit Ali Ef. (Paris elçisi) 128.
Esedî (Ressam) 54.
Esrar Dede (Tezkire sahibi, şair) 83, 135 .
Eşref Efendi (Selânik Mevlevi Şeyhi) 77.
Eşrefoğlu (Beyşehir Hükümdarı) 29.
Evliya Çelebi (ünlü Seyyah) 54, 56, 83.
Eyyubî Derviş Hasan 142.
Eyyup Sultan (Peygamberimizin mihmandarı) 63.
F. Fahri (Oymacı) 51, 52, 53. 64, 74, 142.
Faik Reşat Bey (Edebiyat tarihcisi, 82.
Fasih Dede (Ressam), Hattat, Şâir) 58, 60, 61, 64, 142.
Fasihî (Şair, Ressam,) 58, 60, 61, 64, 65.
Fatih Sultan Mehmed 1, 79, 134.
Fausto Zonaro (İtalyan, Ressam) 134.
Favrey 125
Fazıl Ahmed Paşa (Köprülü) 61.
Fenni Dede (Ressam, Şair) 58-60, 141.
Ferregeau (Mission azası) 128, 129.
Ferriol, M. de (Fransanın İstanbul Sefiri) 121-123.
F. F. Ugur (Dr.). 43
Fethi İsmail İsfendiyar (Eski Galata Saray Müdürü) 75.
Feyhaman (Ressam, Hattat) 3, 81.
Flügel, G. (ünlü Alman Orientalisti) 53.
F. R. Martin (Sanat yazarı) 48, 52, 111/12.
Fürüzan Selçuk (Tahran Elçiliği Müsteşarı) 108, 111.

G. Galip Bahtiyar (Sanat tenkitcisi, Müneccimbaşı O. Saib'in torunu) 139.
Gazanfer (Selçuklu Tabibi) 66.
Gera Hatun (Mevlâna'nın İkinci zevcesi) 141.
Gérard de Nerval 120.
Glück, H., (Prof. Dr. Türk sanatı Uzmanı) 115, 139.
Gölük (Mimar Keluk adının yanlış telaffuzu) 31.
Götz, H. (Alman Sanat yazarı) 139.
Gövsa, İbrahim Alâaddin (Ansiklopedist) 139.
Guillemet (Ressam) 76.
Gürcü Hatun (Pervane'nin eşi Selçuklu sultanı) 16, 18, 20-22.

H. Habib (Hat ve Hattatan kitabının sahibi) 51, 54, 74.
Hacı Abdülganı Dede (Abdülgani'ye Bk.)
Hacı Eyyup Çelebi (Konya Mevlevihanesi Tarıkatcısı) 90.
Hacı Halil Dede (sema'zen başı) 77.
Haciyül-Mevlevî (Akşehir, de Sanatcı) 5, 35-37.
Hacı İbrahim (Degirmencizade'ye Bk.)

Hacı Vesim Paşa (Derya Kaptanı) 76, 77, 144.
Hafız Mehmet Ef. (Ressam) 57.
Hâlet Said (Devlet Kethudası 1823 de boğduruldu) 77.
Halid Dede (Üsküdar Mevlevihanesi Şeyh vekili) 77.
Halil Edhem Eldem (Eski Müzeler Um. Müdürü) 21, 34, 42, 51, 56, 63, 66, 82.
Halim Çelebi (Abdül Halim Çelebiye Bk.)
Hamdi, Osman (Ressam, Müzelerin Kurucusu, Müdürü.) 76, 80, 144.
Hamid I (Sultan, 1774-1789) 126.
Hamza Dede (Kutb-ı Nâyî) 22, 80.
Hasan Bedreddin (Yazar) 138.
Hasan bin Ahmed (Mesnevi, mevlevi hattatı) 37.
Hasan bin Osman (Mesnevi, mevlevi hattatı) 37.
Hasan Dede (Eyyubi'ye Bk.)
Hasan Leylek Dede (Ressam, Hattat) 66-68, 142.
Hasan Emir (Emir Hasan'a BK.)
Hasan Hakkı Paşa (İşkodralı Şerifî Mustafa Paşa oğlu) 61.
Hasip Dede (Konya Neyzenbaşısı, Ressam) 22, 71-73, 80, 143
Hasip, Yıldırım. Dr. 143.
Hatiçe Sultan (Selim III. ün hemşiresi) 129
Hayalî Said (Musahip, Ressam, Musıki üstadı) 67, 68, 70, 81, 143.
Hayrullah Ef. (Hâmidin babası Dr.) 79.
Hazreti Şah Şeref (Taplodaki şahıslardan) 116/118.
Hekimbaşı Mustafa Behcet (1774-1834) 79.
Hekimbaşı Salih (Tıbhanenin ilk Doktoru) 79.
Hemdem Mehmed Said Çelebi (Konya Mevlevi Şeyhi, Şâir) 62, 90, 91, 99.
Heratlı Muhammedi (Sanatcı) 49.
Heykeltıraş Mesrur İzzet 53.
Hezargratlı Ahmed Paşa 60.
Hilair, J.-B., (Ressam) 125-127, 149.
Hoca Kutbettin (Tablodaki şahıslardan) 116-118.
Horn, Dr. J. v. (Seyyah) 138.
Hippokrate (İsa'dan önce V IV. asırda hekim) 79.
H. Hüsameddin (Amasya Tarihcisi) 21, 28, 42.
Hüsameddin Çelebi (Mesnevi Kâtibi, Mevlânâ'nın halifesi, Ahi Türkoğlu) 25, 28, 100, 101
Hüseyin-i Ayvanserayî (Hadikat-ül Cevami sahibi) 83.
Hüseyin Daniş (Prof. Edebiyat Tarihi üstadı) 2, 20.
Hüseyin Fahri Ef. (Bahariye Şeyhi, Neyzen, Şâir) 77, 79.
Hüseyin Dede (Melek, Galata Şeyhi, Emir Hasan'ın babası) 143.
Hüsnü Yusuf (Ressam) 73, 74, 143.
Huart, Clement (Fransız Orientalist, Eflâki'yi kendi diline çevirip bastıran, 1927 de öldü) 24, 32, 42.
Hubert (Alman Ressamı) 135, 150.

İ. İbn-i Bîbî (Selçuklu Tarihcisi) 42.
İbrahim Alâaddin (Gövsaya Bk.)
İbnül Emin Mahmud Kemal

İnal (Biografya Üstadı) 2, 61, 68, 74, 142.
İbrahim Çallı (Ressam) 78, 81, 94, 137.
İbrahim Hakkı Konyalı 111.
İbrahim Paşa (Mısır Valisi Mehmed Ali'nin oğlu) 72, 73.
İhsan Mahvî (Mevlevi şairi) 3, 87.
İsmail Hakkı Uzunçarşılı (Tarihci) 42.
İkbal (Pakistan millî şairi) 110.
İkinci Abdülhamid (Sultan 1876-1909) 134, 135
İkinci Cemşid (İran kisrası) 56.
İkinci Murad (Sultan, Çelebi Mehmed'in oğlu) 68, 79.
İkinci Mustafa (Sultan 1695-1703) 62.
İmad Recep Dede (Konyada Tarıkatcı, Şair, Hattat) 83.
İsa (Peygamber) 23, 24.
İsa-el Kunevî (Ressam) 37.
İsmail Besim Paşa (Dr. Anatomist) 79.
İsmail Bey (Çelebi Abdünnafi torunu) 75.
İsmail Hakkı (Prof. Dr. Anatomi hocası) 79.
İsmail Saip Sencer (Umumi Kütübhane Müdürü, büyük bilgin) 2, 60.
İsmail Paşa (Dr. Hekimbaşı) 79.

J. Jan İmparator, 32.
Jenner, Edward (Çiçek Aşısının bulucusu, 1749-1823) 79.
Jerom (Gérome, J, L. 1824-1904, Fransız Ressamı) 76.
Jouanin (Fransızca Osmanlı Tarihi Yazarı) 127.

K. Kalenderşah (Tablodaki şahıslardan) 98.
Kâloyan (Selçuklu Sanatcısı) 5, 24, 29, 31, 32, 35.
Kanunî S. Süleyman (1520-1566) 50, 99.
Karabacek J. v. (Avusturyalı Sanat yazarı) 52, 56, 57, 82.
Karahisarî Ahmed (Ünlü Hattat) 47.
Kasım Ali (İranlı Sanatcı) 49.
Kaufmann, M.R. Dr. 139.
Kazviniyan (Mesnevideki Hikâyede geçer) 10, 11.
Keçecizade Reşat Fuat (Güzel Sanat eserlerini seven) 53.
Kahveci Ali (van Mour'un tablolarından birisi) 124.
Kelglug (Kelukyan adının kaynagı) 32.
Kelûkyan (Selçuklu sanatcısı) 32.
Kelûk bin Abdullah (Selçuklu Sanatcısı) 29, 30-35, 141.
Kenglugyan (Kelûk adının başlangıcı) 32.
Keresteci-zade Nuri Dede (Sanatcı) 68, 72, 143.
Keyhusrev II. (Selçuklu Sultanı) 20.
Kılıç Arslan (Selçuklu Sultanı) 25.
Kırımlı Aziz İdris (Prof. Dr.) 79.
Kitapçı Mahmut (Sahhaflar Çarşısında, İranlı) 66.
Kız Dede (Âsârî'nin mürşidi) 55.
Konyalı Ahmed (Sanatcı) 34, 35.
Konyalı Hacı Raşit Lûtfullah (Hattat) 65.
Konyalı Yusuf (Sanatcı) 39.
Köprülü, Mehmet Fuat (Prof. Dr. "Honoris Causa") 83.
Köprülü zade Ahmed Paşa (Sadrıazam) 60.

Köse Tevfik (Prof. Dr. Anatomist) 79.
Kudumzen başı Hacı Kemal (Yenikapı Şeyhi Celâl'ın kardeşi) 77.
Kudumzen başı Raif Dede (Yenikapı Mevlevihanesinde) 77.
Kudretullah Dede (Galata Şeyhi 1789 - 1873) 133, 135.
Kulekapı Şeyhi Gavsi Dede (Nâyî Osman Dedenin kayınbabası) 55.
Kutbinâyî Hamza Dede (Mevlânâ'nın Neyzeni) 72, 80, 81, 143, 144.
Kühnel, Ernst (Prof. Dr. Sanat tarihi yazarı) 82, 107, 108, 111.
Küpeli Abdi Bey (Sultan Mahmud'un musahibi) 143.

L. Lady Montague (İngiliz Sefirinin evdeşi, Mektuplar sahibi) 79.
Lastmann (Rembrandt'ın üstadı.) 116.
Leylâ Hanım (O. Hamdi Beyin kızı, Vahid Beyin refikası) 80.
Leylek Hasan Dede (Hasan Dede ye Bk.)
Levni (xviii. yüz yıl Türk Ressamı) 62.
Levret Mm. (Kolleksioncu) 131.
Liart, M. (Hâkkâk) 126.
Lord Baltimore (Şarka ait tablolar yaptıran) 126-128.
Louis xvi. (Fransa Kıralı) 119.
L. Rosenberg (Kolleksioncu) 107.
Lutfi Çelebi (Manisa Mevlevi Şeyhi, Mevlânâ'nın şemailini nazm ile yazdı, 1150/1737 de orada öldü) 100, 106.

M. Mahbup (Konyalı Hamdizade, Hattat, Musıki üstadı) 107.
Mahmud I (Sultan 1730 - 1750) 65.
Mahmud Celâleddin Paşa (1888-1890 arasında Bursa Valisi) 75.
Mahmud Dede (Mesnevihan, Sevakıp Menakıbı mütercimi, şair) 22, 28, 99.
Mahmud-ı Hayranî (Akşehirde 667/1269 da öldü) 35, 36.
Mahmud Sadreddin Baykara (Ressam) 78, 81, 144.
Mahvî İhsan (Şair, Esrar Dede Tezkeresine ilâve yazacaktı) 87.
Malcolin (Kolleksioncu) 118.
Manî (Ressam) 16, 60.
Mann, Trougott, Dr. 136.
Marcel Labbé (Prof. Dr. Fransız Tıp Akademisinden) 121.
Mari Alexander Jacques Bauer 135, 139.
Mariette J. P. (meşhur Fransız Graveur, editeur'ü.) 121.
Martin, W. (Prof. Dr.) 139.
Matrakcı Nasuh (S. Kanunî devrinde mühendis, ressam, Menazil-i Sefe-i Irakeyn yazarı) 50.
Mazhar Paşa (Prof. Dr. Anatomi üstadı) 79.
Medarî Mustafa (Konyalı Ressam) 59.
Mehmed Ali Paşa (Kavalalı, Mısır Valisi) 96.
Mehmed Ali Tevfik Yükselen (Nevyork Baş Konsolusu, Turanlının Defteri Sahibi) 89.
Mehmed bin Ali bin Garibşah et-Tacik (Ressam) 37.
Mehmed bin Abdullah (Hattat) 37.
Mehmed bin Kutlu (Hattat) 37.
Mehmed Fenni Dede (Ressam) 57.

Mehmed IV (Sultan, 1648-1687) 58.
Mehmed Esad (Miratı Mektebi Harbiye ve Bahriye sahibi) 71. 83.
Mehmed Ferit Ugur (Tarih Üstadı, Konya) 42.
Mehmed Kâhya 125.
Mehmed Reşit (H. Vesim Paşanın babası) 76.
Mehmed Sârim (Ressam, Bursalı Tahir beyin damadı) 139.
Mehmed Süreyya (Sicilli Osmanî müellifi) 139.
Mehmed Ziya (İhtifalci, Mevlevi Biografı) 70, 112.
Mekitarist (Katolik Ermenilerin tarıkatında olanlar) 32.
M. Mesut Koman (Kütübhane Memuru) 29, 42.
M. Nuri (Ressam) 70.
M. Ragıp Kösemihal (Musıki Tarihi yazarı) 43.
M. S. Diamand (Kolleksioncu) 49, 82.
Melek 141.
Melekşah 7.
Melling (Selim III devrinde Mimar, Ressam) 129.
Meryem (İsa Peygamberin anası) 23, 24.
Mevlânâ 1, 3, 9, 10, 12, 14, 16, 18, 22, 24 - 29, 31, 38, 42, 47, 50, 58, 59, 68, 75, 78, 81, 85, 87, 98, 100-102, 104 106 - 110, 115-118, 141, 144.
Michel Ange (ünlü Ressam) 116.
Midhat Baharî (Sipehsalar Risalesi tercemecisi) 3, 100.
Mirza Ali (Ressam, Üstad) 51, 59.
Misis Pardoe (İngiliz Seyyahı) 132, 138.
Miyan Beşir Ahmed han (Pakistanın eski Ankara Elçisi) 110.
Molla Câmi (Horasanlı ünlü sofî, bilgin) 43.
Molla Hunkâr (Hazreti Mevlânâ) 144.
Monnier (Fransız Subayı) 131.
Mozart (Alman Musıki Üstadı) 122.
Mouradgea d'Ohsson (Ermeni iken avrupalışmış bilgin) 126, 138.
Muhammedi (Heratlı Resim Üstadı) 49.
Muâllim Naci (Edebiyat Tarihcisi, Şâir, Lugat bilgini) 84.
Muhlis bin Abdullah (Mesneviyi 1278 de tezhib eden) 37.
Muineddin-i Pervâne (Selçuklu veziri, Mevlâna müridi) 21, 29, 116, 117, 118.
Murad IV (Sultan, 1623 - 1640) 53, 56.
Murtaza Elker (Ressam, Hattat. Musıkı Üstadı) 77, 78, 79.
Mustafa ağa (Mevlevi Ressamı) 70.
Mustafa bin Çomar ül Ma'rufî (Akşehirli) 41.
Mustafa Enver (Üstad Süheyl Ünver'in babası) 79.
Mücellid Osman Yümni (Ünlü tezhip, hat üstadı) 67.
Müneccimbaşı Ahmed Dede (Sahaifülahbar sahibi) 58.
Müstakım zâde Süleyman Sadeddin (Üstad biograf) 57, 84.
Müşir Fethi Ahmed Paşa (Müzelerimizin ilk kurucusu) 73.

N. Nakkaş Dede (1110/1699 da Yeşil Kubbenin tamirinde nakışları yapan Mevlevi Sanatcısı) 59, 62.

Nakkaş Keluk (Ressam) 31.
Namî Dede (Selânik Mevlevihanesi dervişlerinden) 70, 71.
Nasreddin Hoca (Akşehirde 683 hicride ölmüştür) 39.
Nâyi Osman Dede (Galata şeyhi, Miraciye Manzumesinin şairi, bestecisi, 1143/1730 de öldü) 62, 81, 84.
Necefli Aga (İranlı sanatcı) 88.
Necip (Devhatül Küttap sahibi, hattat) 64.
Necmeddin 150.
Nemeth (Macar Orientalist'i) 108, 149.
Nesip Dede (Konya Dergâhı Aşçıbaşısı) 72, 89, 143.
Neyzenbaşı Ali Bey (Galata Dergâhı Neyzenbaşısı) 68, 143.
Neyzen Cemal Dede (Yenikapı Mevlevihanesinde Neyzen) 77.
N. G. Auboyneau (Kolleksiyoncu) 130.
Nizameddin (Tablodaki şahıslardan) 116, 117.
Nizameddin Çelebi (Kutlug, Konya Dergâhı Aşçıbaşısı) 59.
Nizâmî (İranlı Sanatcı) 49.
Nihadî (Şair, Fasih Dedeye tarih söyleyen) 61.
Nina 135.
Nureddin Rüştü Büngül (Kapalı Çarşıda Antikacı, Şair) 52, 82.

Ö. Osman Hamdi bey (Hamdiye Bk.)
Olivier (Seyyah) 130.
Osman Behcet (Kadıköy Lisesi Öğretmenlerinden) 43.
Osman bin Abdullah (Sultan Veled'in azadlı kölesi, Hattat) 37.
Osman Çelebi (Tiryâki Bosnalı) 55.
Ö. Ömer Âdil (Kız Güzel Sanatlar Mektebi Müdürü, Ressam) 138.
Önen, Âdil 138.
Öz, Tahsin (Topkapı Sarayı Müzesi eski Müdürü 99.
Özenfant, A. 139.

P. Pathmas 131
Patrona Halil (1142/1730 Ayaklanmasının elebaşısı) 65, 124-25.
P. Mazell (Smith'in resimlerini hâkk eden sanatcı) 127.
Preziose (Türk hayatını güzel desenile yaşatan sanatcı 132, 133, 134, 139.

R. Radloff (Alman aslından Rus, Türk dillerinin büyük Bilgini) 43.
Rauf Bey (Hayalî Said Ef. nin torunu) 143.
Rauf Yektâ Bey (Türk musıkisi tarihcisi, nayzen) 3, 82, 143.
Reinach, Salamon (Louvre Müzesi profesörü, Apollo sahibi) 125.
Reisülküttap Mehmed Ef. (Eski devrin Dış İşleri Bakanı) 125.
Rembrandt (Hollandalı ünlü Ressam) 115, 119, 136, 144.
Ressam Ahmed 5, 35.
Ressam Ali Riza (Üsküdarlı büyük sanatcı) 143.
Ressam Murtaza Elker (Murtaza'ya Bk.)
Riza Ef. (Bursalı Riza'ya Bk.)
Rifat Osman (Edirne Rehnuması sahibi, Ressam, Dr. Radiolog) 142.
Richter, Y. 43.
R. Martin 56, 57, 89.
R. M. Riefstahl (Amerikalı antıkacı, Sanat tarihi yazarı) 49.

Rifkı Melûl Meriç (Akşehir Kitabeleri yazarı) 35, 42.
Ridvan Nâfiz Edgüer (Sivas Şehri kitabının yazarı) 34, 42.
Rosen, Friedrich (Mesnevi'yi şerhlerle 1913 de tekrar almanca bastıran, Hayyam'ı almancaya çeviren, İranda sefir, Orientalist) 89, 111, 114.
Rosen, Georg (Yukarıdaki zatin babası, ilk Almanca Mesnevi tercemesi 1843 de onun kalemi ile meydana geldi 89, 111, 114.
Rosset, François- Marie 131, 132.
Rosset, Saint Claude 131.
R. Pranker 126, 127, 128.
Rumiyan (Mesnevi hikâyesindeki Anadolulu Ressamlar) 12.
Rüknettin Mesut (Selçuklu Sultanı) 10.
Rüstem (Pehlivan Zal oğlu) 10.
Ruffin (Fransanın Şarktaki Diplomatlarının yaşlısı) 128.

S. Sabuhî Dede (Kilis Mevlevihanesi şeyhi) 91.
Sadreddin Çelebi II. (Konya Dergâhi şeyhi) 143.
Safâi (Şair, Tezkere sahibi.) 60.
Saffet (Tophane Ruznamecisi, Mevlevi Şairi) 69, 70.
Sahip Ata (Selçuklu Başvekili, Anadolunun Rockfeller'i) 9, 31, 32.
Said (Hayalî'ye Bk.)
Said Halim Paşa (Sadrıazam) 53.
Sakıp Dede (Kütahya Mevlevihanesi Şeyhi, Sefine sahibi) 50, 54, 55, 60, 83.
Salah Cimcoz (Resim Koleksiyoncusu, Mebus) 147.
Salih, Cerrahpaşalı (Ressam) 71.
Sarre, Fr. Prof. Dr. (Alman Arkeologu, Konyaya ait mühim eserleri vardır.) 33, 56, 57, 111, 119.
Schefer 130.
Selâhaddin Dede (Selânik Mevlevihanesinin son şeyhi) 68, 69.
Selim Bey (Mısırlı) 64.
Seyyit Mehmed Efendi (Reisülküttap) 70.
Seyyit Vehbi (xviii. yüzyılda Surname sahibi, Şair) 62.
Smith, Francis (Ressam) 126, 127, 149.
Sadeddin Nüzhet (Türk Edebiyat tarihi yazarı) 100, 111.
Sultan Abdülmecid (1839-1861) 73, 87, 90, 91.
Sultan Mahmut II. (1808 - 1839) 65, 68, 126, 128.
Sultan Cem (Fatihin Oğlu, Konya Valisi) 56, 57.
Sultan Mustafa III. (1757 - 1773) 125.
Sultan Selim I. (1512-1520) 97.
Sultanül-Ulema Bahâüddin Veled (Mevlâna'nın babası) 9, 31, 99.
Sultan Veled (Mevlâna'nın oğlu) 1, 3, 10, 13, 15, 16, 43, 92, 96, 98, 99, 101, 104, 111, 141, 143,.
Suphi Dr. 43.
Süleyman Fikri (Antalya Tarihi Yazarı) 42.
Süleyman-ül Mevlevî (Suluboya Ressamı) 66.

Ş. Şahabeddin (Fahrüt-Tüccar) 29.
Şahingiray (Kırım hanlarından) 61.
Şehsuvaroğlu, Haluk (Top kapı sarayı Müzesi Md.) 139.
Şemseddin (Kasımpaşa Mevlevi Şeyhi) 68.

Şemseddin Sâmi (1850 1904. Lugat bilgini) 83.
Şemsi Tebrizî (Mevlâna'nın sohbet şeyhi) 20, 51, 58, 73, 87, 94, 98, 101, 103, 104, 108, 144.
Şemsi Paşa (Üsküdardaki semte adını veren Candaroğlu soyundan) 77.
Şeyh Bedreddin-i Yavaş (Yeşil Kubbenin Mimarı) 5, 25, 26, 59.
Şeyh Galip (Galata Şeyhi, Hüsnüaşk şairi) 142,
Şeyh Nazif (Beşiktaş Şeyhi, Yenişehir Fenarlı, Şair) 67, 71, 143.
Şeyh Osman Salâhaddin Dede (Yenikapı Şeyhi) 91
Şeyh Sadrettin-ı Kunevî (605/1208- 673/1274) 66.
Şeyh Salahaddin-i Zerkûb-ı Kunevî 92, 93, 95, 101, 144.
Şeyh Yusuf Dede (Beşiktaş Şeyhi) 63, 67, 68.
Şevkı (Hattat, Dr. Süheyl'in büyük babası) 79.
Şinası (Fasıh'ın çagdaşı şâir, ressam) 64, 142.
Şişman Emin (Kerestecizadenin dostu) 42.

T. Taeschner, Franz. (Prof. Dr. Orientalist) 49, 53, 141.
Tambourini S., (İtalyan Ressamı?) 133.
Thalosso, Adolph(L'Art Ottoman, Dersaadet müellifi) 82, 138.
Thomas Jefferys "Recueil des habill. des diff. peuples" yazarı.) 127, 139.
Thylmann, Karl. (Mevlânâ'nın Gazellerini almancaya çevirmiştir) 43.
Timur (Timurlenk) 117.
Tiryâki Osman Çelebi 55.
Topal Ali Dede (Selânik Mevlevilerinden) 69.
Toprak, Burhan (Güzel Sanatlar Akademisi eski Md.) 138.
Tournefort (Botaniste) 119, 120.

U. Uzluk, Feridun Nafiz. 3, 43, 48, 52, 53, 65, 74, 79, 92, 99, 100, 107, 111, 120, 121, 127, 128, 132, 134, 136, 137.
Uzluk, Şahabeddin 83, 111, 143, 144.

V. Vahit (Konya Dergâhı Şeyhi) 77, 120, 121, 122, 123, 124, 126.
Van Berchem, Max. (Dr. Prof. (İsviçreli, İslâm Epigrafya Uzmanı) 34, 35, 42.
Van Mour, Jean-Baptiste (Türkiyeye ait resimler yapmıştır) 120-123, 137.
Velasquez (Ressam) 116.
Veled Çelebi, İzbudak (Türk Dillerinin ulu üstadı) 2, 3, 10, 72, 92, 99, 100, 102, 107, 111.
Veli Can (Ressam) 51, 56.
Virmon, comte de. (Fransız Sefiri 1719 da) 121.
Vioro (Venedikli Basmacı éditeure) 127.

W. W. H. Bartlett 132.
White, J. Hakkâk. 126.
Witalbo, (G. Hakkâk) 126.
Wilhelmine (Hollanda Kraliçesi) 136.
Willen 136.

Y. Yusuf Akyurt (Konya Müzesi eski Md. ölümü 1956.) 31, 71, 72, (yanlış dizilmiş Not. 9).
Yarbay İsmail (Bahriye livası İsmail Paşa) 77.
Yemişci Musa (van Mour'un tablosunda süje) 124.
Joseff Strzygowski (Avusturyalı Sanat Tarihi bilgini) 51, 93.
Yusuf-i Sineçâk Dede (Kanunî devrenin yüksek Mevlevi şairi) 141.
Yusuf b. Hamza - el - meşhur Türk, İsa - el - Kunevi 37, 39.
Yusuf bin İsâ 37.
Yücel, Hasan Âli. (Eski Maarif Bakanı, Fikir ve Sanat adamı) 3, 71, 81, 92, 143.
Yümni Osman (Mücellit, Müzehhip, Hâkkâk, Trabzonlu) 67.
Yakup (Peygamber) 93.

Z. Zihni (şair) 10.
Zeki Dede (Üsküdar Mevlevihanesi şeyhi, Hattat) 56, 74, 75, 144.

Yer Adları

A. Adana 68.
Afrika 134.
Afyon Karahisar 73.
Aix la Chapel 119.
Akşehir 31, 35, 36, 39-41.
Amasya 21.
Amsterdam 116, 121, 123, 124.
Ankara 110, 144.
Antakya 131.
Antalya 31.
Arnavut Köy 60.
Asya 39.
Avrupa 52.

B. Bağdat 56.
Berlin 33, 95, 96, 116.
Beyoğlu 124
Beyşehir 29, 31.
Boston şehri 89.
Budapeşte 94, 108, 144.
Bursa 41, 74, 75.
Buhara 16.

Ç. Çanakkale 128.
Çıkman Gölü 141.

D. Denizli 78.
Divriki 32, 34.
Diyar-ı Sinan (?) 29.

E. Edirne 54, 65.
Ermenistan 131.
Eyup 68.
Erzinca 30.

F. Felemenk 123, 136
Filistin 131

G. Galata 120.
Gelibolu 52.

H. Halep 90, 91, 101.
Haydarpaşa 78.
Hindistan 49, 117, 136.
Hindistan-Pakistan 10.
Hicaz 75.
Hollanda 123, 136.
Horasan 55.

İ. İlgin 31.
İngiltere 56, 119.
İrak

İran 7 ,49, 51, 57, 108, 131.
İspanya 119.
İstanbu 23, 24, 50, 51-5' 55-57 59, 6, 63, 64, 66, 68, 69, 73, 76, 79, 8, 94, 95, 98, 101, 128, 129, 132, 135

K. Kafkasya 119.
Karahisr 51.
Karaman 29, 30, 51.
Karapınar 62.
Kayseri 16, 18, 21, 22.
Kemah 30.
Konya 1, 7-10, 16, 20, 24, 25,-27, 29-37, 39, 40, 41, 47, 50, 51, 54, 55, 58, 59, 64, 65, 71, 72, 74, 80, 90, 92, 93, 101, 104, 141.

L. Laheye 123, 124, 135, 136.
Lâpseki 123.
Larande (şimdiki Karaman)29. 30.
Londra 29, 119, 135, 141

M. Maçka 71.
Malazgirt 8.
Meveraün Nehir 7.
Meram (Konya) 25.
Mısır 64, 72, 130-133 135.
Montpellier 119.
Münih 115.

N. Napoli 134.
New York 49, 89, 142.

O. Orta Asya 51.

P. Padua 134.
Pakistan 110.
Paris 52, 130, 131, 137, 141, 142.
Petrograd 75.
Portekiz 115.

R. Revan 56.
Roma 130.
Rumanya 134.
Rumelihisarı 60.

S. Sögüt 75.

Ş. Şam 104, 131.

T. Tahran 87, 88.
Tebriz 50, 104.
Trabuzon 67.
Tunus 131, 134.
Türkiye 131, 132.

Ü. Üsküdar 2, 75, 77, 132.

V. Venedik 134 ,135.

Y. Yanya 60.
Yeme 102.
Yunanistan 131.

Özel Yerler

B. Bağlar
Bağ-ı Hümam, Hüsameddin Çelebi'nin Meramdaki bağı) 25
Bahçeler
Jardin des Plantes (Pariste) 119.

C. Camiler
Ayasofya 57, 13, 136.
Ertuğrul 75.
Eşrefoğlu -Beyşehir kasahasınd) 29.
Hüdavendigâr 75.
İbrahim Paşa
Küçük Ayasofya 136.
Mecidiye (Istanbul-Maçka) 143.
Sultan Ahmed (Istanbul) 129.
Sultan Selim II. (Konya) 73.

Ulu Cami 75.
Valide Cami'i 129, 133.

Ç. Çarşılar
Zerkûplar (Kuyumcular) Çarşısı "Konya" 92
Çayırlar
Büyük Dere Çayırı 129.

H. Hamamlar
Sultan Hamamı (Konyada Sahib Ata'nın) 10.
Huzur (Mevlana Türbesinin içi.) 73

K. Kal'alar
Konya Kal'ası 142.
Kasırlar "Köşkler"
Felekâbad (Yeri?) 31, 23.

K. Kitaplıklar
Ali Emiri (Fatih'de) 142.
Beyazıd (Umumi) 2, 60, 86, 89, 91.
Bibliotheque Nationale (Paris) 142.
Fatih (kendi Camii yanında) 141.
Güzel Sanatlar Akademisi 52.
Halıcıoğlu Topcu Mektebi 143, 145.
İstanbul Universite 52, 142.
Köprülü Zade (İstanpl. Çenberlitaş) 57.
Üçüncü S. Ahmed (Topkapı Sarayı) 62.
Viyana Saray (Milli) 53, 142.

Konaklar
Çelebi Konağı (Konyada) 59.

Köşkler
Alâeddin Köşkü 33.
Çinili Köşk (Fatihin) 69.
İncili Köşk (İstanbul) 129.

Kubbe
İç Kubbe (Mevlâna Türbesinde) 62.
Kubbe Altı (Konya) 123.
Yeşil Kubbe (" ") 141.

Kuleler
Kızkulesi (İstanbul) 129.

M. Medreseler
Akıncı (Konya) 27.
Gök (Sivas) 27.
Karatay (Konya) 7, 9, 31.
Sırcalı (" ") 9.
Sultan Veled 72, 98.

Mektepler
Kız Muallim Mektebi (Konya) 27.

Mevlevihaneler
Afyon K. Hisar 73.
Bahariye 79.
Beşiktaş 3, 58, 63, 64, 67, 68, 144.
Beyoğlu (Galata, Kulekapı) 55, 56, 62, 69, 77, 81, 124, 133, 134, 142, 144.
Halep 90.
Konya 73. 141.
Selânik 68, 70.
Üsküdar 74.
Yenikapı 2, 54, 55, 66, 67, 143.

Mezarlıklar
Karaca Ahmet (Üsküdar) 132.
Merkez ef. (İstanbul) 68, 142.

Minareler
Hatuniye (Konya) 72.
İnce Minare (Konya) 9, 31.

Müzeler
Alte Pinakothek (Münihte) 116.
Arts decoratifs de Paris 52.
Boston (Amerika) 89, 110, 144.
British (Londra) 116, 118.
Cabinet Royale des curiosites 123.
Etnografya (Ankara) 22, 29, 80, 94, 101.
İslâm Eserleri (Evkaf-İstanbul.) 47.

İstanbul Belediyesi (Kazasker ağa Medresesinde) 80,
İstanbul Eski eserler (Arkeoloği) 66.
Louvre (Paris 141.
Mevlâna (Konya) 90.
Rejksmuseum (Amsterdam) 123.
Topkapı (İstanbul) 80.
Victoria and Albert Museum (Londra) 141.
Völkerkundes (Berlin 141.

M e y d a n l a r

Ok Meydanı (İstanbul 62.

S. S a r a y l a r

Topkapı Sarayı 62.
Yıldız Sarayı 63.

T. T e k k e l e r

Sevyit Camaleddin (İstanbul 70.

T e p e l e r

Alâeddin (Konya 9. 73.

T ü r b e l e r

Mahmud-u-Hayranî (Akşehir) 36, 53.
Nalıncı Baba (Konya) 31.
Sahip Ata (Konya) 141.
Sultan Süleyman (İstanbul) 129.

RESİMLER

RESİMLER

1. Firavunler zamanında Mısır Neyzeni (Paris Louvre Müzesinde).
2. Hint Neyzeni (London, Victoria and Albert Museum).
3. Hint dansözü ( ).
4. Uygur Neyzeni (Çıkman gölü mağarasında).
5. Uygur Neyzeni (Resim 4 ün aslı).
6. Sahib Ata Camisindeki Çeşme. (Daireler içinde "Ameli Kelûk-Bin Abdullah,, yazılıdır).
7. Kelûk b. Abdullah'ın Konya'daki Sahip Ata Türbesinde bulunan süslerinden.
8. Kelûk b. Abdullah'ın imzası olup Sivas'taki Gök Medrese portalının solundadır.
9. Selçuk süsü (Fatih Kütüphanesi No. 5005).
10. Selçuk Süsü (Konya Mevlâna Müzesi, No: 60 da kayıtlı ve 677/1278 Tarihli Mesnevi yazmasının başında).
11. Ayni Mesnevi yazmasının başka sahifesi.
12. Konya Selçuk Sarayındaki iç süslerden çiniler.
13. Yeşil Kubbenin (1911-1950) arasındaki durumu.
14. Mevlâna Türbesinin içi.
15. Mevlâna ile Sultan Veled'in yan yana sandukaları.
16. Mevlâna'nın baş ucundan.
17. Mevlâna sandukası.
18. Mevlâna ile Sultan Veled'in örfî destarlı sikkeleri.
19. Mevlâna, oğlu Sultan Veled ile yan yana. (Yâ Hazret-i Mevlâna diye bir levha)
20. Mevlâna'nın sandukalarını örten ipek kadife üstüne altunla işlenmiş kitâbe ve süsleri havi örtü; 80 kilo ağırlığındadır.

21. Mevlâna'nın baş ucunda yatanlar Emir Âlim Çelebi, Kızı Melike=Efendi Bula Hatun, zevcesi Gerâ Hatun, torunu Celâle Hatun.
22. Mevlâna'nın baş ucundan: Çinili Kabir, oğlu Âlim Çelebinindir.
23. Semağhanenin kubbe süsleri (Mevlâna Müzesi).
24. Konya Kalesiyle Mevlâna Dergâhının görünüşü. (İstanbul Üniversitesi Kitaplığındaki Matrakçı Nasuh'un eseri).
25. Semağ (New York).
26. Semağ (New York).
27. Semağ (Behzat Okulu).
28. Yusuf-ı Sineçâk Dede (A. Emiri Kitaplığındaki Âşık Çelebi tezkeresinden).
29. Semağ (Hükümdar önünde).
30. Mevlevî dervişi (Armanâk Sakızyan, Miniature persane, Paris, 1929, Fig. 173.).
31. Sofî. (London, Victoria and Albert Museum).
32. Fahri'nin yazısı (Viyana Millî Kitaplığında).
33. Bahçe Kompozisyonu (Viyana Millî Kitaplığında).
34. Behzad'ın portresi (Gartner'in Kolleksiyonundan).
35. Semağ (Prof. Dr. F. Taeschner).
36. Gemi (İbn'ül-Emin M. K. İnal'ın Kolleksiyonundan).
37. Fasih Dede portresi (Şeyh Ataullah Dede Mecmuasından).
38. Fasih'in Kabirtaşı (Galata Mevlevihanesi).
39. Şeyhlerile beraber Mevleviler (Vehbi Sûrname'sinden).
40. Mevlevî Neyzenleri (Vehbi Sûrname'sinden).
41. Mevlevî Neyzen ve Tanburzeni (Vehbi Sûrnamesinden).
42. Pano (Fenni Dede-Ayetullah Kolleksiyonundan).
43. Eyubî Derviş Hasan'ın oyması (Çinili Köşkten).
44. Fasıh Dedenin talebesi Şinasi (E. R. Koço).
45. Edirne'deki Vezir Konağından Pano (Dr. R. Osman).
46. Leylek Hasan Dede'nin yazı ile yaptığı leylek (Hususî Kolleksiyonumuzdan).

47. Hasan Leylek Dede'nin El yazısı ve mühürü (1197-1783) tarihlidir. (Şeyh A. R. Akyürek ailesindeki bir kitap üstündedir)
48. Leylek Hasan Dede'nin kabir taşı (İstanbul Merkez Efendi Mezarlığı)
49. Şeyh Gaalib'in Portresi (Paris, Bibliothèque Nationale).
50. Musahip Sait Efendi ile Küpeli Abdi Bey (Nevsali Osmanî C. I. S. 167).
51. Sait Efendi'nin kendi yaptığı portresi (Çinili Köşk).
52. Sait Efendi'nin aynadan yaptığı kendi resmi (Torunu Rauf Beyde).
53. Keresteci zade Nuri Dede ile şişman Emin (Yeni kapu Mevlevihanesinde).
54. Neyzen başı Ali Bey (Şeyh A. Celâleddin Baykara ailesinde) büyüklüğü 21,5 × 16,2.
55. Ali Dede (Avukat A. Adil Beyde).
56. Neyzen başı Ali Beyin Mühürü (R. Yekta Ailesi elinde).
57. Mecidiye Camisi ve Şeyh Nazıf Ef. (H. - Â. Yücel'de).
58. Şeyh Nazif Efendi (57 ci tablodan büyütüldü).
59. Hasip Dede (Ş. Uzluk).
60. Hasip Dede'nin el yazısı ve mühürü; yukarıda Hacı Bostan Çelebi, sağda onun oğlu Sadreddin Çelebi'nin el yazıları.
61. Aşçı başı Nesip Dede.
62. Kutbu Nâyı Hamza Dede. (Hususî kolleksiyonumuzdan).
63. Hasip Dede'nin yaptığı çiçek demeti (Dr. Hasip Yıldırımda).
64. Hasip Dede'nin oğlu Nuri dede.
65. Emir Hasan Dede, babası Hüseyin Dede, bu ailenin mühürleri.
66. Hüsnü Yusuf Bey'in aynadan yaptığı kendi portresi, (Halıcıoğlu Topçu mektebi kitaplığında).
67. H. Yusuf Bey'in yaptığı Huzurda Sultan Veled devri (Ressam A. Rıza Bey'in oğlundan).

68. H. Yusuf Bey'in kalemile çizilmiş Afyon Karahisar Mevlevihanesinin vanmadan önceki içi (Ressam A. Rıza Bey'in oğlunda).
69. H. Yusuf Bey'in yaptığı Mevlâna türbesinin içi (Ressam Ali Rıza Bey'in oğlunda).
70. H. Yusuf Bey'in yaptığı Mevlâna Külliyesi ile Sultan Selim II Camisi (Hususî Kolleksiyonumuzda).
71. H. Yusuf Bey'in yaptığı huzurda semağ (Ressam A. Rıza Bey'in oğlunda).
72. Çelebi Yusuf Ziya paşa (Ş. Uzluk'ta).
73. Değirmenci zade İbrahim'in tâlik yazısı (Allahu Lâtifûn biibadihi (1217/1802).
74. Zeki Dede'nin İsmi Piri (Hususî Kolleksiyonumuzda).
75. Galata Mevlevihanesinde iki derviş.
76. H. Vesim paşa (Ş. Uzluk'ta).
77. Galata Mevlevihanesinde Semağ (H. Vesim Paşa ailesinde).
78. Mevlevi (Topkapu Sarayı)
79. Galata Mevlevihanesindeki Şadirvan önünde dervişler.
80. Mevlevi mutrıbından bir grup (Hususî kolleksiyonumuzda).
81. Semağ meşki (Hususî kolleksiyonumuzda).
82. M. S. Baykara, Mısır Mevlevi Şeyhinin tablosunu vaparken.
83. Semağ meşk eden dervişler.
84. Kutbi Nâyi Hamza dede (R. Yekta beyin ailesinde).
85. Bakkal Arif'in "Lillâhil hamdu vel minne" istifli yazısı.
86. Mevlâna'nın müridleri ile hasbihali (Beyazıt kütüphanesindeki Hicrî 1018 tarihli mesneviden).
87. Mevlâna (Boston müzesi).
88. Mevlâna Salâhaddin-i Zerkûb'un Kuyumcu dükkânı önünde (British Museum).
89. Şems-i Tebrizî, Mevlâna'nın kitaplarını havuza atıyor. (G. et. Fr. Rosen'in Almanca mesnevi tercümesinin başında).

90. Mevlâna dostlarıyla (Bir Türk Ressamına göre).
91. Mevlâna (Hususî kolleksiyonumuzda).
92. Rembrandt'a göre Mevlâna ve dostları.
93. Mevlâna ile Şesm (Aslı Buda-Peşte Müzesinde ve fotografisi Ankara Etnoğrafya müzesinde).
94. Konyalı Salâhaddin Zerkûb'un semağ eden Mevlâna'ya tapu kılması (Topkapu Sarayı Hazine No. 829. Mecalisül-Uşşak v. 87 a.).
95. Sultan Veled'in rebabini dinliyen Mevlâna (Berlin Müzesi).
96. Mevlâna (Budapeşte, Nemeth'in Kolleksiyonunda).
97. Şems-i Tebrizî (Beyazıt Kütüphanesi).
98. Mevlâna, Şems, Sultan Veled, Kalender Şah, Mevlevî dervişleri (Kahire-Darülkütübül Mısriye No. 41)
99. Mevlâna (Darülkütübül Misriye No. 41).
100. Mevlâna'nın huzurunda, Türbede (Kanunî Sultan Süleyman, vaktin Çelebi Efendisi, Mesnevihan, semağ eden Dervişler. Topkapu Sarayı Hazine Kütüphanesi).
101. Şems Halep'te bir Frenk delikanlısı ile satranç oynuyor. (Topkapı Sarayı Hazine No. 829, 80 a)
102. Mevlâna ile Şems-i Tebrizî (İran Müzesinde deri üstüne yapılmış minyatürden)
103. Mevlâna, (İstanbul Belediye Müzesinde)
104. Mevlâna ve Şems (Fruzan Selçuk kolleksionunda)
105. Mevlâna ve Şems ( )
106. Mevlâna ( )
107. Husameddin Çelebi („)
108. Rembrandt (1606 - 1669)
109. Şeyh ve dervişler. Tournefort'tan
110. Semağ eden derviş. Hilair'den
111. Galata Mevlevihanesinde semağ. Smith'ten.
112. Mevlevî Şeyhi. Hilair'den
113. Semağ eden deriş Van Mour'dan
114. Semağ. Van Mour'dan
115. Derviş. Hilair'den
116. Mevlevî meydancısı. Hilair'den

117. Galata Mevlevihanesinde semağ (F. Smith. 20. II. 1769)
118. Amsterdam'da Rijks Museum. Van Mour'un eserleri sağ taraftaki son kulenin çatı arasındadır.
119. Mevlevî şeyhi. (İngilizce Türk Kostümü kitabından, 1803)
120. Semağ. (Presiozi, 1857)
121. Ayasofya'da mevleviler. (Bartlett - Miss Pardoe)
122. Kulekapı Mevlevihanesinde âyin.
123. Neyzen. (Brindesi, 1860)
124. Rifaî tekkesinde semağ. Hilair'den
125. Preziosi ailesine ait hâtıra ve imzası
126. Kulekapı Şeyhi Kudretullah Efendinin Tamburini tarafından yapılmış portresi. Halet Efendi Kütüphanesi, Süleymaniye
127. Kudretullah Efendinin fotoğrafı
128. Tamburini'nin imzası, 1872.
129. Fausto Zonaro, kendi portresi.
130. Mutrıbdan iki derviş. (İngilizce Osmanlı Tarihinden)
131. Neyzen, Zonaro'dan
132. Dervişler, ,,
133. Tekkede semağ
134. Semağ, (C. Bisco)
135. Kulekapıda âyin (Ressamı meçhul)
136. Kulekapıda âyin (Ressamı meçhul)
137. Semağ, Kahire Mevlevihanesinde (Hubert)
138. Duâgû. (Bauer)
139. Semağ (de Sinety)
140. Semağ (A. Bayot)
141. Tura, Yâ Mazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rumî, Kuddise sırrch-ül-âlî (özel kolleksiyonunıuzdan)
142. Mevlâna Küllliyesi Sultan Veled Medresesi (Darülkütüb-ül-Mısriyye T. 43)
143. Neyzen, Çallı İbrahim'in (Yücel Kolleksiyonundan)
144. Şefik Beyin divanî celisi
145. Sultan Abdülaziz'in sülüs yazısı.
146. Gül, Derviş Süleyman'ın. (H. E. Arda kolleksiyonu)
147. Derviş Süleyman'ın yazısı ve imzası. (H. E. Arda kolleksiyonu)

148. Cevrî ve Kemâlî Dedelerin makta'ları.
149. Çınar yaprağı üstüne altınla yazılmış ismi-pîr.
150. Mevlevihanede Semağ (adı bilinmiyen, fakat Türk olduğuna ihtimal verdiğimiz bir ressam tarafından yapılmıştır).
151. Semağ (De Paris à Constantinople adlı eserdeki bir resimdir. Ressam olarak tablonun altında "Rougeron-Vignerot, diğer köşede ise R. de la Nezière 1856, imzası vardır).
152. Mutrıbda na't okuyan Mevlevi, Semağhanede dervişler. Amici'nin Constantinople adlı 1883 tarihli eserinden alınmıştır. Ressamı C. Bisco.
153. Mevlevi şeyhi (aynı eserden, aynı ressamın eseri. Şeyhin kim olduğunu bilemedik).
154. Neyzenbaşı. Üstad Ali Rıza Beyin karakalem eseri Üsküdar Mevlevihanesi Neyzenbaşısı, (altında 1312/1896 yılı yazılı. Özel kolleksionumuzda)

1 — Mısır neyzeni

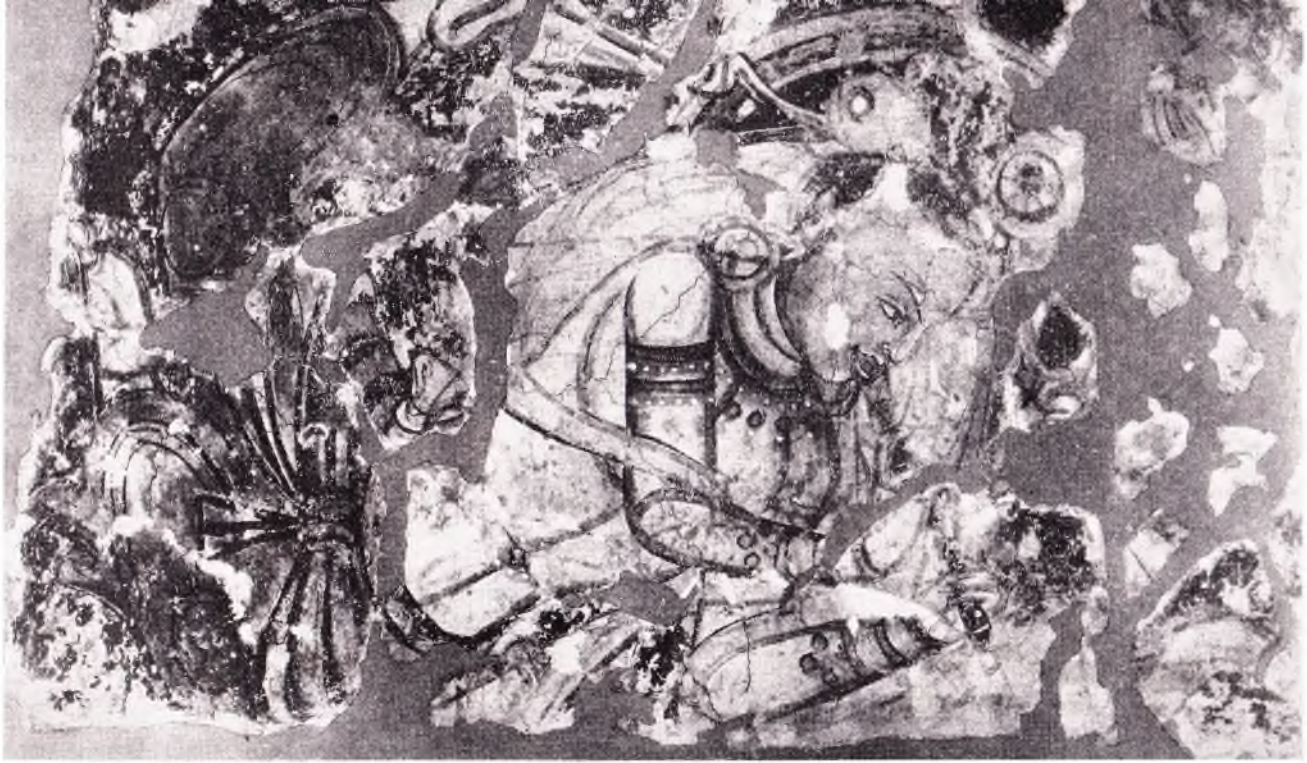
2 — Hint neyzeni

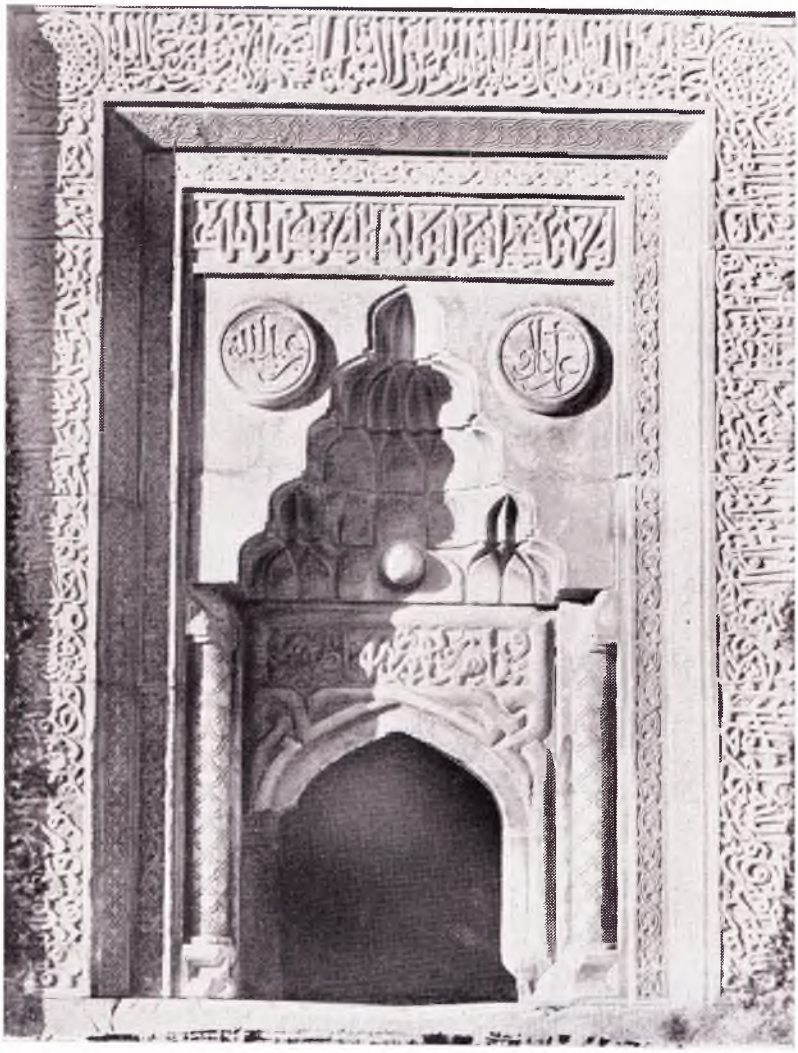
3 — Hint dansōzū

4 — Uygur neyzeni

5 — Uygur neyzeni

6 — Konya'da Sahip Ata Camisi kapısındaki çeşme, üstündeki sağ yuvarlakta "Ameli Kelûk", sol yuvarlakta "bin Abdullâh" kazılıdır. Abdullâh oğlu Kelûk'un eseri

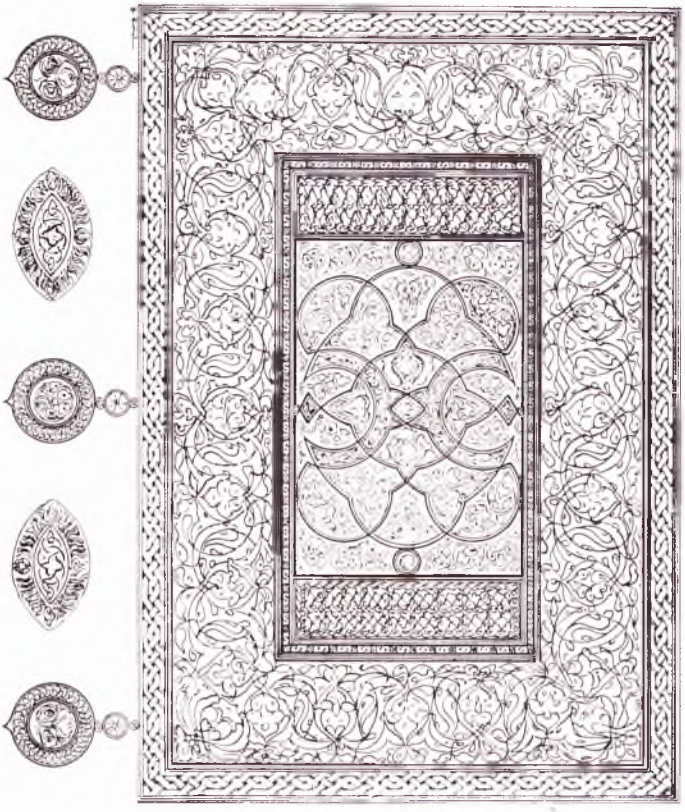
7 — Kelûk bin Abdullah'ın Sahib Ata'daki süslerinden

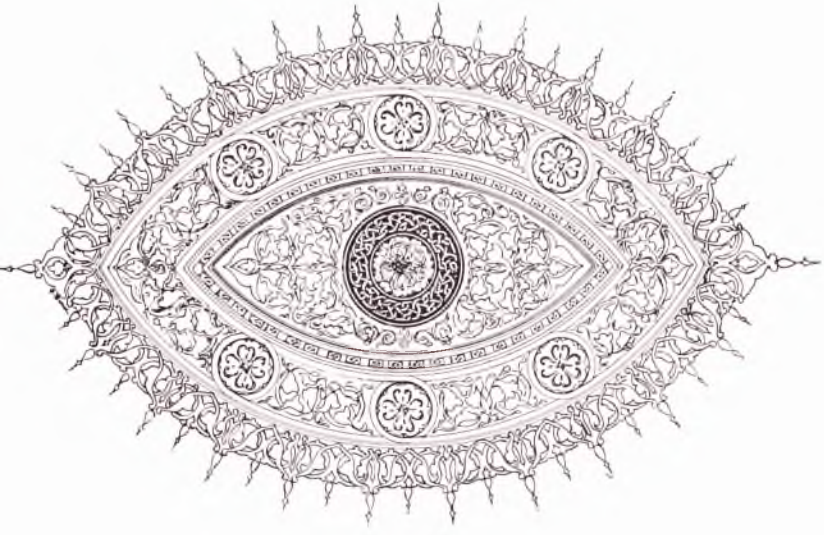
8 — Kelûk bin Abdullah'ın Gök Medrese (Sıvas) deki imzası

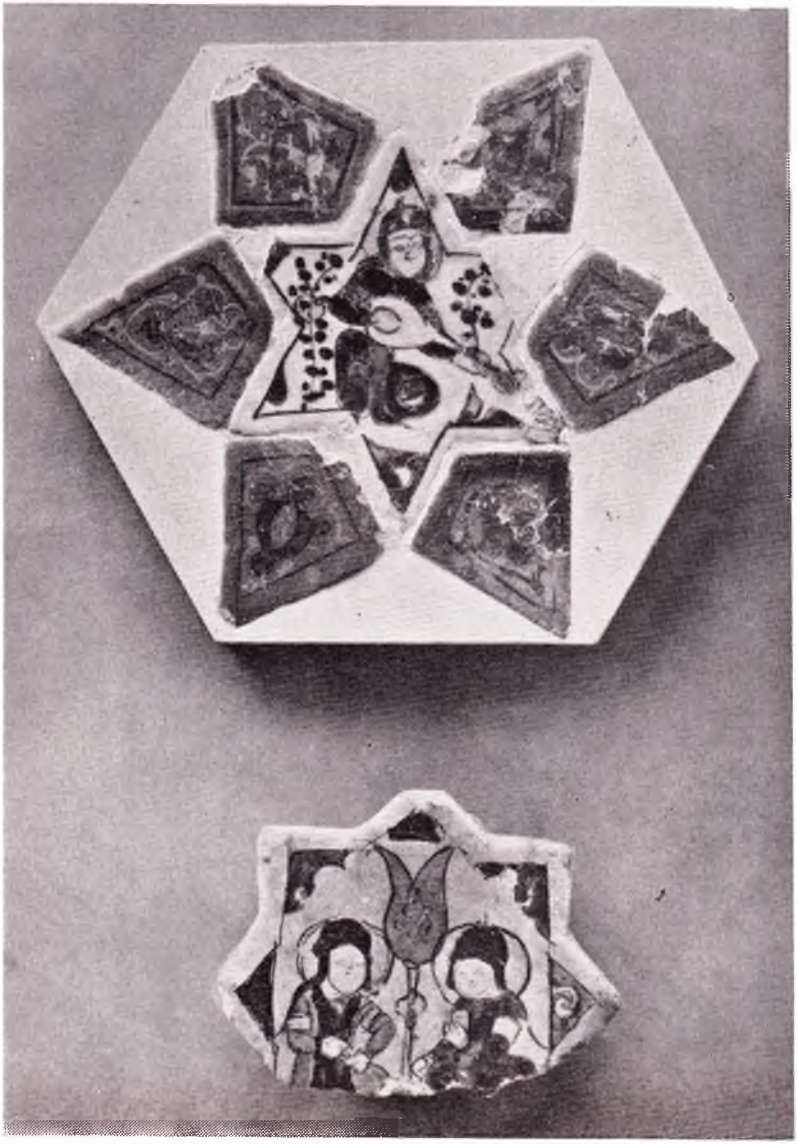
9 — Selçuk süsü (Mesnevîden)

10 — Selçuk süsü (677 tarihli Mesnevîden)

11 — Aynı Mesnevîden bir sahifa

12 — Konya Selçuk Sarayı iç süslerinden çiniler

13 — Mevlâna Türbesi. Yeşil Kubbe

14 — Mevlâna türbesinin içi

15 — Mevlâna ve Sultan Veledin sandûkaları

16 — Mevlâna sandûkasının baş ucundan görünüşü

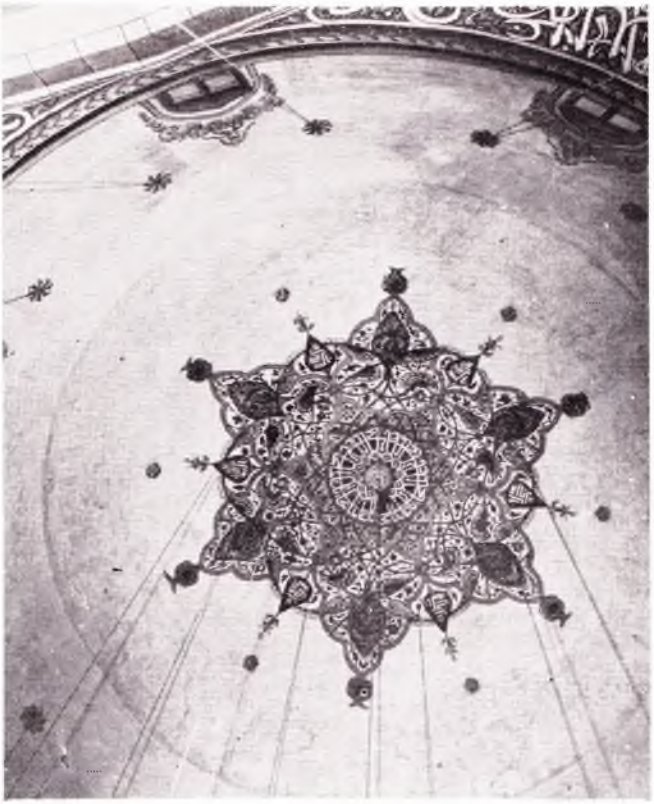
17 — Mevlâna sandûkası

18 — Mevlâna ile Sultan Veled'in Örfi destarlı sikkeleri

22 — Mevlâna sandûkası önünde Âlim Çelebi

23 — Semağhânenin kubbe süsleri

24 — Konya kalesi ve Mevlâna Dergâhı, yukarıda Kavalı, Karaburga Kaleleri

25 — Semağ

26 — Semağ

27 — Semağ

28 — Yusuf-i Sineçāk Dede

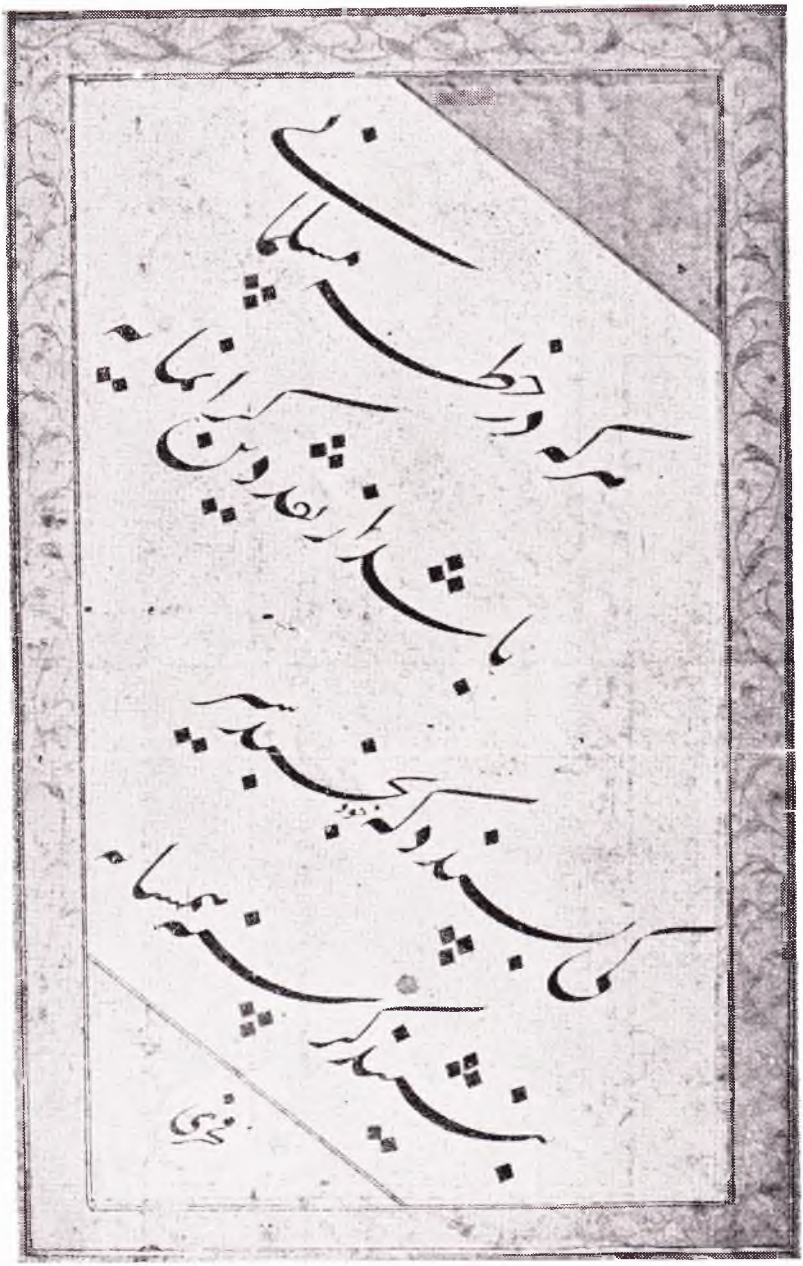
29 — Hükümdar önünde semağ

30 — Mevlevî dervişi

31 — Sofi

32 — Fahrî'nin tâlik hattı

33 — Fahrî'nin kompozisyonu

34 — Behzad'ın yaptığı portre

35 — Semağ

36 — Fasih Dedenin gemisi

37 — Fasih Dede (Kendisi tarafından yapılmıştır)

38 — Fasih Dedenin mezartaşı

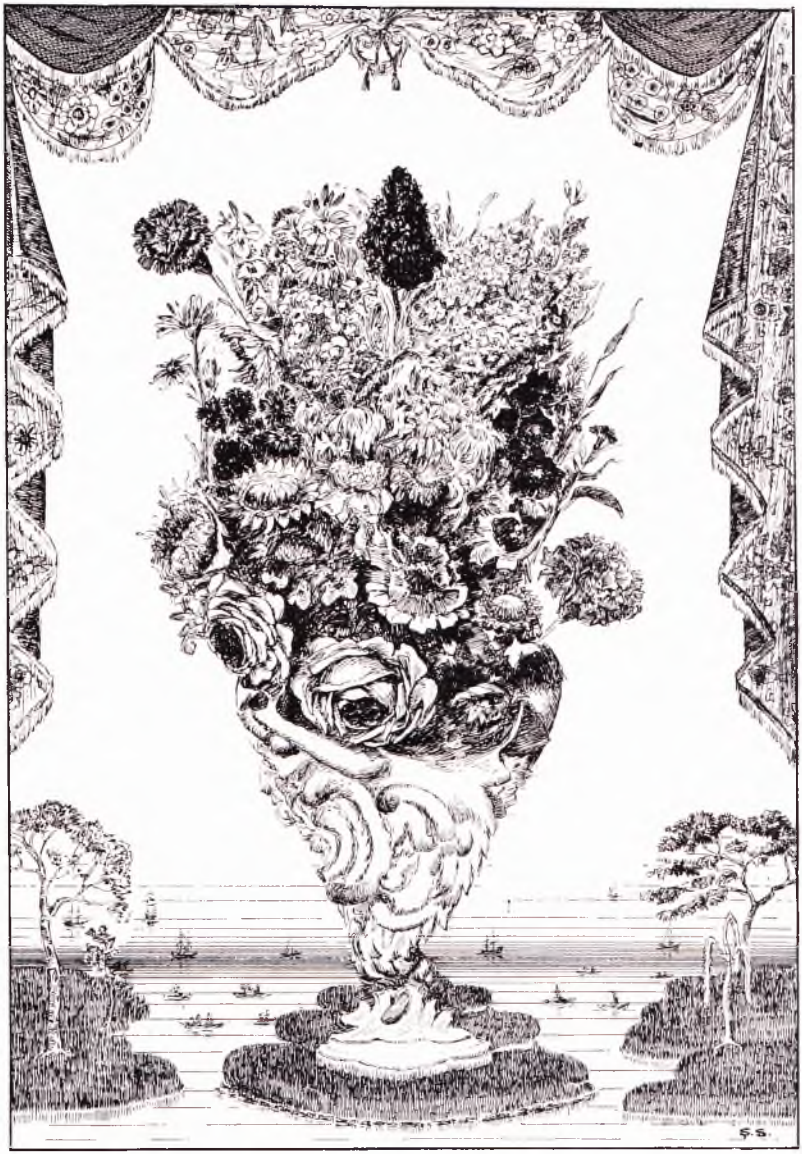
39 — Mevlevîler (Sûrnâmeden)

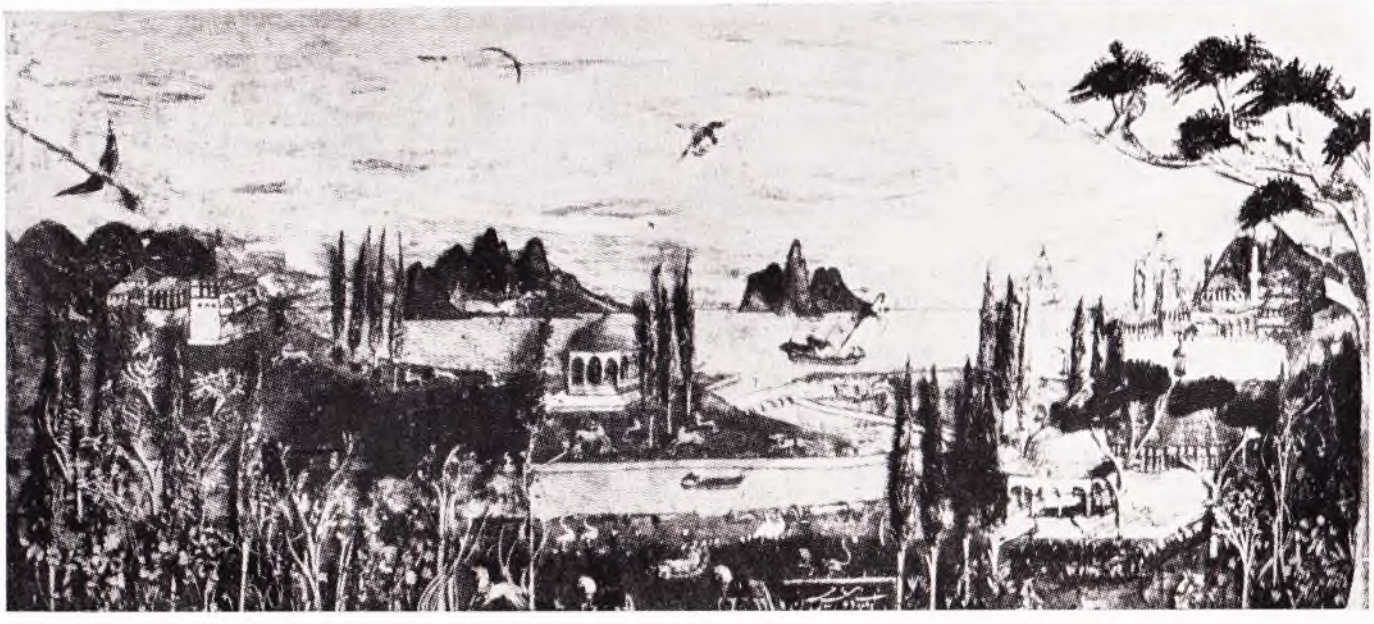
40 — Neyzenler (Sûrnâmeden)

41 — Mevlevî, ney ve tanbur çalanlar (Sûrnâmeden)

42 — Pano, Fennî Dede'nin

43 — Eyubî Derviş Hasan'ın eseri

44 — Fasih Dedenin şakirdi Şinasi

45 — Edirne, Vezir konağında Pano

46 — Leylek Hasan Dedenin yazile yaptığı leylek

47 — Leylek Hasan Dedenin elyazısı ve mührü

48 — Leylek Hasan Dedenin mezartaşı krokisi

49 — Şeyh Gaalib Dede

50 — Sait Efendi ile Küpeli Abdi Bey

51 — Musahib Sait Efendinin kendi yaptığı portresi

54 — Neyzenbaşı Ali Bey

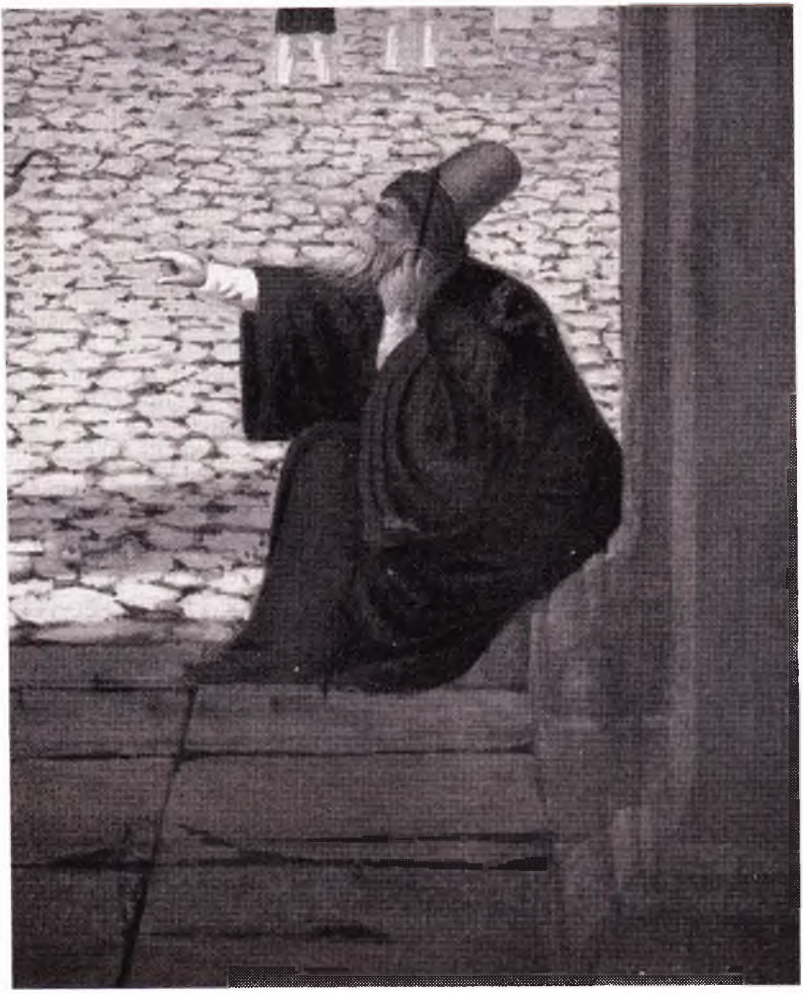
55 — Ali Dede

56 — Ali Dedenin mührü

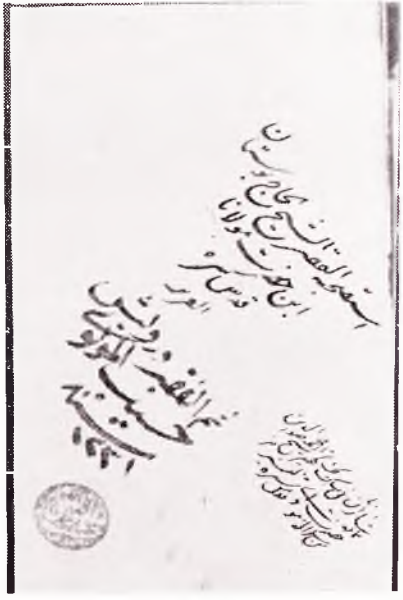
57 — Mecidiye camisi ve Şeyh Nazif Efendi

58 — Şeyh Nazif Efendi

59 — Hasip Dede

60 — Hasip Dedenin el yazısı ve mührü

61 — Nesip Dede

62 — Kutbu nâyî Hamza Dede

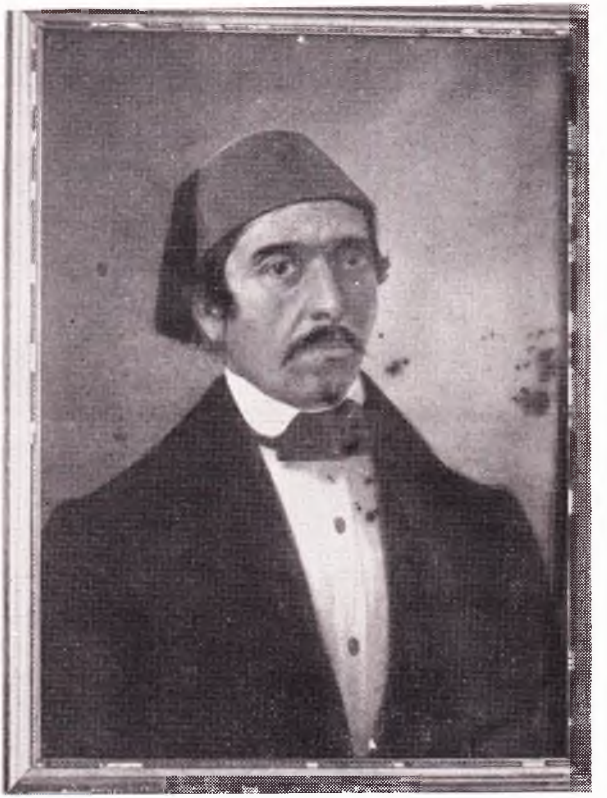
63 — Hasip Dedenin yaptığı çiçek demeti

64 — Hasip Dedenin oğlu Nuri Dede

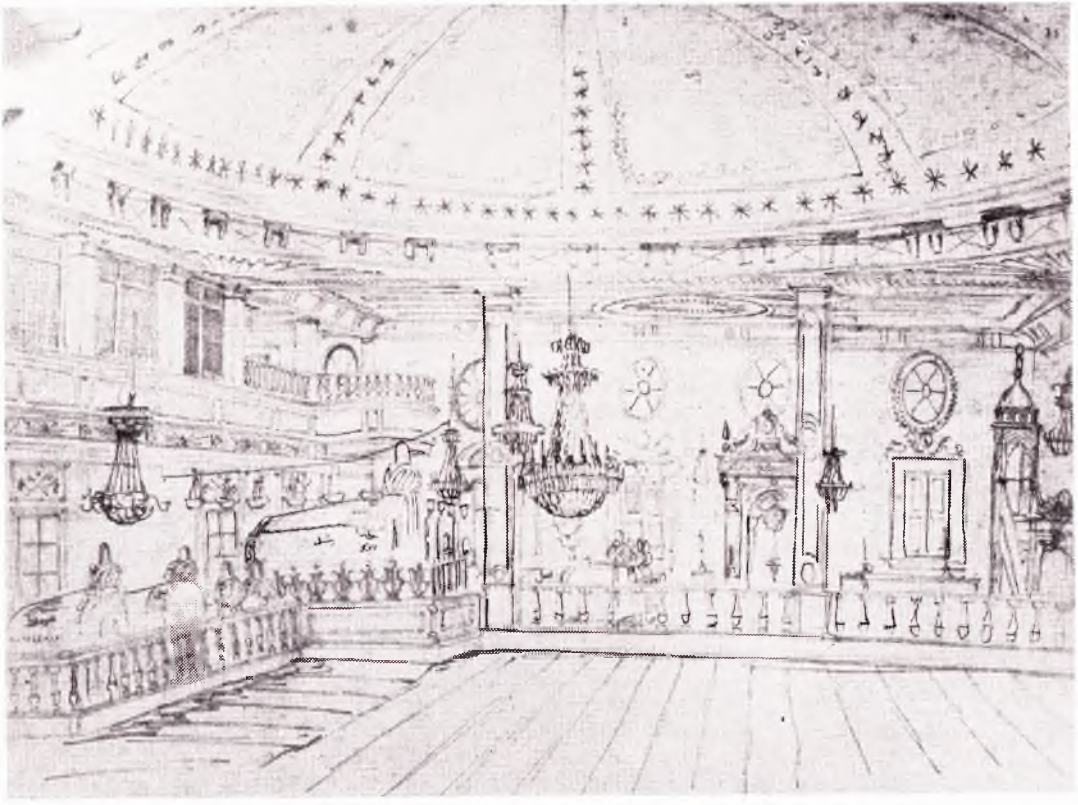
65 — Emir Hasan Dede ailesinin mühürleri

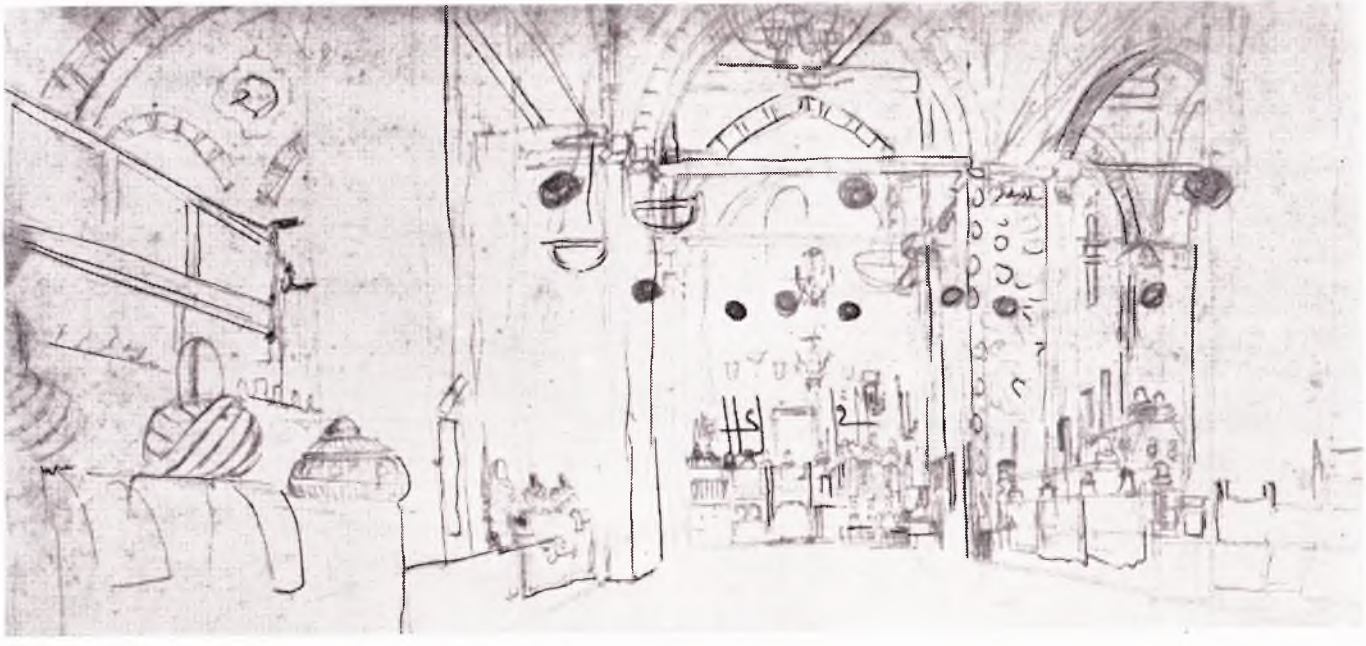
66 — Hüsnü Yusuf Bey (Kendi yaptığı portresi)

67 — H. Yusuf Beyin bir krokisi

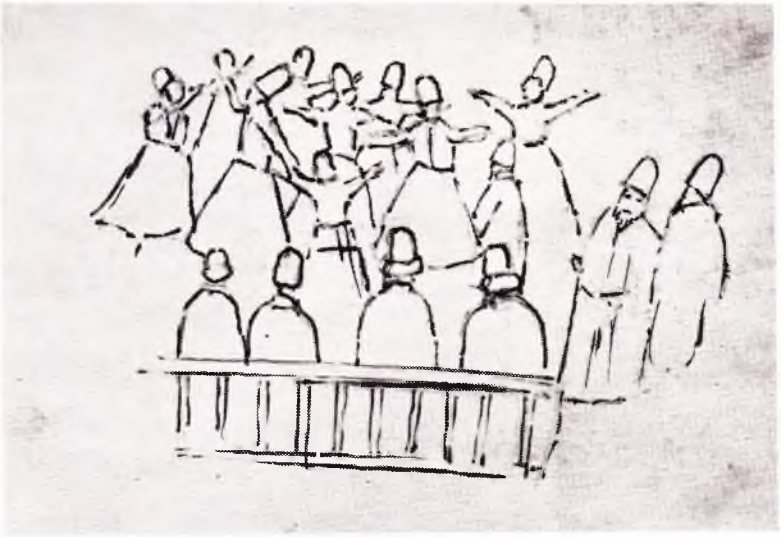
68 — H. Yusuf Beyin Afyon Karahisar mevlevîhanesi

69 — H. Yusuf Beyin Mevlâna türbesi

70 — H. Yusuf Beyin Mevlâna Külliyesi

71 — Huzurda semağ (Yusuf Beyin)

72 — Çelebi Yusuf Ziya Paşa

73 Değirmencizade İbrahim'in tâlik yazısı

74 — Zeki Dedenin "Yâ Hazret-i Mevlâna" sı

75 — Galata Mevlevihanesinde iki derviş

76 — Vesim Paşa

77 — Galata Meylevihanesinde semâğ. Vesim Paşa'nın

78 — Mevlevî dervişi

79 — Galata Mevlevihanesinde okuyan ve saz çalan dervişler

80 — Mutrıbda mevleviler

81 — Semağ meşki

82 — Ressam S. Baykara, yaptığı tablo yanında

83 — Semağ meşkeden dervişler

84 — Kutbu nâyî Hamza Dede

85 — Bakkal Arif'in yazısı

86 — Mevlâna ve müritleri

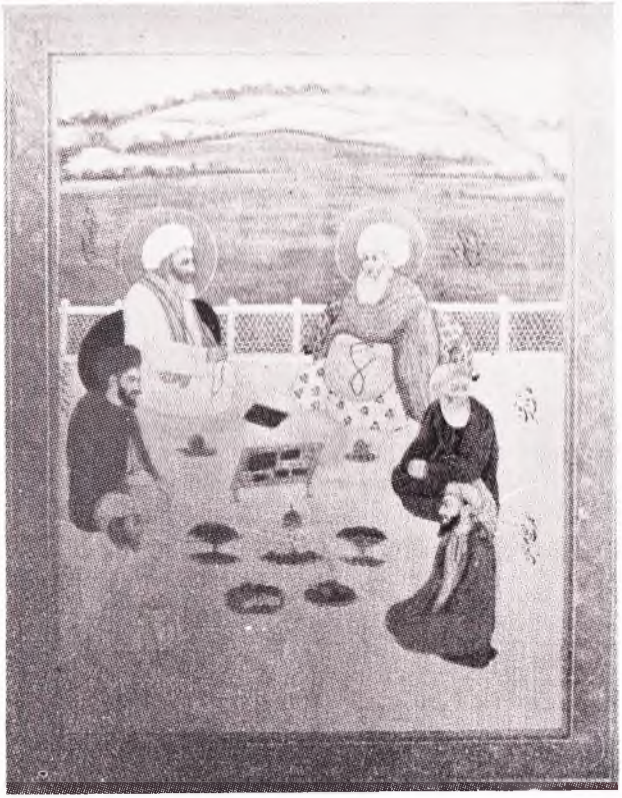
87 — Mevlâna

88 — Mevlâna, Salâhaddin-i Zerkûb-i konevî'nin Kuyumcu dükkânı önünde

89 — Şems, Mevlânanın kitaplarını havuza atarken

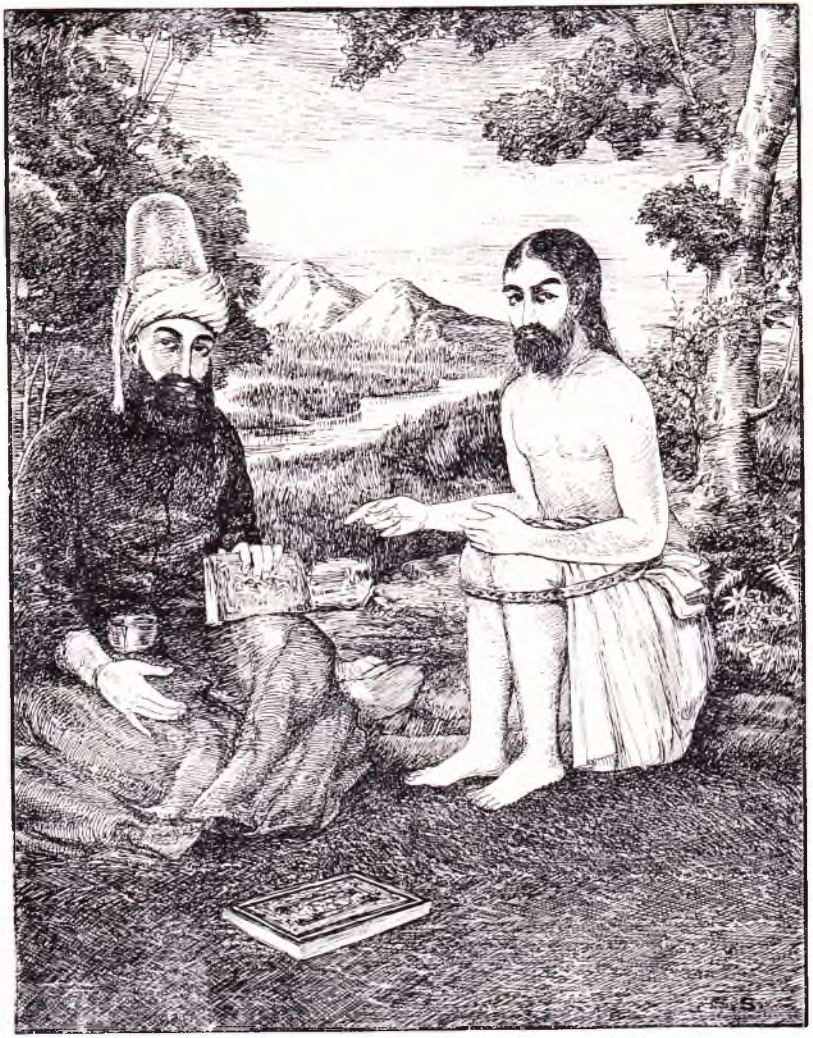
90 — Mevlâna ve dostları

91 — Mevlâna

92 — Rembrandt'a göre Mevlâna

93 — Mevlâna ve Şems

94 — Mevlâna semağ ederken Zerkûb'un tapu kılması

95 — Mevlâna oğlu Sultan Veled'in rababını dinlerken

96 — Mevlâna

97 — Şemsi Tebrizî

98 — Mevlâna, Şems, Sultan Veled, Kalender Şah

99 — Mevlâna

100 — Mevlâna türbesinde Kanunî Sultan Süleyman

101 — Mevlâna

102 — Mevlâna ile Şems-i Tebrizi (İran Müzesinde deri üstüne yapılmış minyatürden)

103 — Mevlâna

104 — Mevlâna ve Şems (Furuzan Selçuk kolleksionunda)

105 — Mevlâna ve Şems (Frunzan Selçuk kolleksionunda)

106 — Mevlâna (Fruzan Selçuk kolleksionunda)

107 — Husameddin Çelebi (Fruzan Selçuk kolleksionunda)

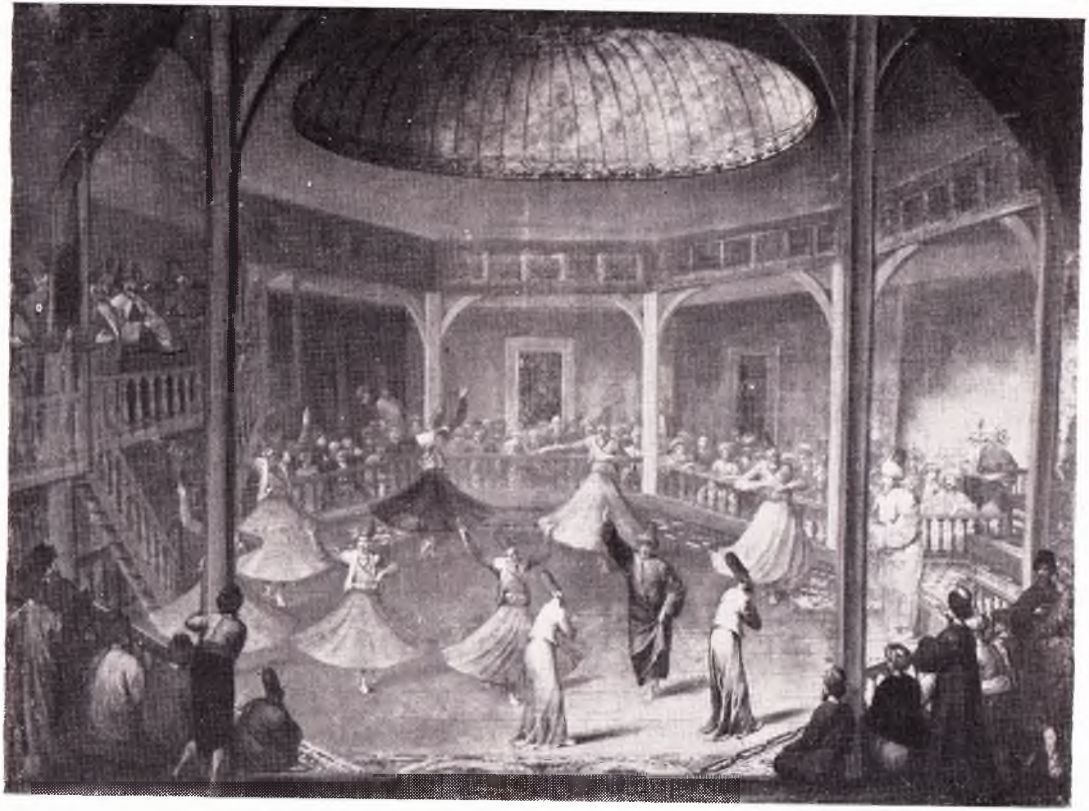
108 — Rembrandt (1606 - 1669)

109 — Şeyh ve dervişler. Tournefort'dan

110 — Semağ eden derviş. Hilair'den

111 — Galata Mevlevihânesinde semağ. Smith'ten

112 — Mevlevî şeyhi. Hilair'den

113 — Semağ eden derviş. Van Mour'dan

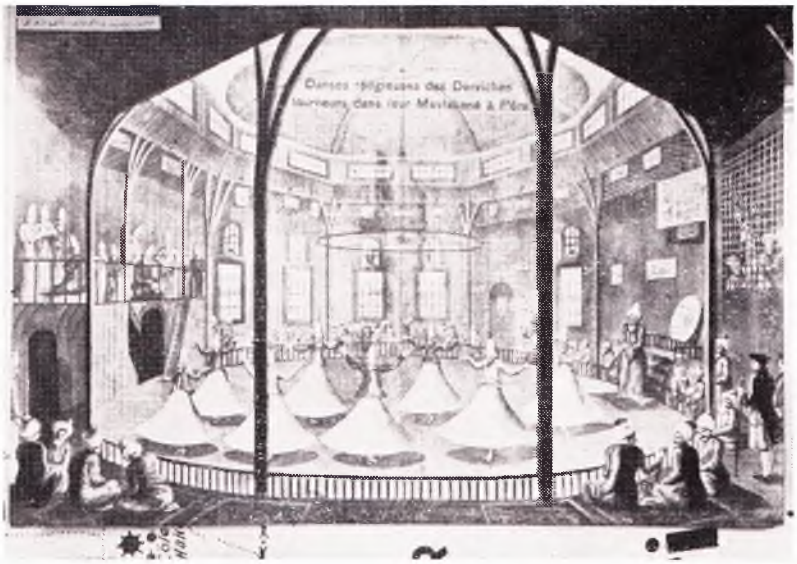
114 — Semağ. Van Mour'dan

115 — Derviş. Hilair'den

116 — Mevlevî meydancısı. Hilair'den

117 — Galata Mevlevihanesinde semağ (F. Smith. 20.11.1769)

118 — Amsterdam'da Rijks Museum. Van Mour'un eserleri buradadır

119 — Mevlevî şeyhi. (İngilizce Türk Kostümü Kitabından, 1803)

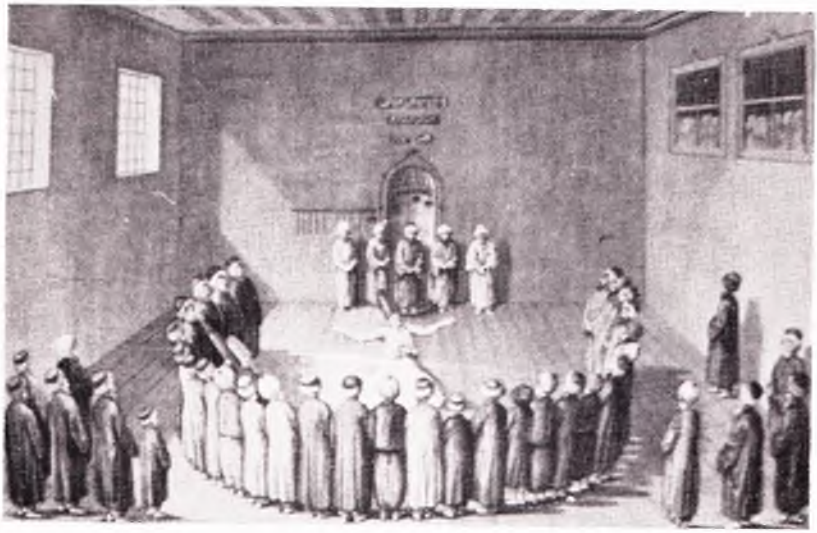
120 — Semağ. (Preziosi, 1857)

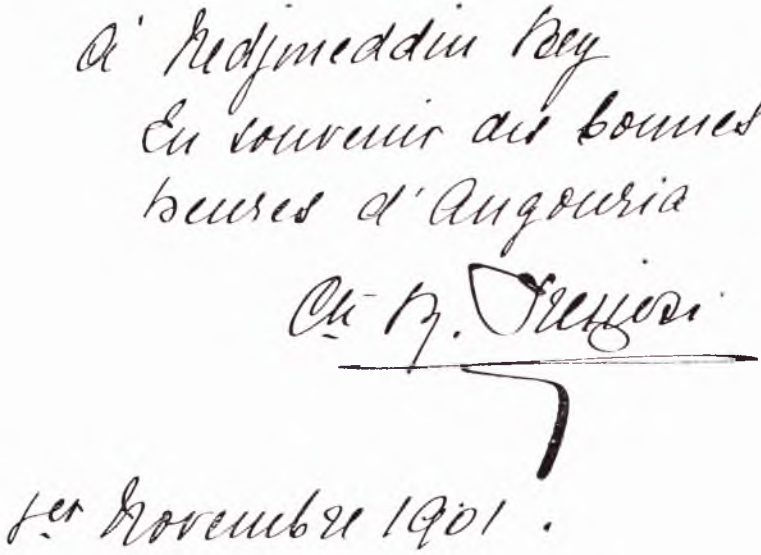
121 — Ayasofya'da mevleviler. (Bartlett-Miss Pardoe)

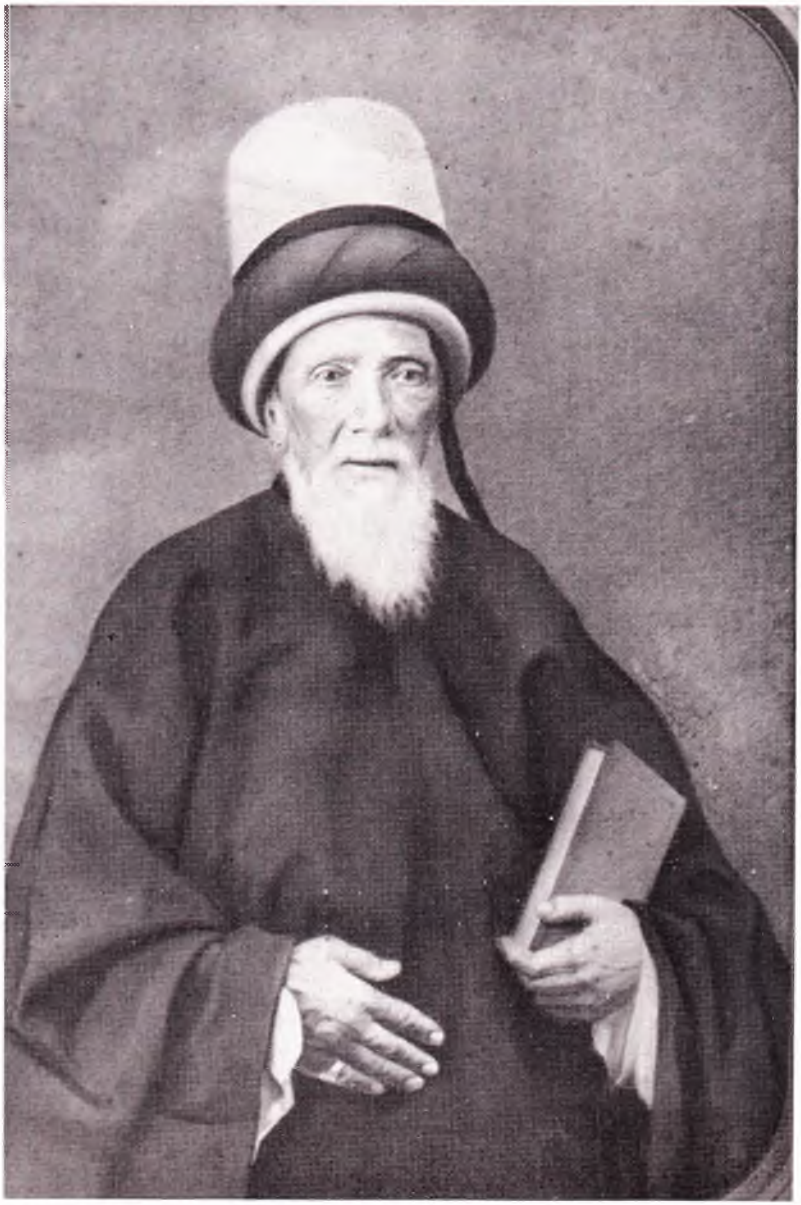
122 — Kulekapı Mevlevihanesinde âyin

124 — Rifaî tekkesinde semağ. Hilair'den

125 — Preziosi ailesine ait hâtıra ve imzası

126 — Kulekapı Şeyhi Kudretullah Efendinin Tamburini tarafından yapılmış portresi. Halet Efendi Kütüphanesi, Süleymaniye

127 — Kudretullah Efendinin fotağrafı

128 — Tamburini'nin imzası

129 — Fausto Zonaro, Kendi portresi.

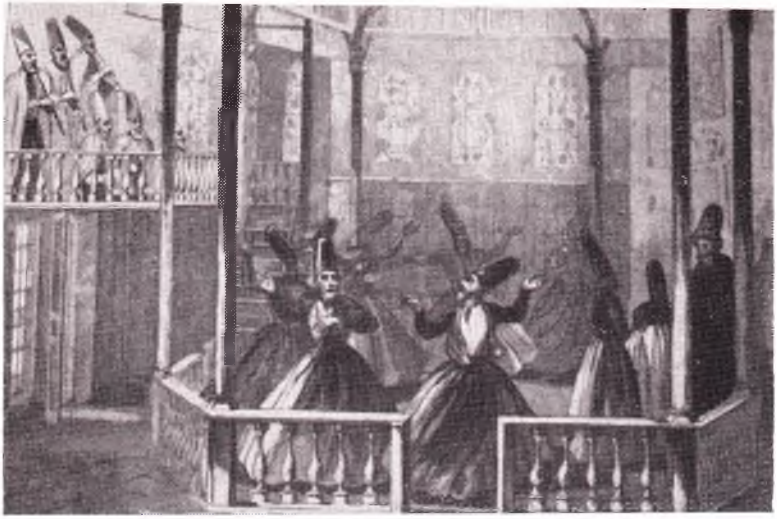
130 — Mutribdan iki derviş. (İngilizce Osmanlı Tarihinden)

131 — Neyzen, Zonaro'dan

132 — Dervişler, Zonaro'dan

133 — Tekkede semağ

134 — Semağ, (C. Biseo'dan)

135 — Kulekapıda âyin (Ressamı meçhul)

136 — Kulekapıda âyin (Ressamı meçhul)

137 — Semağ, Kahire Mevlevihasinde (Hubert)

138 — Duâgû. (Bauer)

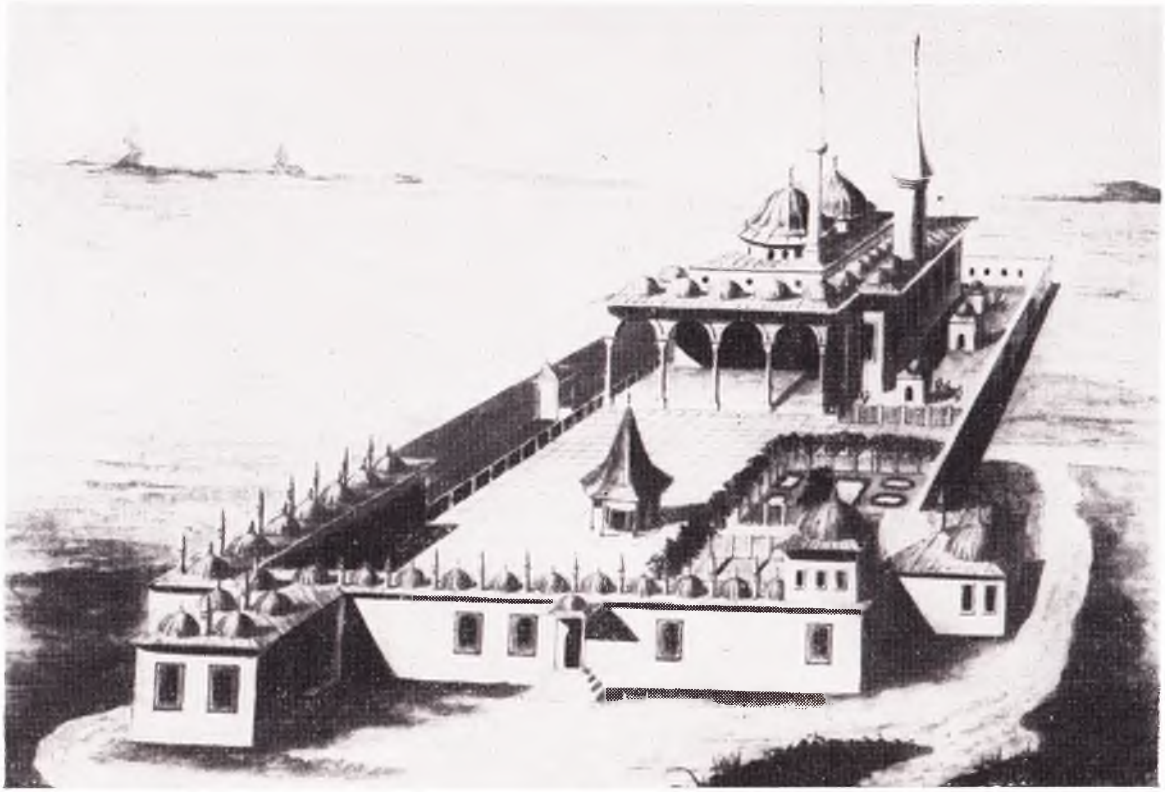
139 — Semaǧ (de Sinety)

140 — Semağ (A. Bayot)

141 — Tura, Yâ Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rumî, Kuddise sırreh-ül âlî

142 — Mevlâna Külliyesi, Solda Sultan Veled medresesi görülmektedir. (Darül-Kütüb-ül-Mısriyye T. 43)

143 — Neyzen, Çallı İbrahim'in (Yücel Kolleksiyonundan)

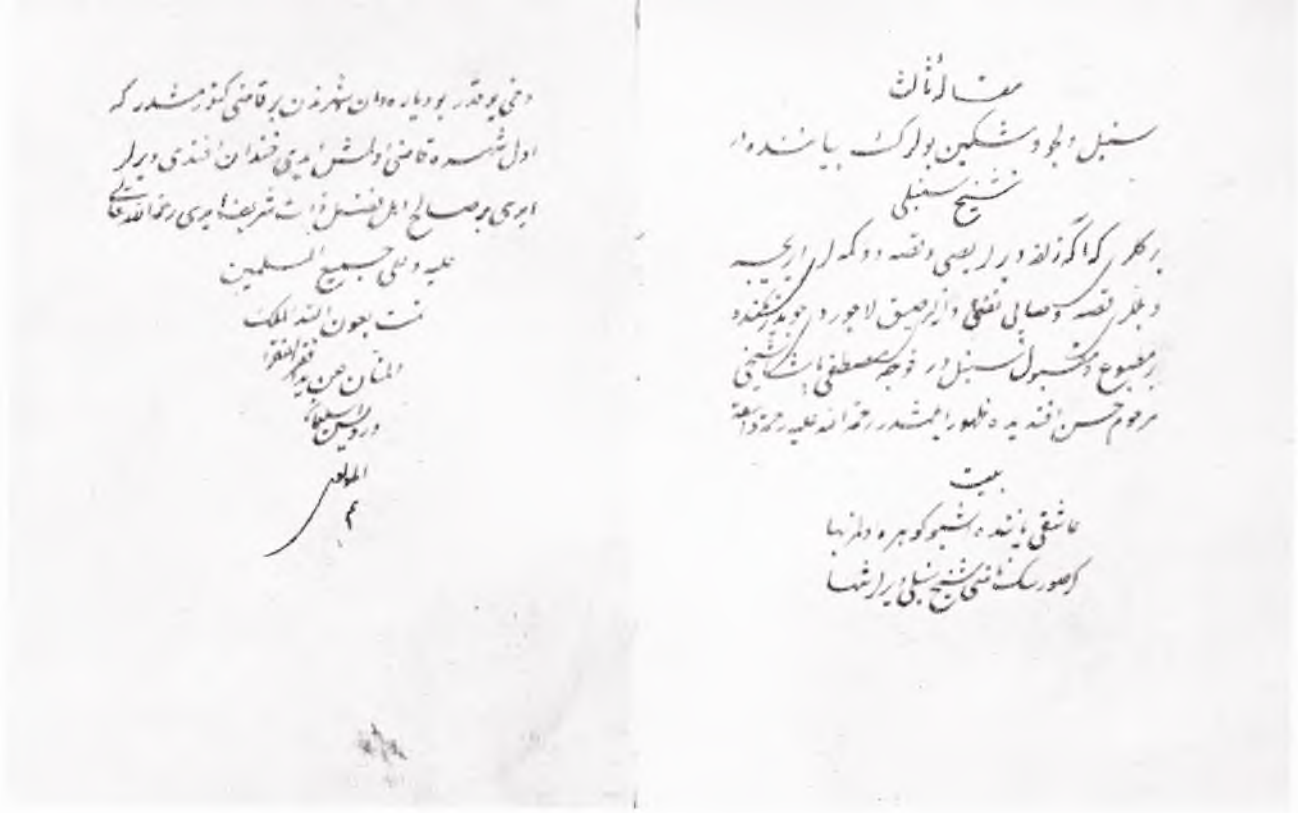
144 — Şefik Beyin divanî celisi

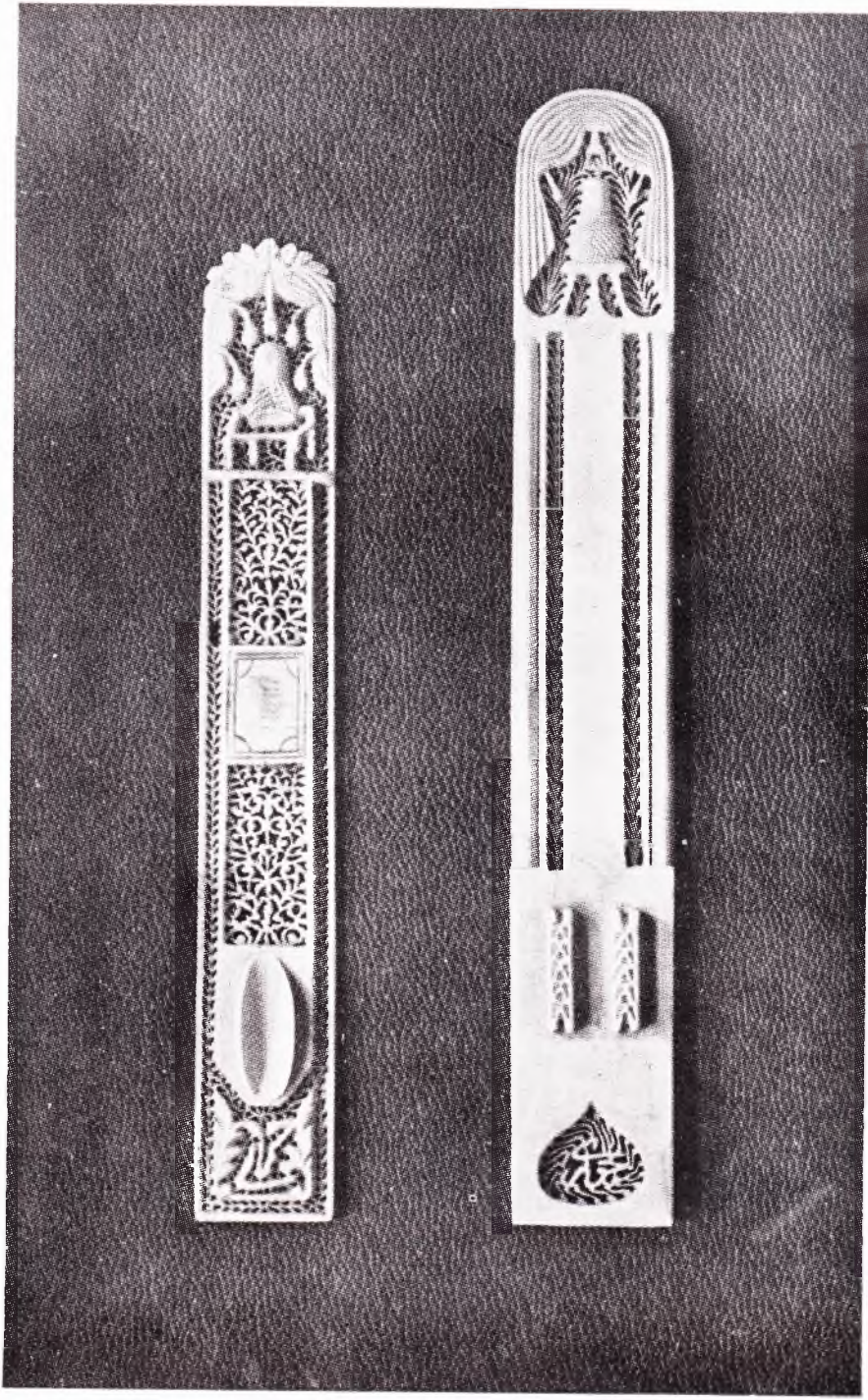
145 — Sultan Abdülaziz'in sülüs yazısı

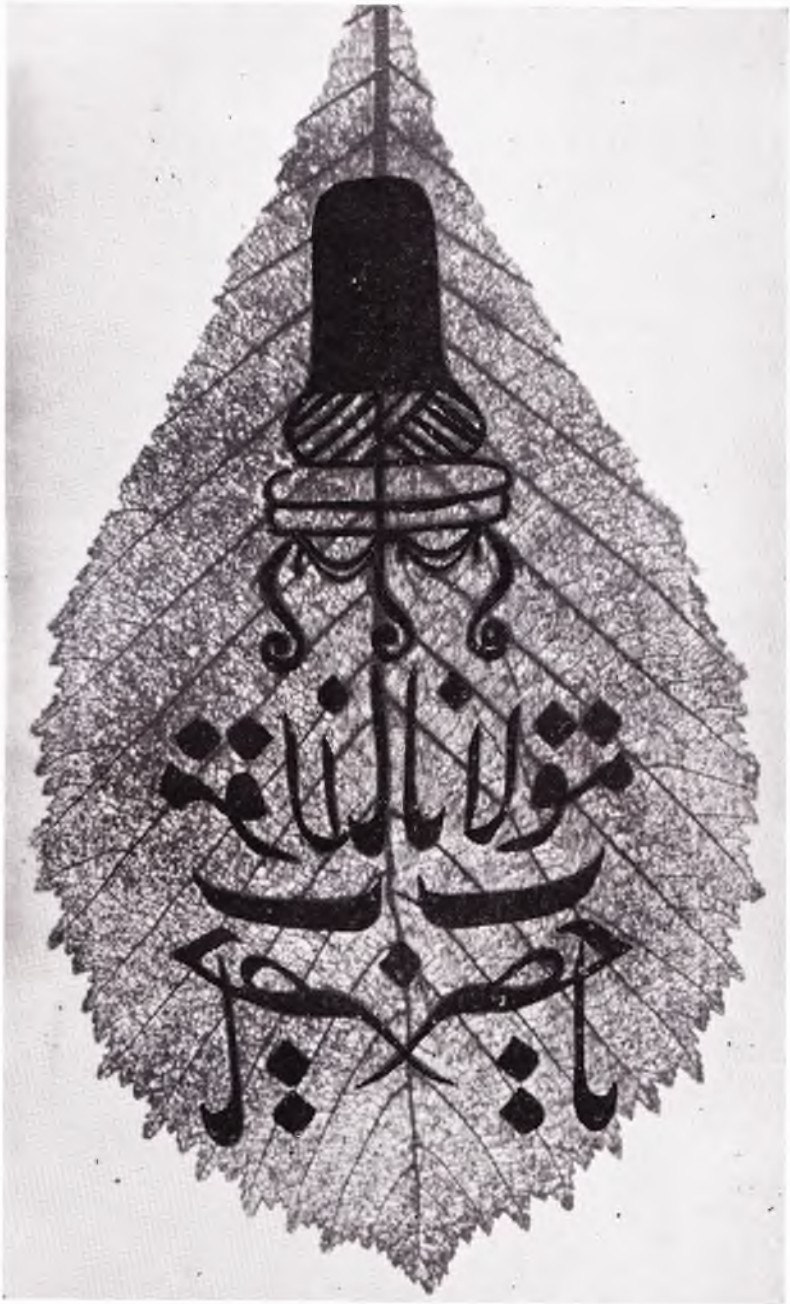
146 — Gül, Derviş Süleyman'ın

147 — Derviş Süleyman'ın yazısı ve imzası

148 — Cevrî ve Kemâlî Dedelerin makta'ları

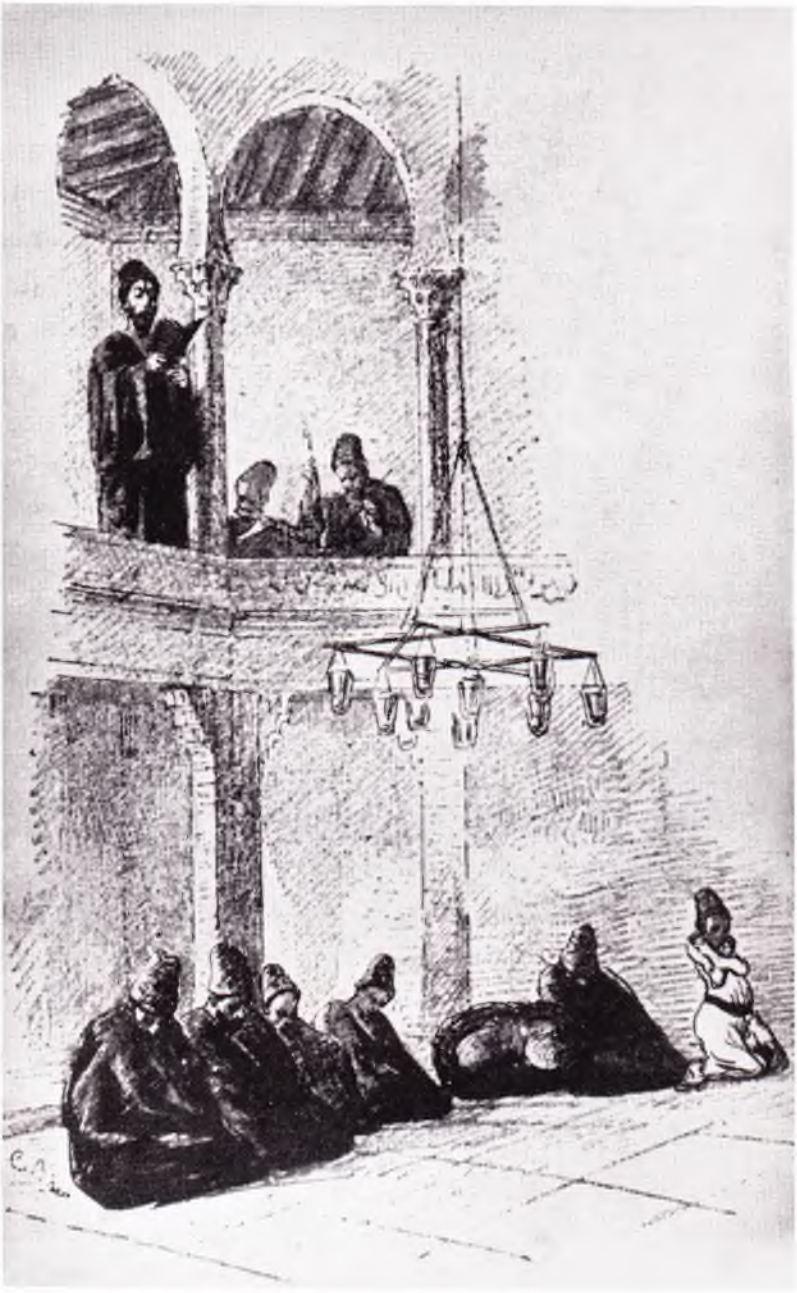
149 — Çınar yaprağı üstüne altınla yazılmış ismi-pir

150 — Mevlevihanede Semağ (adı bilinmeyen, fakat Turk olduğuna ihtimal verdiğimiz bir ressam tarafından yapılmıştır).

151 — Semağ (De Paris à Constantinople adlı eserdeki bir resimdir).

152 — Mutripta na't okuyan Mevlevi.

153 — Mevlevi şeyhi (ayni eserden, ayni ressamın eseri. Şeyhin kim olduğunu bilemedik).

154 — Neyzenbaşı. (Üstad Ali Rıza beyin karakalem eseri. Üsküdar Mevlevihanesi Neyzenbaşı, 1312/1896 yılı yazılı. Özel kolleksionumuzda).

